

Geachte confrère

F. Bordewijk

bron

F. Bordewijk, *Geachte confrère*. Scheltema & Holkema, Amsterdam 1956

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bord001geac01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Aan onze Vrienden

MR. DR. R.S. BAKELS

en

MEVROUW H. BAKELS-VAN WULFFTEN PALTHE

Een rarekiek

Geachte Confrère,

Het denkbeeld van dit boek en de titel zijn niet van mezelf. De ondertitel is dat wel. Maar wat een energie kan de mens, eenmaal op gang gebracht, ontplooien. Ziehier tenminste als opschrift van mijn eerste brief iets dat ook alweer voor mijn hele brievenbundel zou kunnen gelden. Laat het nu echter genoeg zijn.

Dat ‘Geachte Confrère’ is, als gezegd, niet van mij afkomstig, maar geenszins alleen daarom staat het voorop. Aldus immers luidt de aanhef van de briefwisseling tussen advocaten, en hij is me dierbaar juist vanwege het woord confrère. De dokter heeft het over zijn collega, en zo ook tegenwoordig de busbestuurder. Ik ken niet de collega van mijn melkboer uit de aanpalende melkwijk, maar wel weet ik dat hij een collega heeft. Sprak intussen ooit de brandweerman over zijn confrère bij de waterleiding? We hebben een prerogatief dat we met hand en tand moeten verdedigen.

De ondertitel die ons beroep verdeelt in splendeurs en misères is al dadelijk niet zo best. Vooreerst pronk ik hier toch weer met geleende veren, want ge kent tenminste bij

name Balzacs *Splendeurs et misères des courtisanes*. Ik weet er trouwens ook niet meer van. Bovendien maak ik me schuldig aan enige overdrijving, naardien het gauw genoeg zal blijken dat onze splendeurs zeldzaam zijn en van geringe lichtkracht, en onze misères niet door diepgang uitmunten. En ten derde ging een Belgisch confrère me al voor door de ontlening van *zijn* ondertitel aan Alfred de Vigny.*

Beter schijnt het dan weer dit boek te vergelijken met de rarekiek, die voorloper van het wereldpanorama, dat op zijn beurt moest wijken voor de film. Het karakter van de rarekiek was in de eerste plaats desultorisch, en dat is onweerlegbaar ook een trek van deze brievenbundel. Het was een vertoning van lantarenplaatjes op markten en kermissen vergezeld door onmisbare mondelinge toelichting van de exploitant. Nimmer werd de toelichting beter overgeleverd dan in het werkje van Spiritus Asper en Spiritus Lenis. Ik citeer daaruit zo ongeveer het commentaar van de rarekiek - de man heette als zijn toestel - op een machtig drama uit de oudheid:

‘Hier zie je de grote Romeinse redeneerder Sokraatjes, hoe dat-i voor een dubbeltje rottekruit in de-n-apteek heit gekocht en een hele beker heit volgekregen. Hij slaat hem ineens om met de woorden: “Vaarrwel, mijn dierrbaarr land dat mijn geboren heit.”’

Meent nu niet, Confrère, dat ik in de volgende bladzijden de spot ga drijven met ons beroep. De rarekiek was te

* *Gens de robe*, par Georges Bohy. Grandeur et servitude de la profession d'avocat, Les Editions Lumière, Brussel 1945.

goeder trouw. Hij was in de grond ernstig bij de tragedies en vrolijk bij de komedies. Hij uitte zich alleen maar gebrekkig en vulde wat hij niet wist aan door bandeloze improvisatie.

Ik ben daarin ten dele aan hem gelijk, maar ik heb op hem voor dat ik de juridische gebreken die dit werkje aankleven - ontoelaatbare vereenvoudigingen, evidente weersprekingen, pertinente onjuistheden - kan verontschuldigen met de premisse dat ik niet (of nauwelijks) voor u schrijf (in elk geval geen didaskalia), maar voor een 'groter publiek' dat de technische gebreken toch niet ontdekt.

Maar ook de kritiek van de jurist vrees ik weinig. Hij immers leest het niet-juridische met ongeveer dezelfde verblinding, althans bewustzijnsvernauwing als de doorsneelezer alle lectuur. Het is in elk geval mijn bedoeling dat dit boek zal worden gelezen met prealabele universele betrekkelijke verblindheid. Hetgeen natuurlijk niet wegneemt dat dit afsnijden van wetenschappelijk debat een handigheidje is waaraan de jurist niet helemaal vreemd kan zijn. Dat ziet ge in, maar ge zult het aanstonds zijn vergeten.

Wat nu 'het' publiek betreft, het begrijpt niet veel van de advocatuur en heeft er ook geen belangstelling voor. Hoe anders staat het met de dokter. Maar ja, daar is de zieke ook zelf bij. Er bestaan, dat spreekt, nog wel andere verhoudingen. Er zijn cliënten die aandacht tonen voor de loop van hun rechtskwestie en blijven tonen ondanks somtijds lange duur. Er zijn er met te veel aandacht. Maar

de meerderheid laat alles aan ons over, vanwege een mysterie waarnaar ze niet nieuwsgierig is. Slechts de uitslag telt. Overmits intussen ook onze arbeid belangrijk kan ingrijpen schijnt het niet ondienstig te trachten door middel van deze losse opstellen iets meer begrip te kweken.* Dat ik daarbij de humor niet geheel mag veronachtzamen spreekt vanzelf. En wat de fouten betreft, er zullen er hier ongetwijfeld onderdoor lopen die ik niet heb willen maken. Wijst ge me echter op een van dien aard dan antwoord ik: ‘Neen, het was opzet.’ Want een advocaat is nooit om een repartie verlegen. Zijn taak is het niet te bekennen, maar te ontkennen.

Geachte Confrère, gij bestaat slechts in mijn verbeelding die bovendien op dit punt flauw is. Ge zijt echter tien jaar in de praktijk, wat zeggen wil dat ge de lagere school van ons beroep hebt afgelopen, na uw enkele jaren van stage bij een patroon die niet meer betekenden dan de bewaarschool. Voor u schrijf ik, als gezegd, niet of op zijn hoogst nauwelijks. Aan de andere kant wil ik u ook niet jonger maken. De schijn van uw volwaardigheid als briefontvanger dient opgehouden. Hoe dat overigens wezen moge, ik schrijf u om dat woord confrère te kunnen gebruiken, en deze bundel zou nooit geschreven zijn als mij niet de hoofdtitel van elders ware gepresenteerd.

* Terwijl ik aan deze inleiding bezig ben - overigens volgens goed gebruik tot het laatst bewaard - ontvang ik bericht omtrent de verschijning in vertaling van het boek, door onze confrère in Parijs, Jacques Isorni: *Ik ben advocaat*. Van de inhoud mag ik uit onbekendheid niets afdoen. De titel schijnt naar Hollandse begrippen rijkelijk zelfbewust. Overigens voor de bedoeling alle lof. Gutta cavat lapidem, non vi, sed semper cadendo.

Voorts bezit de briefvorm dit aantrekkelijke dat ik een ruim gebruik kan maken van het woorden gij. Het geeft aan onze schriftelijke stijl een eigen niveau. Zelfs als onze brieftaanhef afdaalt tot het vertrouwelijker amice, wordt er aan dat gij niet getornd. We voelen dat het niet anders mag, nimmer. Er bestaat zulk een kostelijke eenstemmigheid, of juister eensgezindheid, of juister nog zulk een gelijke sensitiviteit onder ons, advocaten, hoezeer we elkaar ook in de haren kunnen zitten.

Vergun me zo nu en dan een Latijnse uitdrukking. Het is typerend voor de advocaat. Ex ungue leonem. En zou het eigenlijk wel anders kunnen nu nog steeds dat imposante Romeinse recht het fundament vormt van onze activiteit? Nu ons op de collegebanken de vier plakettes van Gaius onder de neus werden geschoven? Welke arts zal zich nog verdiepen in de werken van Galenus, ofschoon uit diezelfde tijd? Wij grijpen naar een veel grijzer verleden dan hij. Het is geen trots die me dit doet vaststellen, maar de wens een hebbelijkheid duidelijk te maken.

Laat dan het publiek, of, zoals Aloysius Bertrand zich in *Gaspard de la nuit* uitdrukt, 'la cour et la ville qui s'amuse de peu de chose', - laat dan primo het publiek hier enige verstrooiing vinden. Ons de kunst afkijken kan het toch niet. Daarvoor is juridisch denken te zeer specialisme dat, behalve door studie, in de praktijk zelf wordt verworven. Een mens kan nog meedokteren aan zijn eigen body; en, zij het vaak ten persoonlijke detrimente, hoe graag doet hij dat, juist tegen de arts in. Hij kan echter niet mee procederen aan zijn eigen rechtbankproces; door het monopolie hangt hij geheel van ons af. Ziedaar weer een van de vele

verschillen tussen twee beroepen die men toch zo gaarne onderling vergelijkt. (En dan zwijg ik nog over het verschil in populariteit.) Dit maakt uiteraard het een nog niet minder dan het ander.

Als ik ten slotte opnieuw verwijs naar de rarekiek, is het niet slechts om te leunen tegen de onbeholpenheden van een bij leven ademloos beluisterd voorganger, want als rechtgeaard advocaat (wie immers het voorbehoud zit tot in het gen) reserveer ik me het recht om het elders anders en met minder fouten te zeggen. Ik wil daarnaast ook de rarekiek aanhalen als tegenstelling. Hij beweegt zich in de wereld van de groten der aarde, in hùn splendeurs en misères: Socrates op zijn subliem sterfbed, Napoleon onder zijn beul op Sint Helena, Wilhelm Tell met zoon, ‘Geeselaar’, en de ‘juttepeer’. Maar hij haalt dit alles een beetje omlaag door te weinig aan eruditie en te veel aan verbeeldingskracht, al blijft hij boeien door zijn snaakse cynismen.

Onze splendeurs staan op een kleiner grondvlak, en zo is het ook met onze misères. De wereldgroten komen niet bij ons; ze zorgen wel voor zichzelf. Strafzaken zouden iets monumentaals kunnen hebben telkens wanneer dat hoge goed, de vrijheid op het spel staat; alleen, het ongeluk wil dat meestal het feit bewezen is en de ‘clementie’ ons enig appèl blijft. Waar we, waar *wij* voor moeten waken is de neiging onze gewichtigheid op te vijzelen. Hij, de rarekiek, haalt het gewicht neer tot zijn peil, wij voeren het peil op tot ons gewicht, of wat we daarvoor aanzien. Gewoonlijk opent eerst een versatiele ouderdom ons de ogen voor onze juiste plaats in het maatschappelijk bestel.

En zijdelings worde aan de lezer, geneigd om te schrikken op de ontvangst van een ‘advocatenbrief’, voorgehouden dat deze hele bundel advocatenbrieven even ongevaarlijk is als eertijds een blik was in de kast van de rarekiek.

Sans préjudice, voor nu en voor het vervolg,

Hoogachtend,
Uw dw. confrère
F. BORDEWIJK

Een beschikking van Mr. Sterk

Geachte Confrère,

De volgende geschiedenis doet de ronde als historisch. In de eerste helft van de vorige eeuw leefde er in de hoofdstad een advocaat van grote reputatie, met name Mr. Sterk. In zijn beroep leerde hij al spoedig de dood kennen, doch het was een onschuldige dood, een dood op papier, op hele vellen. Later, bij het klimmen van de jaren, moest de dood zich wel voor hem verstoffelijken, bij de ter aarde bestelling van ouders, van vrienden, en zelfs van cliënten, maar dan grote. Want Mr. Sterk werd heel oud en bleef tot het laatste toe in het vak. Hij vertoonde intussen de eigenaardigheid dat hij over zijn eigen dood nooit iets wou horen. Elk gesprek dienaangaande, zelfs met zijn vrouw onder vier ogen, sneed hij onmiddellijk af.

Eindelijk lag hij op zijn sterfbed. En zijn gade, die naar de aard der vrouw taai was en dus naar de aard der gehuwde vrouw weduwe zou worden (zo ging het tenminste in die tijd nog toe bij het sporadisch voorkomen van echtscheiding), waagde het, bezwaard door allerlei onzekerheden nopens het aanstaande lijk, haar echtvriend ditmaal enige pertinente vragen te stellen. Dat hij begraven moest worden stond vast, want er bestonden nog geen crematoria.

Maar op welk kerkhof? (Er waren er meer in Amsterdam, en hij had nog geen graf).
Hij liet het aan haar over.

En wie moest er voor de plechtigheid worden uitgenodigd?
Het liet hem koud.

En wat wenste hij op zijn grafsteen gebeiteld te hebben?

Toen dacht hij lang na, sloeg een flauw oog op en zei zacht, maar duidelijk:
‘Hier ligt een fatsoenlijk advocaat.’

‘En natuurlijk je naam, je voornaam, je geboortedatum je sterfdatum,’ zei mevrouw.

Want door een vijftigjarig leven in de juridieke sfeer was haar de drang naar het volledige, dat tevens concies is en definitief, eigen geworden. De stervende bewoog evenwel ontkennend het hoofd.

‘Alleen dat,’ fluisterde hij, ‘dat en anders niet: hier ligt een fatsoenlijk advocaat.’

‘Maar de mensen moeten toch weten...’ stamelde ze.

Hij maakte een afwerend gebaar.

‘Neen, niets meer dan dat, het is voldoende,’ kon ze nog opvangen.

Het waren zijn laatste gebaar en woord.

Gij, Confrère, begrijpt reeds waar dit heenleidt, want ge zijt immers advocaat met tien jaar praktijk. Maar voor de leek volgt hier het slot van de geschiedenis.

Mevrouw voerde, als trouwe echtgenote, stipt zijn laatste beschikking uit. Waarschijnlijk heeft ze het nooit geweten, maar inderdaad had haar man met zijn grafschrift zichzelf kenbaar gemaakt op een manier die niet kon worden misverstaan.

Want ieder die rondwandelde over de begraafplaats Zorgvlied en die op de bewuste steen deze woorden las: hier ligt een fatsoenlijk advocaat - die zei dadelijk:

‘Nou, maar dat is sterk!’

Wat leert echter deze anekdote ons, advocaten? Dat ons beroep honderd jaar geleden niet in een best blaadje stond. En zo is het nog, en zo zal het blijven. Het betreft niet alleen de advocaat in strafzaken. Zeker, hem schrijft het grote publiek het opknappen van vuile gevalletjes toe, benevens grove verdiensten uit onreine bron. Maar in civiele procedures wordt ons, vooral in kwaliteit van representant der gedaagden, de blaam opgeworpen van hanteerders der verfijnde chicane. Enfin, het enkele bestaan van de *term* advocaat van kwade zaken tekent ons beroep met een ietwat zwarte kool, in tegenstelling tot notariaat, geneeskunst, winkelbedrijf, en wat ge maar wilt. Daar toch bestaat er geen corresponderende uitdrukking.

Ik laat de vraag naar de juistheid van deze blamage thans nog even in het midden. Er is echter een omstandigheid die ons kan bemoedigen indien wij ons gekwetst mochten voelen.

Nog niet lang geleden werd er in ons vakblad deze volstrekt juiste opmerking gemaakt: het mag zijn dat het be-

roep van de advocaat in het algemeen min of meer met wantrouwen wordt bekeken, daarvan spiegelt zich evenwel niets af in de mens die cliënt wordt; integendeel, hij gelooft in zijn raadsman, en zelfs meestal blindelings.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De macht van het kleet

Geachte Confrère,

Er bestaat een reglement van openbaar bestuur, meer dan een eeuw oud, 'betreffende de titulature en het costuum der Regterlijke Ambtenaren, alsmede het costuum der Advocaten en Procureurs'.

Aan deze inhoudsopgave zijn De Vries en Te Winkel, Kolléwijn, Marchant e tutti quanti spoorloos voorbijgegaan. Wij leven hier nog onder de onvervalste Siegenbeek. Gelukkig? Inderdaad, want hoogst ongaarne zou ik dat woord titulature missen. Hoe onschuldig en met hoeveel vertederde liefde kan men zich daarover vermaken.

En nu het costuum. Dit zou voor de leek die het reglement zag tot misverstand kunnen leiden. Het reglement legt èn aan de rechterlijke macht èn aan de advocatie het dragen op van zwarte onderkleding. Daarmee zijn echter volkomen argeloos jas, vest en broek bedoeld, niet wat daar nog weer onder behoort. Het opperkleet is voor de advocaten een 'gesloten toga van zwart grein met wijde mouwen, eene muts van dezelfde stof en eene nederhangende bef van wit batist'. Tussen onderkleding en toga komt voor rechter en openbaar ministerie 'een zwart

bovenkleed of simare, gesloten met een breeden nederhangenden gordel'. De rechter moet dus drie bovenlagen leggen, de advocaat maar twee. De rechter laat echter de simare weg (er staat toch geen straf op) en draagt daarom de toga gesloten gelijk de advocaat. Overigens is het in de praktijk niet allemaal zo vreselijk zwart als het er in de wet uitziet. Ook met de onderkleding licht men overal de hand. Wat deze laatste betreft, ze is zelden zwart, vooral in de zomer. Intussen blijft het pak van de rechter tamelijk gefonceerd. De advocaat gunt zich nog meer vrijheid, en dat niet alleen in de hondsdagen.

Laat ik u in dit verband een historische grap vertellen uit een boek van Bouchardon. Bouchardon was president van de Parijse rechtbank, maar hij had voordien elders standplaats gehad. Bij een zeker klein gerechtshof in de provincie was het gewoonte dat de advocaten hun beroepskledij verplechtigden met een witte das; daar was dan tevens de zwarte broek de rigueur. Wat gebeurt er? Er verschijnt op de zitting een advocaat met zwarte das en witte broek. De president protesteert: 'Meneer, als u nu uw broek om uw hals had geknoopt en uw das om uw benen, dan zoudt u tenminste nog enigszins behoorlijk voor den dag gekomen zijn'.

Hij zei natuurlijk niet Monsieur, hij zei Maître. Want dat doet men in Frankrijk aardiger dan bij ons. Hier blijven we in de spreektaal de kleurloze meneer. En al moge Weledelgestrenge Heer, in de aanhef van tot ons gerichte brieven, appelleren aan onze eigenwaarde, het karakteriseert minder dan Maître, of (meestal) Cher Maître. Eenvoudige mensen plegen ons intussen nog wel eens een hart-

versterkend Meester toe te voegen. Waarom zouden we niet zelfbewust mogen zijn? Een beetje maar - begrijp me goed, Confrère. Het beroep eist het. De advocaat is ook maar een mens; onplezierige remmingen zijn hem als elk ander aangeboren, maar hij overwint ze, en hoe gauwer, hoe beter. Hij moet er echter voor waken geen schreeuwer te worden. De schreeuwers zijn bijna altijd de lui die in een overmaat aan klank-decibels van het spraakorgaan het antidotum hebben gezocht voor natuurlijke schuchterheid.

De muts is eigenlijk het belangrijkste deel van onze kleding. We pleiten staande, en ook het openbaar ministerie pleit staande. We pleiten 'des goedvindende met gedekten hoofde', en de rechter mag ons met gedekten hoofde aanhoren. Iedere mannelijke bezoeker komt ongedekt in de rechtzaal. Wij niet, we zijn gedekt met de beroepsmuts.

Helaas, we zijn het nauwelijks meer, we laten de muts in de togatrommel, we halen hem hoogstens te voorschijn op barre winterdagen in tochtige gangen van oude gerechtsgebouwen, en dan nog maar indien we bejaard zijn geraakt, of verkouden. Maar in de verwarmde rechtzaal zetten we hem gauw weer af. En nu plegen ook de gangen te worden verwarmd!

Achter de groene tafel gaat het al net zo toe. Hoogstens ziet men er een enkele muts op een rechtershoofd, en dan nog niet altijd in het midden (ik bedoel niet op een oor, maar in het midden van de rechters als groep). De Nederlandse orde van advocaten moest eigenlijk het

dragen van de muts aanmoedigen, dan zal mogelijk de rechterlijke macht volgen. De zittingen zouden winnen aan allure. Het kan stellig lastig zijn voor een temperamentrijk pleiter bij 85° F. Maar laten wij die last torsen, desnoods eens met de zakdoek over de nek gaan, en niet onmannelijk zijn.

Het is tekenend dat onze beroepskleding, zelfs zonder muts, ontzag afdwingt. Ons volk is licht geneigd tot spot - maar gaat ge met toga en bef door het volle gerechtsgebouw, het hele publiek zal stil en met een zekere eerbied voor u wijken. Dat doet niet gij, dat doet uw wettelijk voorgeschreven omhulsel.

Het treffendst is onze toga in de strafzaal. Niet vanwege de ogen op de publieke tribune, maar vanwege het openbaar ministerie. Het is nog altijd een misstand dat het openbaar ministerie zijn plaats vindt aan de tafel van de rechter, ofschoon het wetboek van strafvordering dit sinds 1921 verbiedt; zie artikel 275. Het is duidelijk dat juist wij advocaten telkens weer op naleving van de wet hebben aangedrongen. Tot heden vergeefs. Aan wie de schuld? Aan het openbaar ministerie zelf dat zich anders onttroond zou wanen? Ik geloof het niet, want een verzet van dien aard zou in flagrante strijd komen met zijn taak als paladijn van de wet. Het is wel stellig het typisch Nederlandse gebrek aan interesse. (De Nederlander heeft sterke trekken gemeen met zijn rund. Beide zijn weldoorvoed, glanzend en slaperig.) Aan de kosten kan het niet liggen. Laat men een stukje van de rechterstafel afzagen voor de officier. Vier nieuwe poten, een paar meter groen laken en de zaak is rond, aan de wet is voldaan.

Maar goed, ook zo heeft onze toga in die zaal een eigen cachet, heel anders dan wanneer wij in civilibus staan tegenover een pleiter, een confrère aan de tweede lessenaar. Want evengoed als in de strafzaal het openbaar ministerie de Staat der Nederlanden in zijn toga meedrapeert, is de toga van de raadsman daar het omhulsel (mag men zeggen) van de verdachte, diens opperkleed, diens bescherming.

Een fraai voorbeeld van de muts als symbool ligt in de volgende gebeurtenis besloten. Tijdens de zitting rees er tussen zekere rechtbankpresident en zekere raadsman een meningsverschil. Het liep zo hoog dat op een ogenblik de president zich vergat. De advocaat die gelukkig zijn muts bij de hand had zette hem onmiddellijk op alvorens te antwoorden. Welk een tegenwoordigheid van geest! Welk een verfijning in de correctie! Welk een magnifiek gebaar! Jammer genoeg gebeurde dit niet in ons land. Want bij ons blijft de muts in de kleedkamer achter. Komt het omdat de balie hier te weinig begrip heeft van traditie?

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Présent partout, visible nulle part

Geachte Confrère,

Ik heb het niet gelezen in Flaubert zelf, maar hij moet ergens aan de beoefenaar van de schone letteren dit voorschrift gegeven hebben: *présent partout, visible nulle part*. Alleen reeds om deze formule houd ik van hem. Men moet nochtans dit voorschrift van zelftucht weer niet te letterlijk nemen. Zou een auteur nooit een eigen uitspraak mogen doen, hetzij onverbloemd, hetzij gecamoufleerd door de personages van zijn verhalen? Voor onze tijd gaat dit zeker niet op. Bovendien, wat voor de letterkunde geldt moet ook van toepassing zijn op andere takken van kunst. Dan zou, volgens de aangehaalde stelling, aan een schilder het zelfportret verboden zijn, zou men alleen reeds in de musea duizenden overtredingen kunnen vaststellen, en zou de criticus worden verrijkt met stof voor jaren arbeids. Waar het echter m.i. op aankomt is dat de kunstenaar zijn eigen persoon niet op de voorgrond dringt. Dat wordt ogenblikkelijk als vrijpostig geregistreerd. Een zelfportret is niet meer dan een momentopname; een eigen oordeel, hier en daar over een pennevrucht uitgestrooid, is het ook.

Bij deze meer soepele opvatting steekt in Flauberts stel-

regel ook voor de advocaat een en ander behartigenswaardigs. Hij moet zijn présent partout, dat wil zeggen steeds de advocaat wezen, ook in zijn burgerlijk kostuum op zijn kantoor, op het kantoor van een ander, op een conferentie. Eens, lang geleden, zei een leek tegen me dat hij een onuitwisbare indruk had gekregen van een zeker advocaat ter gelegenheid van een vergadering van industriële kopstukken. Als voorzitter en als laatste kwam de bejaarde rechtsgeleerde binnen. Dat hij de anderen even had laten wachten kan een regisseurstaktiek zijn geweest, en dan was het tevens een meer dan verschoonbare. Hoe dat zij - hij kwam binnen, en allen rezen op. Hij bleef eenvoudig en vriendelijk, hij was volstrekt niet minzaam, wat onuitstaanbaar zou zijn geweest, en toch was hij niet geheel gelijk aan de anderen. Die anderen waren stuk voor stuk financiële prominenten, rijke fabrikanten, beheerders van groter kapitalen dan een advocaat ooit te beheren krijgt, of het moest eens incidenteel wezen als curator van een failliete boedel (maar dan is het nog niet het ware door de grote schuld als tegenwicht). Deze advocaat was niet vermogend, en in ons beroep wordt men dat ook nimmer, hoeveel fabels omtrent het tegendeel er rond mogen gaan. Hij droeg geen naam die weergalmt door het hele land, hij was geen Ir. F.Q. den Hollander. Het enige wat hij bezat was, altijd en alom, dat moeilijk te definiëren wezen van de advocaat in zijn beste vorm. Zilveren haar completeerde zijn wezen. Maar ook, het kwam hem toe. Er bestaan verschijningen bij welker modellering de natuur geen fout mag maken. Het is verboden, het gebeurt niet. Deze nam plaats in de voorzitterszetel, en men is geneigd te herhalen: het kwam hem toe.

Degeen die mij dit doodsimpele feit vertelde had een paar goede ogen in zijn kop. Maar ik bezat in zover toch geen slechte dat ik in zijn ogen zag dat die beroepsgenoot zijn ideaal was, ikzelf niet.

Présent partout. Zo behoort het. Maar hoe staat het met het visible nulle part? Dat gaat voor ons evenmin op als voor een kunstenaar. Meer nog, het beroep dwingt ons op bepaalde tijden en plaatsen tot een opvallende zichtbaarheid, tot een bundeling van blikken op onze eigen persoon. Zij kunnen van alle kanten komen, vooral indien wij pleiten in een geruchtmakende strafzaak. Vijf zoeklichten zijn dan op ons gericht vanaf de groene tafel, terzijde hebben we de verdachte, de deurwaarder, de veldwachters, in onze rug de pers (die meer schrijft dan kijkt, maar het komt op hetzelfde neer), en ten slotte de publieke tribune. Soms ook nog naast ons confrères die straks aan de beurt komen, of die alleen maar eens willen weten hoe we het er af brengen.

Tot dit openbare optreden moet zich echter onze zichtbaarheid bepalen. Er was een confrère die op straat verscheen met ons vakblad gestoken in een zijzak en zo dat de titel dadelijk opviel: Advocatenblad. Waar denkt ge dat dit gebeurde? Ge zegt? Wat? In D... H...? Geraden.

Wij adverteren buiten de gerechtsgebouwen ons beroep vaak zowel auriculair als oculair. Ge kent wel de jonge advocaat, zoon van papa met het grote kantoor, in het gespreide bedje gerold, letterlijk gerold, en met alle insignia van de oude heer, tot zelfs de complete hautaine stem. Of de man die door een samenloop van toevallig-

heden zijn praktijk miraculeus snel heeft zien groeien, en nu alles wil herleiden tot eigen exceptionele verdiensten, want dat wijst zijn hele houding tegenover u uit. Dat alles hindert u, al zijt ge te wellevend om het te tonen? Geen ergernis echter, Confrère, geen ergernis. Ook niet innerlijk. Haal als ge alleen zijt, uw schouders op, desnoods uw neus. Ik geef toe dat dergelijke beschouwelijkheid, waarbij alle spontane reactie aanstonds door een lichte ironie wordt gedempt, de vrucht is van een leeftijd, rijper dan de uwe.

Want het is waar dat sommige 'grote kantoren' die meestal ook lang gevestigd zijn en waarvan de namen der cliënten nog moeilijker wisselen dan de namen der associé's - het is waar dat die 'grote kantoren', waarvan de deelnemers als het ware het merkteken van het op elk gebied onomstotelijke met zich omdragen, verzet kunnen wekken bij de 'kleine kantoren' die gewoonlijk ook de jongere voorstellen, bij de eenmanskantoren in de eerste plaats.

Ik generaliseer geenszins. Sommige groten gedragen zich volkomen correct jegens de kleinen. Anderen weer niet, en dit verschil werpt enige smet op de confraterniteit. En al ben ik niet zo dwaas een verbroedering te verlangen, ik zou toch wel een - altijd beperkte - broederschap wensen. Ik zou wensen dat bij ons verkeer onder elkaar die brede monden kleiner werden, die tweede kinnen verdwenen, dat autoritaire in de stembuiging werd bewaard voor de daartoe geëigende gevallen. Hebben wij, met onze scherpe blik op ieder en alles, te weinig het oog op onszelf? Er lopen toch al veel te veel hoge borsten rond.

Ge moet hier echter geen verkeerde indruk uit overhouden. De weegschaal behoort aan het recht, niet enkel aan de rechter, ook aan de advocaat. Hij ziet aan alles twee kanten. Hij erkent in zijn confrère naast de gebreken ook de deugden. Er heerst onder ons over het algemeen groot vertrouwen. Zijn er verschillen, dan openbaren ze zich eerder plaatselijk dan individueel, en in elk geval binnenskamers. Dat twee advocaten elkaar vijandig gezind zijn komt zelden voor. Het publiek begrijpt daar niets van. Hoe nu? Het heeft ons beiden zo juist in de rechtzaal fel tegen elkaar horen opspelen, en terwijl we nog ons voorhoofd afwissen ziet het ons door de deurkier in de advocatenkamer elkander een sigaar aanbieden en hoort het een onzer twee kop koffie bestellen.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Een Engels politierechter

Geachte Confrère,

Advocatuur is niet denkbaar zonder rechtspraak, advocaat niet zonder rechter als achtergrond. Ik zal me dus in mijn brieven ook met de laatste nu en dan bezighouden. Ik geef hem hier weer in een citaat van Dickens, zònder advocaat.

Dickens heeft de praktijk van het rechtswezen in zijn land en in zijn tijd altijd met veel verve getekend. Het gaat niet aan dit alles op te sommen; trouwens, ik heb van hem ook niet alles gelezen.

Oliver Twist, een jeugdwerk, telt niet onder de beste van de grote schrijver, maar het werd geniaal geïllustreerd door zijn collaborateur George Cruikshank. Dickens heeft voortreffelijke tekenaars kunnen inspireren voor zijn romans, verhalen en schetsen. We missen zoiets in onze tijd, en ik vind het een gevoelig gemis. Zegt de huidige vertelkunst de tekenaar niets? Of zouden illustraties het boek te duur maken? Men vindt nog slechts - en inderdaad vaak geestig - de krabbel in het zuiver humoristische werk. Het serieuze genre wordt voorbijgegaan.

Enfin, Cruikshank was de beste onder de besten; hij was in zijn bizarrerie zo geheel de plastische vertolker van de rijkdom aan bizarrerieën van zijn inspirator. Men moet *Oliver Twist* eigenlijk lezen met Cruikshank erbij; hij haalt het boek op. Maar ook omgekeerd: het boek gaf hem zijn gedachten in. Dickens en Cruikshank hadden nooit ruzie moeten krijgen.

Een magnifieke scène uit *Oliver Twist* vindt men in hoofdstuk 11. Oliver, leerling geworden van de beruchte heler Fagin, maar nog onwetend en onschuldig, kortom kind gebleven, is op zekere dag getuige van een diefstal door twee andere pupillen. Zij rollen een zakdoek van een oude heer die voor een stalletje een boek in de hand heeft en daar rustig in leest. De oude heer merkt echter wat achter zijn rug gebeurt en keert zich om. De twee diefjes zijn reeds verdwenen, en Oliver die de diefstal heeft aangezien, eerst met verbazing, dan met schrik (het rollen van zakdoeken schijnt toenmaals een winstgevende bezigheid te zijn geweest, maar het waren ook grote lappen van zijde en linnen) zet het eveneens op een lopen. De oude heer houdt hem voor de delinquent en gaat hem met luide uitroepen achterna. De hele straat komt in rep en roer, Oliver wordt gepakt en op staande voet met de bestolene voor de politierechter gebracht. Deze draagt de tekenende naam Fang.

De oude heer begint met buigend zijn kaartje aan de magistraat over te reiken.

He then withdrew a pace of two; and with another polite and gentlemanly inclination of the head, waited to be questioned.

Now, it so happened that Mr. Fang was at that moment perusing a leading article in a newspaper of the morning, adverting to some recent decision of his, and commending him, for the three hundred and fiftieth time, to the special and particular notice of the Secretary of State for the Home Department. He was out of temper; and he looked up with an angry scowl.

‘Who are you?’ said Mr. Fang.

The old gentleman pointed, with some surprise, to his card.

‘Officer!’ said Mr. Fang, tossing the card contemptuously away with the newspaper.

‘Who is this fellow?’

‘My name, sir’, said the old gentleman, speaking *like* a gentleman, ‘my name, sir, is Brownlow. Permit me to inquire the name of the magistrate who offers a gratuitous and unprovoked insult to a respectable person, under the protection of the bench.’

Saying this, Mr. Brownlow looked round the office as if in search of some person who would afford him the required information.

Deze schitterende terechtwijzing maakt echter niet de minste indruk op de rechter.

‘Officer!’ said Mr. Fang, throwing the paper on one side, ‘what’s this fellow charged with?’

‘He’s not charged at all, your Worship’, replied the officer. ‘He appears against the boy, your Worship’.

His Worship knew this perfectly well; but it was a good annoyance, and a safe one.

Zo gaat het een tijd voort. Beurtelings worden Brownlow

en Oliver afgebast. Als er een heel erg woord uit de magistrale mond zal klinken begint de klerk te hoesten en tegelijk laat de cipier een zwaar boek vallen. Deze ingewijden weten wat er anders ruchtbaar worden zou.

Tenslotte heldert de man van het boekenstalletje het geval op: hij zag de diefstal plegen en Oliver is onschuldig. Maar... nu blijkt de oude heer nog steeds het boek waaruit hij aan het stalletje las in de hand te houden. De achtervolging had hem geheel in beslag genomen:

‘Dear me, I forgot all about it!’ exclaimed the absent old gentleman innocently.

‘A nice person to prefer a charge against a poor boy!’ said Fang, with a comical effort to look humane. ‘I consider, sir, that you have obtained possession of that book, under very suspicious and disreputable circumstances; and you may think yourself very fortunate that the owner of the property declines to prosecute. Let this be a lesson to you, my man, or the law will overtake you yet. The boy is discharged. Clear the office’.

‘D-n me!’ cried the old gentleman, bursting out with the rage he had kept down so long, ‘d-n me! I’ll...’

‘Clear the office!’ said the magistrate. ‘Officer, do you hear? Clear the office’.

Merkwaardig in dit voorval lijkt vooral het begin: de openlijke kritiek van een Engels dagblad, zelfs in een hoofdartikel, op de uitspraken van een rechter. En dan de vorm van die kritiek! Dickens heeft dit ongetwijfeld naar het leven weergegeven.

Bij ons is men veel voorzichtiger. Persoonlijke aanvallen op een magistraat zijn hier vrijwel volkomen uitgesloten; in onze vakbladen bepaalt men zich tot kritiek op de beslissing. Ik herinner me slechts één uitzondering, lang geleden, ergens te vinden in het oude, verdwenen *Weekblad voor het recht*. De advocaat van een schuldeiser beklaagde zich per ingezonden stuk over het feit dat een rechtbank de door hem ingediende faillissements-aanvraag ondanks zijn protest wekenlang aanhield. De rechtbank verdedigde zich in deze geest dat dit nu eenmaal haar opvatting was en een aanhouding dikwijls succes had gehad. Daarop gaf de redactie van het blad weer dit onderschrift: dat, voorzover er hier al van een opvatting kon worden gesproken, ze stellig in strijd kwam met de wet, die spoedbehandeling van faillissements-aanvragen voorschrijft. Dat was scherpe kritiek.

Het schijnt echter verleden geworden. En hoe zou het toch komen dat het oordeel thans zoveel voorzichtiger is, zelfs in de vakpers? Wat betreft de kranten, men leest hoogstens eens iets van een altercatie tussen rechter en verdediger in een grote strafzaak. Maar de weergave wordt nooit verlevendigd met een persoonlijke penseelstreek.

Ik heb me dikwijls afgevraagd of wellicht tegenwoordig de vrees voor het uiterste der anarchie ons brengt tot het andere uiterste van karakterloze voorzichtigheid. Of is het eenvoudig de persoonlijke vrees voor vergelding? Een voortwoekerende schimmel uit de bezettingstijd? In elk geval begint men hier en daar te klagen dat de drukpers niet meer helemaal vrij staat - en de enkele klacht is hoogst omineus.

O die behoedzaamheid! Want behoedzaamheid staat vast; dat wordt door de feiten uitgewezen. Waarom? Waarvoor? Zetelt er daar ergens omhoog een onzichtbare Dionysius van Syracuse, nòg onzichtbaar, en die langzaam het totalitaire zwaard laat zakken boven de Nederlandse Damocles? Zo ja, dan is die tiran niet geboren in Rusland en naar hier overgedreven, neen - dan groeide hij op in ons eigen landschap, en dat zou veel bedenkelijker wezen.

Zeker is nochtans dat het ons over het algemeen mankeert aan die ingeboren geestelijke zelftucht welke het Engelse volk maakt tot zulk een boeiend voorwerp van beschouwing. Waarschijnlijk zijn de componenten van onze voorzichtigheid èn persoonlijke vrees, èn vrees voor anarchie. Gaan we publiekelijk maar even over de schreef - en dat is gauw genoeg - dan hebben we een dubbele repercussie te wachten, tegen onszelf van de kant van het geconcentreerde gezag als magister morum, tegen dat gezag van de kant van de ongeconcentreerde grote massa als een bijvaller die, zo weinig gewend, de durfal toejuicht.

Van Deyssel noemde in de recensie van zeker boek de uitdrukking ‘dat spreekt natuurlijk vanzelf’ verblindend foutief. Dat kon en dat kan nog, want het was litteraire kritiek. Maar wie zal het wagen eens een rechterlijke uitspraak verblindend foutief te noemen? Hij kan het denken, hij kan het misschien schrijven, maar hij krijgt het niet gedrukt.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Ernest Staas, advocaat

Geachte Confrère,

Hoevelen van onze beroepsgenoten zouden naast hun studieboeken en tijdschriften, kortom naast hun bibliotheek van doctrine en pasicrisie ook het boek, het levensverhaal bezitten waarvan de titel boven deze brief staat, en dat afkomstig is van advocaat Anton Bergmann die hier schuil ging achter Tony, blijkbaar zijn roepnaam? Weinigen, denk ik, en kijk dan maar naar mezelf. Toch ligt als bruikleen de negentiende druk vóór me, want het boek, eind 1873 verschenen, wordt nog altijd gelezen. En dan tegenover het titelblad schrijvers foto. Een jonge man, die niet ouder mocht worden dan 39 jaar, met opvallend hoog en breed voorhoofd (maar niet te hoog noch te breed, enkel voornaam). Een mooie kop, eenvoudig, open en intelligent - de kop van een advocaat op zijn allerbest. Ik moet eerlijk bekennen dat ik liever de beeltenis van Anton Bergmann bekijk dan die van Ingrid Bergman, maar mogelijk brengt het beroep dat mee, of de grijze haren.

Hij was advocaat te Lier in België. Het interesseert ons wel uit de inleiding tot zijn boek te vernemen dat hij, zo jong nog, een drukke praktijk had, naardien zijn boek

zelf allerminst een aanmoediging is om onze loopbaan te kiezen. Belangrijker intussen lijkt het me als schrijver van deze brieven dat in dit boek de advocaat hoofdpersoon is tot in de titel toe: *Ernest Staas, advocaat* - al is ook de eerste helft een aanloop over leer- en studietijd naar het eigenlijke vak.

Als het belangrijkste komt me voor dat het in de Nederlandse letterkunde, voor zover deze op blijvende waarde aanspraak maken kan, ook het eerste litteraire werk is over de advocaat. Daar zouden we tien jaar geleden nog aan hebben kunnen toevoegen dat dit boek moest zijn geschreven door een Belg, maar sinds de handen der broeders in de schone letteren elkaar gegrepen hebben over de grens tussen Roosendaal en Essen mag er geen sprake meer wezen van afgunst. Integendeel, we verheugen ons over dit verband in Benelux buiten de parlementen om, al bleef het dan beperkt tot het homogene taalgebied. Maar meer zou ook niet mogelijk zijn geweest.

Schetsen en beelden, luidt de ondertitel. Over het geheel ligt een waas van poëtische weemoed die zich af en toe vergrauwt, verzwart mag men zeggen, tot zwaarmoedigheid. Een geestige en heel fijne ironie voert dan altijd weer de toon omhoog.

Ons worden eerst de ondervindingen verteld van Ernest Staas als medewerker in de 'studie van Mr Adams jeune'. De schrijver doet vervolgens grepen uit zijn latere ervaringen als zelfstandig advocaat, en geeft ons enkele karakteristieken van Brusselse confraters, zoals men in België zegt. De jonge meester in de rechten is vooral be-

gaan met het lot van de onvermogenen. Nu er geen armen meer bestaan is dit historie. Toch blijft het interessant, en men leest met het grootste genoegen en enige verschoonbare hovaardij: ‘Tot vóór korte jaren waren Zuid- en Noord-Nederland de enige landen, waar voor behoeftigen en onmondigen waarlijk recht bestond. Dit recht heette de kosteloze proceduur of het pro Deo’. Soortgelijke lofspraak treft men trouwens ook reeds aan bij Süe, in een noot van *Les mystères de Paris* waar het heet: ‘Le document suivant, traduit du Code hollandais, vient de nous être communiqué par l'un des avocats les plus distingués d'Amsterdam. On ne peut qu'admirer une telle législation.’ En dan volgt de Franse vertaling van een aantal artikelen over gratis rechtsbijstand uit ons wetboek van burgerlijke rechtsvordering, welke vertaling ik vermoed afkomstig te zijn van de ongenoemde en gedistingeerde confrère.

Als Tony, stagiaire bij Mr Adams jeune, de zaak Selderslag tegen Lammekens als eerste procedure vóór zich krijgt, schakelen we van Süe over op Dickens met zijn *Bleak House*. Daarover zal ik u nog wel later schrijven. Maar velen, de afweerhouding bemerkend van de jonge Staas tegenover Selderslag versus Lammekens, zullen zich hun eigen eerste ochtend op het kantoor van de grote patroon herinneren, toen hun als gids voor hun maagdelijk gemoed in het oerwoud der rechtspraktijk ook zulk een enorm dossier werd toegeschoven, waarvan ze weldra konden denken: zie, dit is *mijn* Selderslag tegen Lammekens. Het werd dan ook steeds lustelozer doorbladerd en op zekere dag leek het raadselachtig zijn weg terug naar de dossierkast te hebben gevonden. Dan lag het plotseling

weer op het schrijfbureau van de junior, en dan verdween het ten tweeden male, en deze hokus pokus herhaalde zich nog een keer of wat, zonder dat de zaak zelf of de leerling er wijzer van werd. Ten slotte bleken de tijden rijp voor een opvolger, die er zijn misnoegd gelaat over buigen zou, en de droevige komedie zou opnieuw worden opgevoerd.

Zulke zaken waar niemand meer belang in stelt, de partijen zelf in de eerste plaats omdat ze het geval vergeten hebben of geregeld zonder kennisgeving aan de raadsman, of omdat ze dood zijn, soms doodgeprocedeerd - zulke zaken die de patroon gereed heeft als een soort vaste werkverschaffing voor zijn junior en als een schep as die de brand van het eigen geweten smoort, worden met dat al schaars. Het is alweer een vijfendertig jaar geleden dat ik op de civiele rol van de Rechtbank te Rotterdam minstens een dozijn zaken hoorde afroepen, waarmee de zitting aanving, die telkens veertien dagen werden aangehouden (met een sprong van twee maanden over de zomervacantie), jaren aaneen, en die ten slotte geroyeerd moeten zijn toen de rechter zelf in het uitstel kon ingrijpen. Ik kende deze zaken met hun procureurs toenmaals even goed uit het hoofd als de deurwaarder die ze afriep. Het was me of ik even zo vele malen uit diens mond een eentonig 'Selderslag tegen Lammekens' vernam. Nu is het anders. Indien we niet zelf de leidsels van een naar tijdrekening redelijke procesgang in handen houden, neemt de rechter ze over. En ook zorgt het tempo van onze tijd er wel voor dat geen zaak in het vergeetboek raakt. Voor de advocaat met praktijk is het vak niet meer gezapig met incidentele perioden van drift, maar staat de

barometer op krachtige wind; de labberkoeltjes zijn een spaarzame verademing.

Ge moet heus, Confrère, van zo'n windstilte eens gebruik maken en *Ernest Staas* lezen. Ge zult de waarheid beseffen van het gezegde: plus ça change, plus c'est la même chose. Maar ik haast me er bij te voegen om de lezer in noodstaat van juridieke steun niet af te schrikken: er is veel bij het oude gebleven, doch niet meer dan voor zover de mens bij zijn oude zelf gebleven is; de tijdsduur werd als gezegd aanmerkelijk ingekort en om te beginnen zitten de cliënten minder lang in de wachtkamers - al ligt dit ook grotendeels aan het toegenomen telefoongebruik.

Uit een bloemlezing van letterkundig proza herinner ik me een fragment van een roman van Herman Robbers onder de titel: *Hoe Huibs roman ontstond*. Dat wil zeggen, dacht ik misschien wat venijnig, hoe Hermans roman ontstond. Ik had een blik in Hermans methode, in zijn keuken als romancier. Dat zondigt tegen de goede smaak, daarin zit iets onkies'. Men schrijft ook geen verhaal over 'hoe mijn kind ontstond.' Nu mag een advocaat die ook de letterkunde beoefent wel over zijn vak schrijven (het gebeurt en hij kan het eigenlijk niet laten), maar nooit over zichzelf in een werk van zuiver letterkundige pretentie, ook niet verdekt - alleen over confrères, en dan liefst over hen die enkel aan zijn verbeelding ontsproten. Het publiek proeft het anders onmiddellijk als aangebrand.

Naar onze begrippen zondigt *Ernest Staas* daartegen wel

een beetje, want hoeveel verdichtsel dit werk ook bevat, het is stellig voor een belangrijk deel authentiek. Maar we mogen niet vergeten dat het geschreven werd in een tijd van minder scherpe en minder bewuste zelfbeschouwing dan thans. We moeten geen zuurpruimen worden. Het boek is veel te beminlijk, en het kan bogen op een slot van allerfijnste smaak. *Ernest Staas* wil niet etaleren. Hoofdpersoon, blijft hij veelszins passief - advocaat, is hij behept met een schroom waaruit, zou men willen zeggen, voor het tegenwoordige nimmer een nuttig pleitbezorger groeien kan.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Een zaakwaarnemer

Geachte Confrère,

Het is geen verheffing die me doet neerschrijven dat onder de balies, geaccrediteerd bij de gerechten van onze grootste drie steden, die binnen het arrondissement Rotterdam de hechtste is. Hij is ook de kleinste; hij was dat bij mijn intrede in 1913, en hij is dat gebleven tot op deze dag. De betrekkelijk geringe omvang heeft uiteraard de hechtheid bevorderd, maar het was ook wel aldus dat er zich in dat arrondissement verhoudingsgewijs minder dan elders vestigden die haar als een springplank naar een 'baan' beschouwden, die niet verwachtten te Rotterdam in het beroep zelf een boterham te verdienen, ook al konden de meesten moeilijke jaren van aanvang voorzien. Het komt me voor dat dit nog altijd geldt. Hoe dat zij, er heeft steeds veel onderling vertrouwen te Rotterdam bestaan, en indien men er zich al niet van weerhield de knepen van het vak toe te passen, was het toch slechts gemunt op de wederpartij, niet op diens raadsman daarachter. Integendeel, men hielp elkander royaal en ridderlijk. Ik spreek uit ervaring. Eens had ik op een dagvaarding een tegeneis willen indienen, en deze wel in mijn stuk, mijn conclusie, omschreven, doch aan het slot vergeten mijn stellingen te formuleren in een eis in reconventie, zoals dat

heet. Dit verzuim zou aan mijn cliënt de mogelijkheid hebben ontnomen dat de rechter met de tegenvordering rekening hield. Maar mijn confrère zond me het stuk terug, ik kon het op de rechtbank intrekken en in een nieuwe conclusie mijn fout verbeteren. Als ik de zaak nu toch verloren mocht hebben - ik weet dat waarachtig niet meer - dan is het in elk geval niet door een persoonlijk verzuim geweest, en heb ik niet tegenover mijn cliënt gestaan, geplaagd door een slecht geweten. Dat ik in dit geval met het proces ook de cliënt verloor is niet alleen mogelijk, doch wordt waarschijnlijk indien het een eerste zaak gold. Bij die moet ik nooit meer zijn, denkt de verliezer, en soms brengt hij het nog onder woorden ook.

Het is hem nauwelijks euvel te duiden - want cliënten die ons trouw blijven onder alle wisseling van het processuele lot zijn schaars en worden in een spanne tijd van ruim veertig jaren bepaaldelijk unica, tenzij ze zich geconstitueerd hadden tot naamloze vennootschappen en dergelijke. Er werd eens geprocedeerd over een vrachtauto met een erg nauw zeteltje voor de chauffeur. De koper had maar één chauffeur, en deze bezat omvangrijke hammen. De verkoper verloor zijn proces en moest de koopsom teruggeven. Zijn raadsman zei: ik zie die man nooit meer terug. Hij had gelijk; het betrof een nieuwe cliënt en tegen een dergelijke vuurproef zijn slechts weinigen bestand.

Maar ik moet tot de titel van mijn brief komen. Ik heb me voorgenomen in deze verzameling levenden en afgestorvenen slechts bij uitzondering met name te noemen. De uitzondering doe ik gelden voor zaakwaarnemer Willem Broekhuis.

Iedere balie van een zekere grootte kent zijn min of meer zwarte schapen. Rotterdam was daar natuurlijk ook niet vrij van, doch enig in die zin dat Broekhuis maar liefst drie Rotterdamse advocaten als medewerkers telde - een feit dat tegenwoordig zou hebben geleid tot onmiddellijk schrappen van het tableau, maar waartegenover men toenmaals bij gebrek aan doeltreffende voorschriften machteloos stond.

Broekhuis bezat een uitgebreide kennis nopens de chicane, en in een tijd toen deze zoveel meer succes beloofde dan thans en toen de grote massa op die grond niet ongeestig zei: rechtbanken zijn draaibanken - in die tijd paste hij de chicane op briljante wijze toe. De zaakwaarnemer als grote figuur is in hem opgevlamd en met hem gedooft. Rotterdam kan zich die eer toemeten, gelijk Nederland dat kan met Van Meegeren als de geniaalste schilderijenvervalser van alle tijden. Want is het niet zo dat er naast het deugdzaam verwerpen ook plaats moet blijven voor een zekere bewondering voor het slechte dat uitstijgt ver boven zijn normale proporties? Is er naast de gewone vliegtuigbom die ons alleen maar vrees inboezemt ook niet de H-bom waarvan de enkele foto ons ontzag afdwingt?

Zo stond het op zijn terrein met Broekhuis. En ik behoef u er alleen maar aan te herinneren dat een Rotterdamse advocaat, tevens auteur, door hem gefascineerd, een toneelstuk heeft geschreven met hem als spil, en een enorme spil. Dat was de thans sinds jaren overleden Mr. C.P. van Rossem; zijn stuk heet *Pomarius*. Indertijd heeft het veel succes gehad, en de toeschouwers waren opgetogen, maar

Broekhuis zelf was diep teleurgesteld. Hij had zich als toneelfiguur gewenst in nog veel reusachtiger afmetingen, meer naderend tot zijn opvatting van zichzelf.

Pomarius raakte weer in het vergeetboek, maar werd onlangs nog eens in besloten kring opgevoerd, ter gelegenheid van een feest in de Rotterdamse balie. De deken van de orde van advocaten vervulde de glansrol met een overtuigende kracht die men schertsend bedenkelijk noemde. Een rechter had de durf zich de rol van een andere hoogst verdachte figuur te doen toebedelen. Dit feit zegt wel iets omtrent de verhouding te Rotterdam tussen balie en rechters. Het stuk zelf bleek te dateren. De trucs van *Pomarius* zijn grotendeels verleden en belangengemeenschappen tussen ons en zaakwaarnemers sinds lang verboden. Ik wil hiermee niets zeggen ten nadele van de stand der zaakwaarnemers, ook al beschouwen velen, met mij, het voortbestaan van die stand toch niet bepaald als een maatschappelijke noodzaak, waarbij men echter de deurwaarder die ook steeds zaakwaarnemer is moet uitzonderen. Deze heren zijn in beide functies zowel capabel als correct; ik heb nauwelijks anders ondervonden. En hun ene functie is het natuurlijk uitvloeisel van hun andere.

Toevallig hoorde en zag ik eenmaal Broekhuis in persoon. Hij pleitte zelf met veel entrain een strafzaakje voor de rechtbank; hij was zijn eigen verdediger. De publieke tribune stond vol, niet om het zaakje, maar om zijn verschijning. Hij had een zekere brutaliteit, een zekere bonhommie, een niet onaardig gezicht. De advocaten in zijn dienst waren vergeleken bij de patroon maar zielige figuren. Hij was als de Magneetberg uit de legende der

zeelieden. Hij trok de slecht getimmerde schepen aan, hij rukte er de klinknagels uit los, hij sloeg ze uiteen en deed ze zinken.

Broekhuis was in die tijd ook publicist. Hij zond aan heel de Rotterdamse balie zijn blad toe, *De Handelsprotector*, vol snoeverijen en laster. Hij beschreef uitvoerig zijn eigen streken, en zijn voordracht was over het geheel wel amusant. Ten laatste misbruikte hij zijn blad ook nog voor chantage. Hij kondigde aan dat het volgende nummer biezonderheden zou bevatten over de firma Q en X, en die firma, waarvan hij wist dat er in de balans was geknoeid, kocht zijn publicatie af.

Ikzelf heb met hem te maken gehad. Als curator in het faillissement van een papierhandelaar kwam ik te weten dat deze zijn winkel had leeggehaald en de voorraad in een pakhuisje opgeslagen. Ik wist ook het adres en heb op mijn beurt zonder meer het pakhuisje laten leeghalen en de voorraad op veiliger plek geborgen. De president, die alleen verlof tot in beslag neming gegeven had en niet tot opslag elders, was niet zonder reden over dit mijn optreden vertoornd, maar heeft het bij boze woorden gelaten, misschien gedachtig aan de aandrift van eigen jeugd. Toen is er een naar gedingpartijen omvangrijk proces gevolgd, want de papiervoorraad heette verkocht en de zogenaamd nieuwe eigenaar was een klant van Broekhuis. Trouwens, achter het hele geval stak deze geduchte zaakwaarnemer. Ook de houder van het pakhuis, ja, zelfs een deurwaarder, die het koopcontract had opgemaakt, en de hemel wete wie nog meer werden in de zaak gemengd. De zittingsrol wemelde van incidenten, en zodra de namen

der partijen werden afgeroepen viel in de rechtzaal de stilte der afwachting.

Ik heb me in dat proces gedragen alsof ik een waardig leerling was van Broekhuis zelf, ofschoon diens tegenstander. Hij eiste, voor zijn klant-koper en door middel van zijn advocaat-procureur, de papiervoorraad op, maar ik ontkende niet alleen de geldigheid van de koop, ik ontkende het bestaan zelf van de klant, ik ontkende al wie of wat daarvoor vatbaar was, en ik moest op zekere ochtend ondervinden dat de eerder aangeduide deurwaarder, een man die haast mijn grootvader had kunnen zijn, bij mij tranen kwam vergieten omdat voor het eerst van zijn lange leven zijn eigen bestaan in rechte was ontkend. De jonkheid deinst voor niets terug, maar deze affaire heeft me toch menige druppel zweet gekost. De zaak, die qua rechtsgeschil stellig niet interessant was en dat slechts werd door het geweldig tam-tam van Broekhuis, is tenslotte geschikt en de zittingsrol herkreeg zijn vreedzaam karakter.

Inmiddels richtte Broekhuis zijn zoeklicht ook op mezelf. De publicist trad naar voren en nam een openbare wraak. *De Handelsprotector* was weliswaar opgeheven, maar er verscheen een brochure onder de titel: - *en diens kantoor*. Deze gedachtenstreep staat in de plaats van de naam van de patroon bij wie ik als junior werkte, een bekend advocaat die met de hele kwestie niets te maken had, doch wiens naam de verkoop moest prikkelen. Ik geloof niet dat mijn beste patroon dit tussenspel van de toen nog hangende procedure waardeerde, te minder omdat de brochure luidkeels werd gevent op het Beursplein onder vermelding van de volle titel. Of ze veel verkocht werd is een ander hoofd-

stuk. Maar ook hier was Broekhuis de charlatan. De inhoud liep uitsluitend over mij en mijn proces. De stijl was gemeenzaam. Voor en na heette het ‘onze Fer’ (mijn voornaam is Ferdinand); er werd gezinspeeld op zijn holle kaken, en op de vreugde in huize Fer over een faillissement dat de vrouw van Fer in voorschot op het te verwachten salaris als curator maar vast een mals biefstukje had doen bakken. De eigenlijke procedure was voor een leek veel te omstandig en te technisch in de brochure weergegeven.

Meen niet, geachte Confrère, dat ik door iets van deze verjaarde strijd op te rakelen mezelf in het zonnetje wil zetten. Mijn ijver mag heilig zijn geweest, mijn optreden was onbesuisd en mijn maatregelen waren aan de ongepolijste kant. Zoiets leert men intussen eerst later inzien.

En dan besluit ons tegelijk enige weemoed. Men herdenkt een levensperiode waarin men ondanks alle vrezen, en misschien ook juist daardoor, waagde waarvoor de gerijpte mens zou terugschrikken: het brutaal weghalen van wat men alleen onder beslag mag nemen, het ontkennen van wat onomstotelijk vaststaat. Maar de tijden waren toen ook anders. En is het niet jammer dat de brochure door omstandigheden buiten mijn wil en werking verloren moest gaan, hoezeer het stuk ook in het algemeen waardeloos was?

Om met Broekhuis te eindigen. Deze brochure was zijn laatste, zo niet zijn enige. Hij heeft een korte tijd nog een dagblad geëxploiteerd, en nam tenslotte met onnavolgbare zwier in de kranten afscheid van zijn cliëntèle en van

de grote koopstad wegens vertrek naar Insulinde. Geïnformeerden zeiden dat Insulinde een optrekje was dat hij onder die naam op de Veluwe bezat.

Broekhuis was niet een vent uit één stuk, maar wel een vent uit verschillende stukken die elk voor zich ver vielen buiten de in ons land gangbare maat. Als zodanig wordt hij hier herdacht. De bewondering, zij het ook een met andere elementen gemengde bewondering die advocaat Mr. C.P. van Rossem hem toedroeg, en de documentatie daarvan in het toneelstuk *Pomarius*, heeft deze avonturier in het rechtsleven, Willem Broekhuis, wèl verdiend.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Beëdiging, eerste pleidooien

Geachte Confrère,

In mijn tijd kon ieder gegradueerd jurist zich als advocaat en procureur doen inschrijven bij een bepaald college. Naar zijn publiek verleden vroeg geen sterveling. Het was trouwens meestal een onbeschreven blad, daargelaten wat vechterij in de studententijd. Hij stortte eenvoudig een tientje op de griffie, zorgde voor beroepskleding, werd beëdigd en op het tableau geplaatst.

In uw tijd reeds was het anders geworden. Er gaan eerst brieven rond bij de leden der plaatselijke orde van advocaten met verzoek om opgave van eventuele bezwaren tegen een pretendent. Toch is er in wezen weinig veranderd, zulks van wege het doorgaans onbeschreven blad van de candidaat. Mij tenminste zijn geen andere bezwaren bekend dan tegen degeen die, belast met een zwarte reputatie als praktizijn elders, het nog eens waagt bij een ander college, in de hoop op vergetelheid en mogelijk met het voornemen zijn leven te verbeteren. Tot deze sollicitanten behoren zij die in de bezettingstijd apert de verkeerde zijde hadden gekozen. Ik ken geen statistiek omtrent toelaten of weigeren van de oude zondaars; mijn indruk echter is dat er over hen veelal mild, en in elk geval

met een streven naar rechtvaardigheid wordt geoordeeld, tenminste voor het tegenwoordige. Een van de aantrekkelijke kanten van onze beroepsuitoefening is dat ons handelen niet wordt ingegeven door gedachten aan concurrentie. Ik zal niet beweren dat de advocaat die zijn praktijk ziet verlopen zich er zonder bijmenging van gal over verheugt dat de rechtzoekenden zijn deur voorbijgaan en die van zijn buurman binnen (vooral zo hij er hem bekende gezichten onder aantreft), maar de eis van het tegendeel te stellen zou miskennis inhouden van de menselijke natuur. Men is van elkaars cliënten vrij goed op de hoogte, althans daar waar wekelijks - tegen betaling - briefjes worden bezorgd met vermelding van de zaken waarin de volgende week zal worden gepleit en van de namen der pleiters, en het kan een kleine opschudding geven indien daaruit blijkt dat een gerenommeerde vaste cliënt van A is 'overgegaan' naar B - juist omdat dit zo zelden gebeurt. Er was eens een junior - doch het is heel lang geleden - die van zijn patroon de opdracht kreeg alle nieuwe zaken van de zittingsrol af te schrijven, opdat de laatste maar weten mocht of er wellicht overlopers te ontdekken waren. De junior kon moeilijk anders dan aan de opdracht voldoen. Van de kant van de patroon was ze ver van verheffend, ingegeven door angst, door wat praktijkziekte heet, een ziekte die leiden kan en hier leidde tot een idée fixe. Met concurrentiestrijd heeft dit niets te maken.

Mijn beëdiging was de eerste van het jaar 1913. De griffier, bij wie ik mijn tientje stortte, gaf uiting aan zijn verbazing over de grote toevloed van aspirant-advocaten in zijn arrondissement. De brave man meende het stellig best, maar zijn woorden hielden niet bepaald een aan-

moediging in. Argeloos vroeg ik hem of er dan iedere dag een advocaat bijkwam. Op dat punt kon hij me geruststellen. Er hebben zich in 1913 ongeveer een dozijn te Rotterdam aangemeld. Tegenwoordig gaat de aanmelding natuurlijk op ruimer schaal, ofschoon Rotterdam bij andere grote steden nog steeds achterblijft.

De beëdiging zelf verliep met de normale Hollandse simpelheid. Mijn eerste buiging in het gerechtsgebouw gold een lang, deftig heer met donkerblonde snor en in onberispelijke geklede jas. Ik kreeg een genadig knikje terug. Plotseling keerde hij zich om en ging over een tafeltje op de gang met een stofdoek. Hij was, in zelfgekozen dracht, de bode van de president, zijn vrouw serveerde in de advocatenkamer koffie en light lunches. Hij was ook, in zekere zin, mijn eerste ontgoocheling over de hoogheid der rechtspleging.

Ik bleef van incidenten verschoond. Alleen had ik moeite met mijn toga. Menend dat deze geheel dichtgeknoopt moest zijn, ving ik aan met de sluiting van de vele dozijnen knoopjes, maar hield onderaan een knoopsgat over. Toen opnieuw begonnen, van beneden naar omhoog, en het resultaat waren twee overscharige knoopjes onder mijn kin. Reeds vreesde ik te licht te zullen worden bevonden, toen van lieverlede andere beroepsgenoten verschenen en aan mijn verwarring een einde maakten door het vertoon van slechts een paar knopen aan de hals als sluiting.

Te dien tijde woonde het openbaar ministerie nog alle zittingen bij, en ik herinner me als de dag van gisteren dat de officier van justitie tot mijn toelating requireerde onder

het aanbieden van gelukwensen - een aardig bewijs van wellevendheid dat, naar ik vermoed, juist déze ambtenaar tekende als een eenvoudig en prettig mens. Immers, de jonge balie stuit vaak op een zekere hooghartigheid vooral van *die* ambtelijke zijde, meer dan van de kant van de zittende magistratuur. Later, als de advocaat ouder wordt, vervlakken de verschillen. Hij begint te tellen, hij bereikt tenslotte de volwaardigheid, binnen zijn gezichtskring van praktizijn verschijnen kantonrechters, rechtbankrechters, en bij het voortgaan van de tijd ook leden van gerechtshof en Hoge Raad, naast wie hij eenmaal op de collegebanken zat, en het tutoyeren gaat in de intimiteit door als de gewoonste zaak.

Mijn eerste strafproces was vanzelfsprekend een van de soort die wij toevoegingen noemen, die toen nog geheel gratis werden verricht, en tegenwoordig met een bescheiden tegemoetkoming uit 's Rijks kas gehonoreerd worden. Het betrof een jeugdige dief die ik weet niet meer wat had gestolen in vereniging met een ander jongmens. Aan deze laatste was een ouder confrère toegevoegd. Toen wij werden opgeroepen in de strafzaal griste hij een dikke verzameling wetboeken uit de advocatenkamer. Ik volgde onmiddellijk zijn voorbeeld, maar geen van beiden hebben we er een oog in behoeven te slaan. Onze clementiepleidooien hadden weinig om het lijf, en toch deed mijn makker het een stuk beter. Ach, was ik maar zo oud geweest als nu, ik zou hebben betoogd dat diefstal dermate in de menselijke natuur ligt dat iedereen zowel dief is als bestolene, en dat bij dit continu verplaatsen van goederen uiteindelijk elk toch weer aan zijn trekken komt. Zou ik er succes mee hebben geogst?

Het interessantste speelde zich, voor mij onhoorbaar, af op de publieke tribune. Daar stond iemand, mij zeer na, naar mijn pleidooi te luisteren, en zij bevond zich toevallig naast de moeder van mijn cliënt. Midden in mijn pleidooi stootte de oudere vrouw het jonge meisje aan en vroeg fluisterend:

‘Hebt u wel gezien wat een mooie krullen mijn zoon heeft?’

Mijn eerste civiele pleidooi betrof een aanvaring in de Maashaven. Een toeval, nl. ziekte van de patroon bij wie ik werkte, bracht me voor de lessenaar als verdediger van een standpunt waarvoor mijn kracht niet toereikte. De rechtbank beschikte over rivierkaarten en kleine houten modellen van sleepboten en sleepschepen. Ik wist dat niet, maar de president wist het wel, en deed het materiaal aanrukken. Ik trok met mijn twee miniatuurschepen om een genummerde boei heen en trachtte aldus het onderwerp van het geschil duidelijk te maken. Mijn tegenpleiter was iemand van middelbare leeftijd, lid van een groot kantoor met internationale naam in zeezaken. Van zijn vader werd verteld dat hij eens een wegvarende stoomboot in beslag had weten te nemen door hem met een sloep na te stomen, in het water te springen, en ‘man over boord’ te roepen; daarop stopte het schip, hees de kwasi-drenkeling aan dek, de deurwaarder volgde met een droog pak, het schip keerde en werd aan de ketting gelegd. Deze episode heb ik geparafraseerd in mijn boek *Karakter*, daarbij de rollen verwisselend, want het was de deurwaarder die ik een bad deed ondergaan.

Zonder valse nederigheid verklaar ik dat ik mijn aan-

varingszaak niet door overtuigende argumentatie heb gewonnen. Het waren de omstandigheden die mij als het ware de woorden uit de mond namen. Ik mag hieraan intussen als negatieve verdienste toevoegen dat ik mijn zaak niet verknoeid heb, want ook dat bestaat. Nu kan een twijfelaar me voorhouden: maar kon die zaak wel ooit worden verknoeid, en was hij niet misschien absoluut onverliesbaar? Dan antwoord ik: het procederen is *salva reverentia* een roulette; je krijgt er met de jaren een zekere kijk op, maar een systeem om te winnen bestaat er niet.

Eens zei een bejaard confrère tegen een rechterlijk college: ‘Dit, mijne heren, is de sterkste zaak die ik nog ooit heb gepleit.’

Hij verloor hem. Ik wil niet insinueren dat hij hem juist daardoor verloor. Maar zulk een bewering is zinloos en dus onverstandig.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Het Bureau voor Rechtsbijstand

I

Geachte Confrère,

In Rotterdam bestaat sinds 1917 het Bureau voor rechtsbijstand aan on- en minvermogenden. Het werd opgericht door het sedert weer verdwenen Centraal Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam, dat reeds eerder in de hoofdstad een bureau had opgericht soortgelijk aan het Rotterdamse.

De bedoeling was degenen die niet in staat waren de kosten te betalen van een advocaat, hetzij voor advies, proces of wat ook, kosteloos en, indien het er af kon, dan tegen vergoeding, maar een altijd geringe, te helpen door de meanders van het recht.

Wat de procedures betreft was en is dit bureau in zekere zin een concurrent van het Bureau van Consultatie, het officiële orgaan dat ons toevoegt aan de ‘prodeaan’. Een wanluidente betiteling, deze laatste, zo merkte reeds Van Boneval Faure op, maar een in de advocatie ingeburgerde. Deze concurrentie was verantwoord, want de betrekkelijk kleine balie te Rotterdam ging bepaald gebukt onder de stroom onvermogene rechtzoekenden. Geen ander arrondissement kan bogen op zoveel fabrieks- en havenarbei-

ders, mitsgaders hun huisvrouwen, waarbij nog komt dat de arbeidersbeweging vooral in de grote steden weerklank heeft gevonden bij de massa en met het bewustzijn van haar waarde ook haar rechtsbewustzijn heeft ontwikkeld.

Het Bureau wordt financieel gesteund door Rijk en gemeenten, waaronder Rotterdam in de eerste plaats. Rotterdam zorgt ook voor enige localiteiten.

Sinds 1918 ben ik aan het Bureau verbonden, en via die instelling heb ik de geleidelijke maatschappelijke opgang van deze massa kunnen meemaken, een opgang die, nog niet voltooid, toch indrukwekkend mag worden genoemd. Ge zult dadelijk antwoorden dat er nimmer van een voltooiing sprake kan zijn. Ge hebt gelijk. De mensheid wil steeds verder, en klimt almaar hoger, totdat ze weer zal gaan dalen. Om opnieuw te stijgen? Inmiddels is er van geleerde zijde voorspeld dat het hoogst geordende levende wezen op aarde nog zowat een miljoen jaren voor de boeg heeft. Ik betwijfel het, maar laat het de helft zijn, dan nog is het niet zo dwaas een hoger volksniveau dan het huidige - mogelijk met intermitterende rechutes - te voorzien.

Ik kom nu op het eerste gebouw van het Bureau en op enkele dingen die mij daar wedervoeren. Want ik verleen er bijstand als adviseur. De procureurs en de medewerker voor kantonprocessen ontvangen de Bureaucliënten op hun eigen kantoor, nadat dezen eerst door de handen van de adviseurs zijn gegaan, als ik me zo industrieel mag uitdrukken.

Het eerste gebouw is verwoest, zo ook het tweede en het derde, zodat we thans aan ons vierde bezig zijn. Het eerste

lag aan de niet meer bestaande Katshoek, vlak bij het station Hofplein. Als ik me een paar opmerkingen veroorloof over ons gebouw aan de Katshoek, en het latere op de Hoogstraat, geschiedt dit niet als kritiek op het gemeentebestuur, dat immers ook moest roeien met de beschikbare riemen en niet in staat was om in het oude stadshart (waarop juist een bureau als het onze was aangewezen) geriefelijke lokaliteiten ter beschikking te stellen voor arbeid gedurende enkele uren per dag.

Ten aanzien van de geschiedenis van het eerste gebouw ben ik aangewezen op een zegsman die ik niet meer zou kunnen noemen, maar die mij vertelde dat er eertijds een ambachtschool was gehuisvest; de grote deur in het midden ging echter ook toenmaals slechts open voor de directeur en zijn gezin die alle ruimten gelijkvloers als woning in gebruik had. De leerlingen stommelden, na zich te hebben gewrongen tussen schutting en muur door een open gangetje, een ellendige houten trap op met een knik, en bereikten zo hun lesruimten.

Wat ik van het voorafgaande uit eigen wetenschap kan bevestigen, Confrère, is dat voor ons en onze rechtzoekenden de beschreven toegang de enige was, en dat ik de monumentale middendeur altijd gesloten gevonden heb - gesloten met een voorkomen van geslotenheid dat onverbiddelijk, onoverkomelijk, dat vreeswekkend was.

Eens op een avond waagde ik het, een voorbeeld nemend aan Livingstone in Zwart-Afrika, een zekere binnendeur van mijn adviseurskamer te betasten. Hij was tot mijn verbazing niet gesloten, en ik keek daarachter in een duister-

nis als van de grafkelder voor een Egyptische dynastie. Nergens een schijnsel uit deze donkerte, maar op den duur kon ik toch in het licht dat uit mijn kamer vloot iets onderscheiden van een brede trap - de hoofdtrap! - omlaag naar de krochten van het gelijkvloerse. En daaruit klonken eensklaps helder pianospel en een paar frisse roepende (echter niet mij roepende) vrouwestemmen omhoog. Was dat nu de 'directeur', nòg steeds de 'directeur', omringd door gade en jeugdige dochters, badend in een zee van inhuizig licht, gezellig bij de haard met een pijp en een kop tee, wiens tot klank geworden huisvrede argeloos naar mij was opgegalmd en door duizendvoudige weerkaatsing van alle kanten mijn oor zolang bezig hield, tot het me ietwat sinister om het hart werd? Had ik hier een geheim ontraadseld, tot dusver voorzichtig verborgen omdat de toestand misschien een beetje zonderling moest heten? Was het niet veel erger dan een begin van eenvoudige huisvredebreuk dat ik daar pleegde, en niet veeleer de verbreking van alle zegels van publieke moraal en fatsoen, omdat er nu eenmaal toestanden bestaan, door de overheid verzegeld op een wijze die geen dwaling toelaat nopens de gestrengheid van het verbod van ontzegeling door een particulier? Ik weet het niet; ik beschuldig geen 'directeur', geen gezin, geen overheid, en ook niet mezelf. Doch de tegenstelling trof me als curieus: hierboven die compacte massa verbitterde schamelen (want schamel was de prodeaan toenmaals nog al te zeer), in vreze wachtend aan het vagevuur des rechts, - daaronder, slechts door een enkele bintlaag gescheiden, die spaarzame ommegangsters door een ruim elysium, gekoesterd in een milde glans, en met de rust des gemoeds spelend over het gelaat, als een overspel, in de beste zin van het woord. Maar ook - dit

alles grijpt terug naar een zo ver verleden dat ik niets te duchten heb. Het eventuele recht van strafvervolging wegens zegelverbreking is sinds lang verjaard.

Laat ik weerkeren tot de nuchtere werkelijkheid, want dat betaamt ons, advocaten. Strikt genomen nuchter was die werkelijkheid niet steeds. Het tegendeel werd zelfs nu en dan ruikbaar, aler het zicht- en hoorbaar werd. Het werd bijna steeds geproduceerd door de opgeroepen tegenpartijen die zich moed hadden ingedronken, aler zich bij ons te verdedigen en die soms met enige aandrang - door de portier - weer moesten worden verwijderd.

Wij, adviseurs, hielden onze spreekuren in dubbele bezetting, over twee kamers verdeeld. Dan was er nog het grote lokaal voor het personeel en de cliënten, de laatsten vaak tachtig man en meer per zittingsavond sterk. Maar het oude gebouw was heel moeilijk te verdelen geweest. Aldus geviel het dat de kamers voor de beide adviseurs zeer ongelijk van kubieke inhoud waren. De ene was een zo groot vertrek dat wij beschroomde cliënten bepaald moesten wenken nader te treden, de andere zo klein dat men haast neus aan neus zat met zijn bezoeker. Ik heb daar in het kabinet eens een Spanjaard als tegenpartij van mijn cliënt te woord moeten staan. Hij was een tener mannetje, maar de twee lange, krijtwitte littekens die van zijn mondhoeken links en rechts omlaag naar zijn kinnebak liep boezemden me weinig vertrouwen in. Daar hij geen Nederlands verstond had hij zijn Nederlandse vrouw meegebracht. Het enige wat ik van hem begreep maar misschien verkeerd neerschrijf, was na mijn betogen een telkens herhaald ‘¿qué sa?’ uit die angstwekkend belijnde

mond. De vrouw heeft stellig wat ik zei in verzachte vorm overgebracht, maar moest hem desondanks voortdurend bedaren. Die vrouw zegen ik, al deed ze het mij niet. Dat ik zijn gezworen vijand was en bleef stond ook zonder het precedent van de tachtigjarige oorlog bij voorbaat vast. Toen hij vertrok gooide hij de deur achter zich open met een zwaai zo wijd en zo elegant als van een Grande.

Dit kabinet was door een iets meer dan manshoog schot afgescheiden van een schemerend gangetje waar de ingeschreven cliënten wachtten tot het hun beurt was, en waar ze vaak opeengepropt stonden. Desondanks was het in dit gangetje zo muisstil dat men het uitgestorven had kunnen wanen. De reden van wat beleefd, en zelfs overbeleefd voorkwam, werd ons met dat al gauw duidelijk. Men luisterde alles af wat in het kabinet voorviel, men stond als het ware in het kabinet zelf, en van hoeveel intieme, spannende narigheid was men getuige. Men stond te genieten, men had wel uren willen blijven wachten, en vergat totaal dat men zo straks van genierter genotene worden zou. Maar eenmaal in die tweede staat was men de eerste weer glad vergeten, omdat dan alleen de eigen zaak telde. Hoe heerlijk naïef kan de mens wezen. Wij hebben intussen het geweldige gat gauw met glas gedicht, tot het plafond.

De aard van de zaken was op zichzelf weinig interessant. Scheidingskwesties, alimentaties door ouders van kinderen gevraagd, ontslag aan arbeiders gegeven speelden toen nog de hoofdrol. De laatste twee groepen verminderden in de loop der jaren, deze door de rechtsbijstand van de arbeidersbonden, gene door tussenkomst van de instanties die thans meestal Sociale Zaken worden genoemd.

Sindsdien is er meer afwisseling in de praktijk van het Bureau gekomen, als gevolg van het veel meer vervlochten maatschappelijk leven.

Maar altijd is boeiend geweest de aanraking met de grote massa, die zich voor de adviseur splitst in individuen, waaronder hoogst merkwaardige typen. Een enkele heb ik ingepast in mijn letterkundig werk, bv. dat wonderlijk, maar volstrekt niet terugstotend gedrochtje, dat in *Rood Paleis* optreedt onder de naam Fré. Het foetus-achtige kereltje - maar ik herhaal, allerm minst weerzinwekkend - dat met zijn jong en fris stemmetje niet ouder leek dan twaalf jaar, maar er in werkelijkheid vijfenveertig telde, verscheen als oom van een meisje, op zichzelf geenszins lang van postuur, maar meer dan een hoofd groter dan haar bloedverwant. En toch paste deze niet in een van de twee categorieën waarin de wetenschap het dwergendom splitst.

Wanneer men, komende van het Hofplein, zich naar het Bureau begaf, moest men over het Stroveer passeren langs een hofje links. Het was heel diep en de aanblik, via een verpletterend boogje, was in één woord gruwelijk. Ik heb aan dit hofje de woonplaats ontleend van Katadreuffe uit *Karakter*, in zijn kindertijd. En even verder rechts lag in een kille doodlopende zijstraat de armenschool die hij bezocht, niet wetend - en zulks uiteraard - dat hij het eenmaal zou brengen tot advocaat. Maar ook, zo iets gaat gemakkelijker in de fiction dan in de werkelijkheid. Kunst wil zeggen verhevigd leven op vereenvoudigde grondslag.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Der Prozess

Geachte Confrère,

Voor wie ons beroep met hart en ziel is toegedaan en die daarnaast enige litteraire belangstelling heeft - geenenkel vak eist de mens volledig op - moet het interessant zijn te lezen hoe onze beroepsgenoten door grote schrijvers zijn getekend.

Kafka zal enerzijds wel altijd tot de grote schrijvers behoren, anderzijds slechts door lezers met een zekere aangeboren affiniteit op zijn ware grootheid kunnen worden geschat. Men behoort te beschikken over het natuurlijke vermogen zich te verplaatsen in de wereld van het transcendentale. Daarom zal voor de meesten onzer de herinnering aan het lezen van *Der Prozess* enkel zijn de herinnering aan een staaltje van hoogst curieuze litteratuur. Ze zullen de visie van de schrijver niet hebben meebeleefd. Maar het kan ook wezen dat de aanleg voor het transcendentale bij sommigen hunner latent bestond, en door lezing of tenminste herlezing tot leven wordt gewekt. Wellicht zal blijken dat gij, Confrère, onder dezen behoort.

Binnen het raam van deze brief kan intussen op de gespecialiseerde visie van Kafka niet diep worden ingegaan

en ik moet me dus wel in hoofdzaak houden aan het enkel aanwijzen van het ongerijmde in dit als roman aangeduide verhaal, me daarbij bovendien beperkend tot de instrumenten van het proces in engere zin, tot advocaten, rechters, de verdachte. Dit neemt niet weg dat wat er hier nog verder aan mensenmateriaal voorkomt een functie vervult in de compositie, even zo goed als de planeten en hun manen een taak hebben in ons zonnestelsel. Inderdaad is *Der Prozess* een systeem van dwaalsterren met op zichzelf vaste, maar voor ons desondanks onberekenbare banen.

Het hele verhaal toch speelt in een wereld die, voorgesteld als de onze, juist haar tegendeel is, voor tot heden althans. Niemand kan zeggen welke vorm de rechtspleging in de toekomst zal aannemen. De pessimisten, verwijzend naar historische barbaarsheden, als veemgerechten en inquisitie, maar vooral naar de moderne dictatuur, zijn geneigd Kafka als een ziener te beschouwen. Want in *Der Prozess* is er een verdachte maar geen misdrijf, zijn er stukken maar geheim, zijn er rechters maar onzichtbaar en anoniem, is er een executie maar zonder vonnis. Deze opeenstapeling van ongerijmdheden verrast telkens opnieuw, omdat de lezer, opgevoed in het begrip van een democratische, dat is een normale, een met de rede te volgen en op de wet gegronde rechtspleging, nooit voorbereid kan worden op een redeloze, en hij dus op ieder nieuw bewijs daarvan dadelijk innerlijk opstandig reageert. En zulks ondanks het feit dat reeds in het eerste hoofdstuk Kafka hem een enorme verrassing bereidt, meer nog, bepaald een schok geeft: de verdachte wordt in hechtenis genomen en blijft tegelijk tijdens het hele geding vrij rondlopen. Later wordt het duidelijk hoezeer de vrijheid

slechts schijnbaar is. Het proces heeft hem nu eenmaal in zijn greep. Allengs verandert de hele wereld voor hem in een strafcel, zijn gedachteleven wordt gevangen in een net en opgesloten in een nauwe kooi. Het meesterschap van dit boek als verhaal ligt voor mij primair daarin dat na de eerste verrassing de volgende niets van hun kracht verliezen.

Is hier de rechtspraak aan het woord, in Kafka's roman *Das Schloss* is het de administratie. Beide boeken, van welke ik aan *Der Prozess* nog de voorkeur geef, hebben echter dit gemeen dat de centrale figuur zich slechts beweegt (en van lieverlede meer en meer bewogen wordt) door de onderste lagen van de staatsmacht, als het ware rondlopend en rondgevoerd aan de voet van een berg die men zich denken moet bezet met een in horizontale kringen gegroepeerde overheid, waarvan de tweede kring zich reeds in de bergnevel verliest en de laatste kringen zo hoog zijn gelegd in de dichtste wolkenvelden dat zelfs iedere speculatie onvruchtbaar is.

De verdachte, die we alleen kennen bij zijn initiaal K. en zijn voornaam Josef, vangt vanzelfsprekend aan met een poging zich te verdedigen, maar niet wetend waarvan hij beschuldigd is en tot wie hij zich moet wenden tast hij rond als een blindeman in een mistbank. Dan neemt een oom hem mee naar zijn eigen raadsman, Dr. Huld, een hoogbejaard heerschap dat ons wordt voorgesteld als ziek te bed liggend bij een enkel kaarslicht. Tijdens het dan volgend gesprek blijkt de advocaat reeds van het proces tegen K. op de hoogte te zijn. Maar K. maakt zich na enige tijd van het geredekavel tussen de anderen los en vindt in een tweede vertrek, de studeerkamer van de advo-

caat, het meisje terug dat de huisdeur voor hem geopend had. Daar ziet hij in het maanlicht een groot portret hangen van een rechter, zittend op een troon en dreigend naar voren gebogen. Als hij het vermoeden uitspreekt dat dit misschien zijn rechter voorstelt zegt het meisje dat ze hem kent, dat hij dikwijls hier komt. 'Das Bild stammt aus seiner Jugend, er kann aber niemals dem Bilde auch nur ähnlich gewesen sein, denn er ist fast winzig klein. Trotzdem hat er sich auf dem Bild so in die Länge ziehen lassen, denn er ist unsinnig eitel, wie alle hier.'

K., ofschoon omhuld door de dichte verstikkende duisternis van zijn proces, wil vooruit. Hij is een man van actie, en zondigt tegen wat daarginds geldt als een verstandige houding voor iemand in zijn omstandigheden. Desondanks leert de lezer spoedig inzien dat alle aan K. aangeprezen voorzichtigheid, zelfbedwang, passiviteit, en het kiezen van om- en sluipwegen hem evenmin zouden hebben geholpen als zijn ongeduld hem baten kan. Daadkrachtig of inert - zijn ondergang is voorbeschikt. Maar daarvan heeft hij nog geen besef; slechts is hij overtuigd dat de methode van zijn raadsman niet deugt. Want Dr. Huld, behoedzaam en traag, prepareert een lange memorie voor de lagere rechters. Wat er in komt te staan openbaart hij niet, bij wie hij de memorie zal indienen evenmin. Nauwelijks is hij minder geheimzinnig tegenover zijn cliënt dan de rechters zijn tegenover hemzelf. Het lot van dit geschrift en van de vele die hij nog voornemens is aan de zaak te besteden blijft ongewis, maar in weerwil daarvan is het volgens hem volstrekt geboden het verweer in deze vorm te gieten en in dit tempo voor te dragen.

Tijdens lange gesprekken zet Dr. Huld deze taktiek aan K. uiteen, en weidt daarbij uit over de organisatie van rechterlijke macht en verdediging. Wat de eerste betreft blijft hij in het vage, vreemde, schrikwekkende. De advocaten verdeelt hij in drie groepen: de grote, waartoe hij zelf behoort, de kleine, en de advocaten van kwade zaken. Hij, Dr. Huld, zou hoogstens één of twee confrères kunnen noemen van zijn eigen grootte. Hij komt ook niet vaak op het gerecht. De rechters komen liever bij hem. Hem haten ze niet, al voelen ze voor de advocatenstand over het algemeen een diepe minachting. In het gerechtsgebouw is er aan zijn beroepsgenoten een ellendig vertrek toegewezen, met het strengste verbod daaraan iets te verbeteren, zij het op eigen kosten. Even wiekt dan als een zeldzaam licht (maar het blijft een licht van loodkleur), als een vluchtige veeg van uitzonderlijke luguberheid de humor van Kafka aan: de vloer van die kamer vertoont een gat, en wie niet oppast zakt er met een been door en vertoont op die lachwekkende manier een extremiteit aan de cliënten, terwijl aan dezen met voordacht het vertrek daaronder als wachtzaal werd toegewezen. Wat wil eigenlijk deze Dr. Huld? vraagt K. zich af. Hem stalen, hem verdeemoedigen? Want ondanks het troosteloze beeld dat hij ophangt blijft de raadsman omtrent de afloop hoopvol gestemd.

Ik kan hier slechts aanstippen wat K. later te weten komt van een zekere Titorelli die krachtens erfelijk beroep de portrettist is van de rechterlijke macht. Deze ingewijde vertelt hem dat een proces op drie manieren voor de verdachte 'gunstig' kan aflopen: werkelijke vrijspraak, schijnbare vrijspraak, en steeds weer rekken. Het eerste

moet een enkele maal zijn voorgekomen, maar bewijs heeft niemand daarvan kunnen verkrijgen, want de vonnissen blijven geheim. Het tweede en derde laten de verdachte in voortdurende onzekerheid; immers ondanks alles, ook na jaren en jaren, kan eensklaps de hervatting en de veroordeling volgen.

Als dan K., die toch meer vertrouwen stelt in de schilder dan in Dr. Huld, de zaak aan zijn raadsman zal onttrekken, heeft hij tevoren in diens kantoor een onderhoud onder vier ogen met een andere cliënt, zekere koopman Block, want de advocaat, nog steeds te bed en ziek, wil voorshands niemand ontvangen. Deze Block vertelt dat hij voor zijn eigen geval behalve Dr. Huld als raadsman nog vijf advocaten van kwade zaken aan het werk heeft gezet, en met een zesde in onderhandeling is. Daarvan mag natuurlijk Dr. Huld niet weten, maar zonder deze supplementaire bijstand komt hij er niet. Trouwens, Dr. Huld, die zichzelf de enige, of althans een van de weinige grote advocaten noemt, is in werkelijkheid slechts een kleine advocaat. De grote advocaten zijn praktisch onbenaderbaar, onzichtbaar; men kent hun naam noch hun adres.

Block heeft eens door een toeval een memorie van Dr. Huld over zijn eigen strafzaak bij het gerecht in handen gekregen. ‘Sie war zwar gelehrt, aber eigentlich inhaltslos. Vor allem sehr viel Latein, das ich nicht verstehe, dann seitenlange allgemeine Anrufungen des Gerichtes, dann Schmeicheleien für einzelne bestimmte Beamte, die zwar nicht genannt waren, die aber ein Eingeweihter jedenfalls erraten musste, dann Selbstlob des Advokaten, wobei er sich auf geradezu hündischer Weise for dem Gericht de-

mütigte, und endlich Untersuchungen von Rechtsfällen aus alter Zeit, die dem meinigen ähnlich sein sollten’.

De dan volgende scène, met K. en Block beiden bij kaarslicht aan het bed van Dr. Huld, eindigt abrupt. Het hoofdstuk is duidelijk onvoltooid gebleven. Wel weten we dat de bemoeiingen van de raadsman gedurende een half jaar tijds niet verder gevorderd zijn dan arbeid aan de eerste, nog steeds niet ingediende memorie.

Twee volgende kapitels sluiten het boek af. Het eerste ‘Im Dom’ geldt als het hoogtepunt. Ik voor mij schroom enigszins een bepaald hoogtepunt aan te wijzen in dit werk waar de toppen zo dicht opeen staan, en dat tevens zichzelf, en ons daarbij voortbeweegt door een peilloze afgrond. Die afgrond is de andere wereld, en een bepaalde strekking moet men er voor onze wereld niet in zoeken. Maar hij is tevens onze eigen wereld, reeds krachtens het nuchtere feit dat een mens, een medemens, in staat was hem uit te denken en wij, een aantal onzer, in staat zijn hem te volgen. Overigens onttrekt het uiterst verbiezonderde zich eigenlijk aan de maatstaven der esthetica.

Voor zover er sprake zou kunnen zijn van een sleutel die Kafka ons had willen reiken, vinden we deze wellicht daar waar, iets over het midden, K. bij een van zijn vele overpeinzingen, tot deze slotsom komt:

‘Es gab keine Schuld. Der Prozess war nichts anderes als ein grosses Geschäft.’

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Misères

I

Geachte Confrère,

De titel van deze brievenbundel is niet van mezelf, maar ontleend aan een ander, dat schreef ik u reeds. En de ondertitel gaat mank aan een verwant euvel. Dat schreef ik ook. In dit opzicht mag geen sterveling me de lof toezwaaien van verblindende oorspronkelijkheid.

Eigenlijk vormt de ondertitel nog een te bonte teaterachtergrond voor het spel op de planken dat in hoofdzaak het spel is van de simpele doorsnee-advocaat en doorsnee-cliënt, en dat - ik schreef het ook al reeds vroeger - zijn boekstaving tracht te rechtvaardigen door volstrekte onbekendheid van de doorsnee-lezer zelfs met het simpele spel. Hier viel mogelijk een lacune op te vullen, een (gazen) gordijn weg te schuiven, een klein zoeklicht te richten.

Wat de splendeurs betreft, de bewijzen zijn er dat het slechts weinigen onzer beschoren is hun afglans aan het publiek te onthullen, en dan nog alleen intermitterend en doorgaans in de criminele sfeer. Meestal blijft hij binnenskamers, reikt hij niet verder dan de rechtstreeks belanghebbenden, en vaak genoeg is het de enkele vol-

doening die in onze eigen inborst haar licht schijnen doet. Laten we dan denken aan het woord van Edward VIII tijdens zijn korte regering gesproken bij een bezoek aan een hospitaal van oorlogsgewonden, toen hij zich overboog naar een afzichtelijk verminkte blindeman die zich voor hem verbergen wilde, en hem omhelzend dit zei: 'Don't be afraid, I am only your king.'

We kunnen ons nooit te vaak inprenten dat we maar heel gewone lieden zijn. Het komt daarom eerder raadzaam voor iets uitvoeriger te schrijven over de misères. Algemene beschouwingen over de splendeurs sluiten het gevaar van zelfverheffing in. Dan toch wordt geredelijk die oude knol, het nobile officium, van stal gehaald. We vervullen eenvoudig een bepaalde, onmisbare, maar volstrekt niet nobele functie in het maatschappelijk bestel, en als de overgrote meerderheid het doet op een fatsoenlijke manier kan dit geenszins als een verdienste gelden, te minder nu èn de eed èn het kostuum ons zagezegd dagelijks daaraan herinneren. We vormen door universitaire opleiding een geselecteerde stand, maar we zijn niet de enigen, en de rechterlijke macht wordt nog scherper geselecteerd.

Het lijkt dan ook meer doeltreffend over de misères iets te zeggen. Dat de individuele cliënt van ons, individueel, somtijds een zekere splendeur afleest heeft stellig zijn nut, want we komen er niet zonder gezag, en het gezag is noodzakelijk, voor de cliënt in de eerste plaats. Een bescheiden houding tegenover onszelf behoort daar dan weer het correctief van te wezen.

Nochtans, wat het publiek niet of onvoldoende weet en wat

daardoor tot misverstand leidt - daarop te wijzen schijnt van meer betekenis. Het is een van onze misères, en wellicht de grootste.

Ik doel hier op de biezondere gevoeligheid van ons beroep voor dalende conjunctuur. Hoe vaak hebben we niet uit onbevoegde mond de stelling horen verkondigen dat wij advocaten altijd verdienen, in goede en in kwade tijden, ja in kwade tijden vooral. Maar in kwade tijden is de advocaat een van de eersten die wordt voorbijgegaan; dan geldt hij als luxe. Hij bereikt nimmer de onmisbaarheid van de arts, omdat nu eenmaal het leven gaat boven het geld, en pijn in de buik voorrang heeft boven pijn in de portemonnaie. Het is waar dat de advocaat geen grote risico's van verlies loopt, zoals handel, industrie, verkeer. In het vooruitzicht van magere jaren kan hij op verschillende posten van zijn algemene onkostenrekening bezuinigen, personeel en medewerkers ontslaan, het stellen zonder hulp, zonder eigenlijk kantoor. Maar het gaat toch niet aan de verlokkelijkheid van het beroep af te meten naar de geringe kans er duiten bij in te schieten. We hebben gestudeerd om te kunnen verdienen.

De grote krach van 1930 en volgende jaren heeft ons niet geveld, alleen omdat advocaten maatschappelijk geen eiken zijn, maar dat soort kleine plantjes waarop de stormwind geen vaste greep heeft. En toch zijn er toenmaals, althans zeker in de grote steden, heel wat onder geweest die door de openbare kassen moesten worden gesteund. Zoudt ge wel willen geloven dat er ook nu, in een tijd van ongekende welvaart, waarin ik dit neerschrijf, confrères uitkeringen ontvangen van Sociale Zaken, of

hoe die instellingen meer heten? Het zou me te ver voeren hier in onderdelen te treden, maar onweersprekelijk is de hoogconjunctuur aan ons voorbijgegaan, tot dusver, en m.i. zonder beter perspectief.

Ziehier wat de deken van de Nederlandse orde van advocaten verkondigde:*

‘Ik stelde mijzelf de vraag: Wat zou nu de naar leeftijd en ervaring best gesitueerde groep van advocaten verdienen? en koos daarvoor de groep van 30-60 jaar met een ervaring van tenminste zeven jaar. Van deze uitgelezen groep verdient 45% nog geen f 12000. -, nevenverdiensten inbegrepen’. (Van deze 45% had dan weer een derde gedeelte nog geen inkomen van f 6000. -, voeg ik er bij.)

Al betreffen deze cijfers ook het jaar 1952 en ruim de helft der advocaten, men mag aannemen dat het totale beeld op heden niet rooskleuriger is, ook met het oog op de stijging van prijzen en lonen. De welvaart van thans is er in wezen een van de grote massa, aan wie dit - ik merk het terloops op - van harte wordt gegund.

De kantoren die, behalve in de aanlooperperiode, eenvoudig weer worden opgeheven zijn, dunkt me, schaars. Men heeft immers nauwelijks kapitaal nodig om zijn kantoor staande te houden, en indien men dan geen geldelijke verplichtingen heeft behalve aan zichzelf kan men het desnoods op de grens van fatsoenlijke armoede zagezegd tot zijn dood uithouden. Men ziet eerder op den duur kantoren hun bloei verliezen. Waar ge voorheen werd

* *Advocatenblad*, oktober 1954

geïmponeerd door de mitraille van de schrijfmachines nog voordat ge u aan de bediendenafdeling had aangekondigd, daar klinkt later de losse tik als een langzaam lekkende kraan boven een fonteintje.

Maar ge zult, Confrère, me antwoorden dat we dit alles behoren te voorzien, en ons dan maar liever niet als advocaat moeten vestigen. In theorie hebt ge gelijk. Maar ge vergeet het natuurlijk optimisme van de jeugd - want als we de eed afleggen zijn we haast allen nog jong - en in samenhang daarmee de glans van de vrijheid en de bekoring die juist het risico heeft, wat men in de ondergeschikte betrekking met zijn afgestapt salaris en te voorziene promotie mist. Wij allen hebben in onze jonkheid talloze malen de grote zaak verwacht die ons hele jaar goed zou maken, zo niet ons vermaardheid bezorgen. Gezonde, ik mag zeggen sympatische motieven richten onze begeerten op een inschrijving op het tableau van de balie.

En toch hebt ge ook wel degelijk ten dele praktisch het gelijk aan uw zijde. Want de grootste misère is nog niet het te lage jaarinkomen op zichzelf, is ook nog niet dat we desondanks verplicht zijn een zekere stand op te houden, maar het is de hierboven aangestipte onuitroeibare publieke dwaling dat we - dat is wij in doorsnee - van de verdiensten uit ons beroep minstens in betrekkelijke weelde kunnen leven. Op de achtergrond van deze putatieve weelde rijst de 'hoge declaratie' als een dreigende onweerswolk. De man die cliënt had moeten worden bergt zich, regelt zelf zijn zaak en komt niet of eerst na de boel grondig te hebben bedorven. Hoe geneigd is men dan zich de haren uit het hoofd te trekken en die van de cliënt erbij.

Wie zich als advocaat vestigt is reeds bekend met de ingekankerde dwaling dat alle advocaten duur zijn en in dit opzicht als 'van kwade zaken' gelden. De dwaling werd hemzelf met de paplepel ingegoten. Waarom dan nog te klagen als het tegenvalt? Hij had niet mogen denken: het zal wel meevallen.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Advocatentypen

Geachte Confrère,

Ik kom terug op *Ernest Staas, advocaat*. Ge zult daar in een hoofdstuk, getiteld *De advocatenwereld*, een aantal korte schetsen vinden, ontleend aan de balie te Brussel, en getekend (stellig wel naar het leven) in uiterlijk, wijze van gedragen en aard van de praktijk. De namen die de schrijver hun geeft zijn natuurlijk fantasie. Het gebeente van de modellen is reeds lang verbleekt.

Ik volg Tony na, want evengoed als in de lijn van zijn boek ligt het in de lijn van deze brievenbundel dat ik enige portretten voor u neerleg van confrères die ik heb ontmoet, en (of) soms nog tegenkom. Ik geef hun een verdichte familienaam, en tevens bedien ik me van de tegenwoordige tijd ten einde u omtrent sommigen in het ongewisse te laten nopens hun in leven zijn - en voorts omdat zij van wie ik doe blijken dat ze heengingen nog voor me bestaan. Een verschil met Tony is dat ik mijn modellen niet kies uit een bepaalde stad, een overeenkomst dat ik hen als levend voorstel. Mogelijk gingen, toen *Ernest Staas* verscheen, de modellen van de schrijver nog om door de wereld, en speciaal in het Paleis van Justitie, dat toenmaals nog niet de enorme stenen kroon was van de

Belgische hoofdstad, geen van verre zichtbaar Parthenon der Belgische jurisdictie.

Mr. Tammon is het ideale type van de advocaat, groot, kloek, beslist, markant van trekken ondanks een vlezig maar niet rond gelaat, met een krachtige stem zonder veel klank, een gebaar dat altijd kortaf is, een massa parate kennis, een voorname praktijk. Indien de grafologie iets te beduiden heeft, welnu, dan spreekt de handtekening van Tammon boekdelen omtrent zijn karakter. Ik citeer wat ik elders over die handtekening schreef, in een fantasiestukje overigens, waarvoor niemand model stond, alleen hij in zijn onderschrift: 'zijn ondertekening (...) zette hij niet, maar uit zwaar gebinte en taai vlechtwerk wierp hij haar òp tot een uiterste palissade'.*

Ge weet dat de grote advocaten op hun grootst zijn in de pleidooien. Tammon is niet welsprekend, maar zijn hese stem propt zijn korte geladen zinnen er bij de rechter in. Gevat, geestig, snijdend, soms vernietigend zijn zijn interrupties tijdens het betoog van de tegenpleiter. Toch blijft hij altijd in de juiste vorm. Persoonlijk wordt hij nimmer, tenzij om over of tot een jongere confrère iets aardigs te zeggen.

Tammon is ook de voorvechter voor de rechten van de balie, voor diens eigen plaats in de rechtspraak. Hij voegde me eens toe, en ik ben het nooit vergeten:

'Bedenk altijd, jonge man, dat je op voet van volkomen gelijkheid staat met de rechterlijke macht.'

* *De laatste eer, grafreden*

Welk een voorrecht deze grootste onder de groten, die zijn stempel drukte op een heel kantoor van compagnons en opvolgers, te hebben gekend.

Mr. Van Ursum is niet minder ‘gevaarlijk’, hoewel goeddeels het tegenbeeld van de vorige. Hij is slanker dan Tammon bij gelijke lengte, heeft de kop van een patriciër, een eerder zacht en altijd vloeiend stemgeluid. Hij is eloquent en tevens beminnelijk in zijn voordracht. Hij heeft vuur, maar houdt het weldadig brandend, en maakt het tot een ware koestering voor de rechter. Daarbij gebruikt Van Ursum zijn toga meesterlijk. Op de beslissende ogenblikken wijkt hij terzijde van zijn lessenaar, wikkelt zich geheel in dat statige zwart en toont zich tegelijk ten voeten uit. Zijn stem behoeft zich slechts iets te verheffen, het slanke, haast overslanke standbeeld doet de rest. Een rechter die ik goed kende zei me eens dat als Van Ursum aan het woord was het college zich moest pantseren om hem geen gelijk te geven. Maar gelukkig verloopt er steeds een behoorlijke tijd tussen de pleidooien en de uitspraak.

Een pleiter van weer ander genre vindt ge in Mr. Ducro. Hij blijft achter de lessenaar, maakt niet meer bewegingen dan om te bewijzen dat zijn ledematen leven, en openbaart het wonder van te spreken zonder stemverheffing en toch zonder eentonigheid. Hij schijnt voor te lezen van grote vellen, maar dat is niet zo. Onder het bekijken van zijn typogrammen parafraseert hij deze, en de stijl van beide, document en voordracht, is dermate onberispelijk dat ze alle twee zo naar de drukker zouden kunnen. Hij blijft onbewogen, hij imponeert, maar sleept niet mee. Ik

geloof dat men in de hemel op zulk soort pleidooien gesteld zou zijn.

Er zijn raadselachtige figuren. Daar is die bejaarde advocaat met wie ik eens in contact kwam en die geen naambord, geen telefoon heeft, geen bediende en geen eigenlijk kantoor. Hij doet onszelf open en leidt ons zachtkens naar een huiskamer. Het is tientallen jaren geleden dat ik hem daar sprak, en toen ik een opmerking maakte over zijn exceptionele wijze van beroepsuitoefening antwoordde hij:

‘Mijn cliënten vinden me toch wel.’

Hij draagt de vreemdste naam die ik ooit ben tegengekomen. Wie zich de moeite getroost mijn complete ‘werken’ door te nemen zal hem lezen, maar er tevens overheen lezen, misschien vanwege de andere vreemde namen, maar zeker omdat de vreemdheid van deze onopvallend is: twee op zichzelf doodgewone woorden, maar wonderlijk als geslachtsnaam; er bestaat een zegswijze van drie woorden waarin dit tweetal voorkomt. Ge zult er nooit achter komen, *Confrère*, omdat ik het u nooit zeggen zal. De drager zelf is een nevelige persoonlijkheid, doch stellig met de kans op verrassing die elke nevel biedt indien men er diep genoeg in doordringt. Zover ben ik niet gekomen. En nu bestaat er geen mogelijkheid meer, want *Notetur Nomen* is reeds lang ter ziele.

Een gedaante van ouderwetse statigheid is Mr. Tombak. Zijn reputatie behoort niet tot de onbevleete, maar zijn processuele streken hebben dikwijls succes, want het is nog de tijd waarin de procedure minstens evenzeer steek-

spel van vormen, voor het genoegen der juristen, betekent als bloedige strijd tussen de partijen. De stijl van Tombak levert dagvaarding, conclusies, rekest, contracten af als uiterst doorwrochte kunststukken, een vlechtwerk van antieke termen waarop hij stellig lang heeft gearbeid, maar dat zijn tegenstander voor nog zwaardere opgaven plaatst en de rechter niet minder. Zijn schrifturen brengen me die kleurenrijk geborduurde antieke vuurschermen te binnen die ons de verzuchting doen slaken: welk een talent, welk een kostbare levensadem werden hier verspild. Hijzelf zit in een oud huis, heel hoog, met in de diepte vertier over ruim binnenwater, en hij zit er in een stokoude roodfluwelen leunstoel, zwart gelijst, met een rug zo enorm hoog en naar boven zwellend dat hij voorkomt als de centrale vulling in het karmijnen borduurraam van een echtgenote of vriendin, antiek als hijzelf.

Mr. De Graan is au fond een beste kerel, maar ook al zo doorkneet in de chicane, en daarenboven onze persoonlijke vijand zolang we een zaak tegen hem hebben. De advocaat is een ietwat behoudend wezen, en met reden: hij volgt de wet in zijn trage stappen voorwaarts, getuige het reeds aangestipte feit dat er daar nog zulke grote stukken in spelling Siegenbeek worden aangetroffen. Maar De Graan houd ik voor behoudender dan de wet. Ik ken er geen die zich langer hield aan het schrijven van de stukken, overigens zeer duidelijk geschreven door zijn procureursklerk. Zijn eerste typewriter was het bewijs van een zelfverzaking die opzien wekte.

Hij spreekt zijn confrère-vijand nimmer toe, hij sist hem tussen snor en baard zijn venijn in het gelaat, ja, hij doet

dit ook onbedoeld de rechter, en daardoor lijden duidelijkheid en waarde van zijn pleidooien. Tijdens een bestand kunt ge met hem gaan lunchen, zonder gevaar, doch ook zonder voldoening, want hij zal u door alle gangen der gerechten afmatten met zijn verbolgenheid, gelijk hij reeds deed door alle gangen der gerechtsgebouwen.

En dan is er die ene, Meerman, van allen de biezonderste, hoogst bekwaam, veelzijdig en geestig. Ge weet dat de wet bepaalde instellingen kent die, precies als ieder particulier, in rechte kunnen optreden, naamloze vennootschappen, stichtingen, verenigingen. Als zodanig kent het burgerlijk wetboek ook de zedelijke lichamen. Welnu, in een van Meermans procedures kwam de vraag ter sprake of zeker instituut een zedelijk lichaam was. Daar verscheen een vrouw als getuige en Meerman riep dadelijk uit:

‘Maar meneer de rechter-commissaris, kan deze dame ons nu wel iets vertellen over een zedelijk lichaam?’

De vrouw bevond zich overduidelijk in gezegende omstandigheden.

Meerman behoort tot de geduchtste wederpartijders en is tegelijk als vriend onovertroffen. De meesten onder onze confrères zijn verre van eenzijdig op hun vak gericht - integendeel. Maar een universele belangstelling en kennis als bij hem heb ik bij geen ander van onze beroepsgenoten gevonden. Valde deflendum.

Ik laat het blijven bij vage typering. Ge moogt gissen,

doch het antwoord geef ik evenmin als Tony dat deed. En inmiddels trekt er nog een hele stoet door mijn gedachten. Daar is de jonge advocaat die in het jaar van de grote griep stierf, en niemand uit de raad van toezicht vertegenwoordigde de balie bij zijn graflegging; - daar is de andere jonge advocaat die zich omstreeks 1930 in het gerechtsgebouw vertoonde, zo ziekelijk van tint, zo sjofel en onfris gekleed, dat hij de personificatie kon verbeelden van de toen zo diepe maatschappelijke malaise, en hij is weer gegaan, waarheen?; - daar is de joviale man met de artistieke flambard, met de opvallende zegelring, met iets van de Don Quichot, en met in zijn zitkamer het aquarium vol wonderlijke beestjes; - de man die in een verduisterd vertrek werkte bij een rode bureaulamp (ik was nog te jong en te schuchter om naar de reden van deze uitzonderlijke illuminatie te vragen; in den beginne aanvaardt men alles, en de kritiek, ja zelfs de verwondering komt jaren later); - de man die een scherp jurist was maar zonder een grein humor, in tegenstelling tot de meesten onzer; - de man die beëdigd werd in 1848 en van wie in elk geval onze Gids uit het jaar 1916 nog de naam vermeldt als praktizerend advocaat-procureur (welk een gebenedijde ouderdom, bijna zeventig jaar in het beroep, maar hem noem ik bij name, deze onze Nestor, onze Methusalem, onze ongeslagen recordhouder in een eeuw van records: Mr. N.H. de Lange uit Alkmaar); - daar is de man onder wiens avontuurlijke loopbaan nog niet de dood een streep kon zetten, want zijn lijk werd door de familie in beslag genomen; - de heel stille man in het lage ontzaglijke vertrek die door een kogel werd geveld onder zo raadselachtige omstandigheden, dat nog na jaren zijn naam nu en dan in de dagbladen opdook; - daar zijn de

vele eminente Joodse advocaten, door geweld omgekomen en nog immer betreurd. En om onder het macabere een streep te zetten en tevens heel even het andere geslacht te introduceren: de vrouwelijke advocaat die door een confrère werd gekenschetst als een wandelende dagvaarding; dat was raak, maar niet afdoende, of men zou de vergelijking op zijn minst moeten uitbreiden tot een dagvaarding zonder fouten.

Op allen, een enkele uitgezonderd, past terwijl ik dit schrijf reeds lang een R.I.P.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Advocaten en rechters

I

Geachte Confrère,

Er komt een tijd waarop de aanblik in de spiegel stemt tot bescheidenheid. Dat is dan tevens de tijd waarin de gebitsdelen des avonds behoedzaam worden neergelaten in het waterglas op het beddetafeltje.

Maar juist bij het naderen van deze periode van lichamelijke ontluistering voelt de advocaat zich groeien tot 's rechters geestelijke evenknie, ja, soms kan hij zich op goede gronden spiritueel, zij het ook niet wettelijk, diens meerdere achten.

Onder alle omstandigheden, op alle leeftijden, bij alle leeftijdsverschil is hij evenwel in principe de maatschappelijk gelijke van de rechter. De jongste rechter zal altijd ouder zijn in levensjaren en ondervinding dan de jongste advocaat; daardoor alleen reeds zal hij zich in feite geestelijk diens meerdere mogen achten, maar wettelijk, maar objectief allerminst. Het beroep is niet aan het ambt gesubordineerd; beide staan naast elkaar en laten geen vergelijking en dus geen onderlinge gradatie toe. Het is ermee als met tee en koffie; beide komen uit een pot en gaan in een kop, beide zijn genotmiddelen, maar men

kan hoogstens zeggen: ik houd meer van het een dan van het ander. Degenen die er niet zo over denken gaan uit van de stelling dat recht over anderen spreken hoger staat dan recht van anderen verdedigen. Deze stelling lijkt me juridisch, moreel, maatschappelijk en wijsgerig onhoudbaar. Het een bestaat niet zonder het ander. Men kan een procedure vergelijken met een woonhuis; de advocaten zetten het gebouw in elkaar, en de rechter legt er het dak overheen. Muren zonder daken zijn geen woningen en daken zonder muren evenmin; ze completeren elkander.

De aangevochten stelling kent intussen alleen een zekere suprematie boven de advocaat toe aan de eigenlijke rechter. De rechter behoort tot de rechterlijke macht. Echter behoort daartoe ook het openbaar ministerie dat recht vraagt (eist) en verdedigt (van de Staat, in het algemeen belang). De consequentie van de these is nu dat het openbaar ministerie, in tegenstelling tot de rechter, niet hoger getaxeerd mag worden dan de advocatie. Deze consequentie wordt dan ook aanvaard: het openbaar ministerie, publiekelijk staande in zijn ambtskostuum, is ambtelijk advocaat, tegenover de verdediger van het particuliere belang in zijn beroepskostuum als beroepsadvocaat. Derhalve steekt de rechter van een kanton derde klasse, als zittend, rechtsprekend magistraat, uit boven de procureur-generaal bij de Hoge Raad, als staand, niet rechtsprekend magistraat, naardien de laatste op één lijn moet worden gesteld met een advocaat en de advocaat nu eenmaal de mindere is van de rechter. Ik vermoed nochtans dat in dit geval de zittende magistraat de plaatsverwisseling als een niet onaardige promotie zou beschouwen en de staande haar als een degradatie aanvoelen, en zulks niet

slechts hijzelf, maar heel Nederland met hem. Het absurde van de consequentie is een gevolg van de primaire fout de advocatie, ofschoon volkomen *corpus alienum*, te willen inschuiven bij wege van vergelijkbaar object.

Maar aan de onderscheiding hoger-lager kleeft nog een ander gebrek. Door het plaatsen van de zittende boven de staande magistratuur is er niet alleen sprake van een discriminatie binnen de magistratuur, maar ook van een begrenzing van hoogteverschil *tot* de magistratuur. En nu behoren naar algemene opvatting tot de magistratuur slechts die rechterlijke groepen welke in de wet op de rechterlijke organisatie met name zijn opgesomd en bij hun openbaar optreden gekleed zijn in ambtelijk gewaad. Evenwel wordt er in ons land rechtspraak uitgeoefend door allerlei colleges of eenmannen die niet in de wet werden gecoördineerd en met ambtskostuum bedacht, maar die bij andere wetten in het leven werden geroepen of door de wet toegelaten. Er zijn raden van beroep, officiële en particuliere scheidsgerechten, er zijn scheidsmannen *ad hoc*. Ze hebben, als gezegd, geen ambtskostuum en meestal zitten ze ook niet op een podium. Toch zijn ze rechters. En wat is nu tegenover dezen de advocaat? Hun meerdere als ze geen gegradueerde juristen zijn? Hun mindere als ze dat wel zijn? Of onder alle omstandigheden hun gelijke? Erkenning van het laatste geeft de juiste oplossing voor wie zich afvraagt of er verschil is in waarde of rang tussen rechter en advocaat.

En nu moet ge niet menen, *Confrère*, dat ik in tegenspraak kom met mijn vroegere bewering dat het hier onvergelijkbare grootheden betreft. Bakker en melkboer zijn ook on-

vergelijkbare grootheden, zeker, maar tevens werken ze van elkaar onafhankelijk. Ge kunt niet zeggen dat uw melkbrood het resultaat is van gemeenschappelijke werkzaamheid tussen de twee verdienstelijke staatsburgers die u dagelijks bedienen. Doch een arbitraal vonnis, de uitspraak van een ereraad, van een tribunaal, en wat er op dat gebied meer zij of moge zijn geweest, is een resultaat waartoe ge (voor uw cliënt) ook het uwe kunt hebben bijgedragen.

Nu zult ge misschien zeggen dat zowel opperman als aannemer medewerken aan het resultaat van het woonhuis. Daar bestaat dus wel degelijk een gezamenlijke werkzaamheid, en toch een duidelijk verschil in niveau. Maar dat is geen argument tegen mijn betoog. De aannemer kan de opperman iets bevelen, de rechter, hetzij beroepshetzij incidenteel judex, kan u niets bevelen. Hij kan 'partijen gelasten met hun raadslieden voor hem te verschijnen', maar dit bevel strekt zich nimmer tot u persoonlijk uit. Het is de rechter zelfs volkomen onverschillig of hij u wel of niet ziet, als er maar iemand komt, uw compagnon of een ander, die uw plaats wettig mag (en redelijk kan, maar dit is reeds sub rosa) vervullen. Komt ge zelf, dan doet ge dat uit hoofde van het belang van uw cliënt, omdat ge niemand anders in staat acht uw taak behoorlijk ten uitvoer te brengen. Komt ge niet, en verschijnt er ook geen vervanger, dan kan uw cliënt het loodje leggen. Dat de rechter ook uw cliënt niet tot verschijnen dwingen kan laat ik daar; ook hij is een onvergelijkbare grootheid, maar hij werkt niet mee aan het vonnis, al komt er geen vonnis tot stand zonder hem.

Het Franse tijdschrift *L'assiette au beurre*, dat de advocatie vaak op de hak nam, bevatte eens dit onderschrift bij een plaat. De zitting van het gerecht loopt ten einde. Er zijn nog maar twee advocaten gebleven. De een zegt:

‘Wees zo goed, confrère, deze zaak van me over te nemen. Ik moet weg.’

‘Maar ik weet er niets van af.’

‘O, u zult er altijd evenveel van weten als ik.’

De aanloop tot deze spotternij is het recht van de advocaat om niet persoonlijk en zelfs in het geheel niet te verschijnen. Blijkt aan de rechter (die zich overigens evengoed kan doen vervangen, binnen *zijn* college) dat uw vertegenwoordiger niet behoorlijk is geïnstrueerd, dan zal hij boos kunnen worden op hem en u, en mogelijk zal hij zich bij de deken beklagen en wacht u een disciplinaire straf. Maar dan gaat het tegen de omstandigheid dat gij, gij en hij, de geregelde rechtsgang hebt belemmerd doordat een advocaat die wèl de zaak kende niet kon worden gemist. Ook dan nog is uw persoonlijke onmisbaarheid niet in het geding. Ook dan nog is er geen sprake van een bevel.

Ge zijt veelal onmisbaar voor de rechtsgang, maar de rechtsgang zelf is niet onmisbaar. Wie het uiteindelijk voor het zeggen hebben, dat zijn de partijen. En wat uw persoon betreft, er zijn gevallen waarin één advocaat voor beide partijen in rechte kan verschijnen zonder enig gevaar voor het belang van de cliënten, en zonder enig bezwaar van 's rechters kant. Het voorbeeld bij uitstek leveren de rolzittingen in de grote steden op, waar de namen van tientallen advocaten (ik noem hen gemakshalve aldus,

maar het zijn procureurs) worden afgeroepen, die zich doen vertegenwoordigen door een paar vaste rolwaarnemers onder de schertsende titel van procureurs-generaal.

Ge meent, Confrère, in weerwil van het bovenstaande, me toch te moeten voorhouden dat de advocaat bij zijn beëdiging (onder andere) bezweert (of belooft) dat hij eerbied zal hebben voor de rechterlijke autoriteiten. En aangezien de rechter op zijn beurt in *zijn* eed niet behoeft te bevestigen dat hij eerbied zal hebben voor de balie, concludeert ge uit onze eed toch tot een verschil tussen beide groepen ten gunste van de magistratuur, en dan niet alleen van de zittende, want de eed omvat meer.

Dit argument is slechts ogenschijnlijk van betekenis. Ge verheft daarmee de eerbied tot een gekwalificeerde, een gespecialiseerde, en deze heeft geen zin zonder feitelijke grondslag. De redenering a contrario is altijd gevaarlijk, en hier van te voren veroordeeld omdat ze niet steunt op de werkelijkheid. Ik heb toch betoogd, nietwaar, dat het hier twee gelijkwaardige groepen betreft? Daarmee is de formule nog niet zinloos. Ze is een voortdurende aanmaning aan de advocaat om binnen de perken te blijven, juist, maar ook alleen omdat hij partijdig, omdat hij partij is. De rechter, geen partij, heeft de aanmaning niet nodig. Eerbied voor de rechterlijke autoriteiten wil niet zeggen eerbied voor personen, want die is wederkerig de rechter even zo goed verschuldigd. Het is eerbied voor wat in de rechtzaal niet verstoord mag worden, een bepaalde sfeer. Het voorschrift bezit het onvolkomene van iedere elliptische uitspraak. Maar zo moet ge het verstaan.

Rechtspraak staat niet hoger dan verdediging. De rechter heeft het laatste woord alleen omdat er ten slotte iemand het laatste woord moet hebben. Ook in dit geval geldt: *lites finiri oportet*. Maar wat zegt ten slotte het laatste woord? Is daarmee tegenover de beweeglijkheid van de verdediging nu alles voorgoed gefixeerd? Geenszins. Het statische van de rechtspraak is een myte. Het laatste woord wordt nooit gezegd. Twee kamers van eenzelfde rechterlijk college kunnen over twee zaken die als twee druppelen water op elkaar lijken tot twee diametraal tegenover elkaar staande conclusies komen en zelfs vrijwel tegelijk. Dit heeft zich o.a. voorgedaan bij de vraag of de in een bepaalde feitelijke vorm gegoten exploitatie van een drankwetvergunning door een ander dan de vergunninghouder geldig was of nietig. De Hoge Raad zelf is in beweging. Hij heeft, als ik het zo zeggen mag, zich gediskwalificeerd op het ogenblik dat hij - om het populairder te zeggen - is 'omgegaan'. Rechtspraak is een vorm van beweging waartoe de advocaat de impuls geeft. Wie zal nu zeggen: wat prevaleert in dit spel van krachten? Ook de argumenten die de rechter verwerpt - want in de regel wint slechts een van de partijen - hebben hun steentje tot het resultaat bijgedragen. Ze zijn eerst verworpen na op hun aanvaardbaarheid te zijn getoetst; ze hebben ook niet zo zelden het inzicht van de rechter in concreto verhelderd; ze kunnen hem lang in twijfel hebben gehouden. (Dat er hier alleen op met zorg en bekwaamheid gevoerde procedures wordt gedoeld spreekt vanzelf. Mijn ervaring is dat dit voor de meeste geldt.) Hiermee hangt samen dat de balie in de regel skeptisch staat tegenover de rechter die zich niet beperkt tot toetsen. Een rechter moet niet mee procederen - zo luidt een in de balie gangbaar woord, en

zelden vindt de balie dan ook de bewijzen van het tegendeel gelukkig. Niet uit gekrenkte ijdelheid, maar omdat de taak van de balie de rechter voor te lichten vanzelf meebrengt dat de voorlichting zoveel omvat als voor de beslissing nodig is. Indien de beslissing niet dadelijk kan zijn wat we een eindvonnis noemen, is dat het gevolg van de omstandigheid dat de balie voorshands nog niet tot volledige voorlichting in staat is gebleken. Dan komt er een voorlopig vonnis, waarbij het verschijnen van getuigen, deskundigen en zo meer wordt gelast. Maar altijd zullen de advocaten elkaar corrigeren. Wat de een verzwijgt zal de ander reden hebben om te vermelden. En als hij op zijn beurt zwijgt zal hij voor dat zwijgen reden hebben. De rechter die niet meer weet dan wat via de advocaten te zijner kennis komt (daargelaten feiten die kunnen gelden als ‘van algemene bekendheid’, maar daarop doet de rechter, volkomen juist, slechts zelden een beroep) - de rechter kan dus niet altijd evenveel weten als de advocaten. Procederen is een subtiel werk, de maatschappelijke verhoudingen zijn vaak uiterst ingewikkeld, en een magistraat die het proces in handen neemt kan onvoorziene ongewenste repercussies wekken. Het is dan ook een gelukkig verschijnsel dat het meeprocederen van de rechter uitzondering blijft. In dit nalaten schuilt m.i. wezenlijk zijn lijdelijkheid.

Maar geen regel zonder uitzonderingen. Het kan ons overkomen iets van beslissende betekenis te vergeten. We zijn maar mensen. We kunnen jong wezen en verzuimd hebben te letten op een kersverse bepaling van dwingend recht. We kunnen ook oud zijn en er niet aan hebben gedacht. Welnu, dan zal de rechter, ambtshalve zoals dat

heet, moeten ingrijpen, want hij moet toepassen wat wet is en niet wat wet is geweest. Dan is het uit met zijn lijdelijkheid en tikt hij ons op de vingers.

Doch daarmee wordt hij nog niet principieel onze meerdere. Hij blijft ook maar een mens. Er zijn gevallen waarin hij onze dwaling niet ontdekt en zijn vonnis van dezelfde dwaling uitgaat. Er zijn onaantastbare beslissingen tot stand gekomen door collectieve dwaling. En ook zonder dat is hij onze meerdere niet, evenmin als wij advocaten de meerdere worden van de regering indien wij in onze vakliteratuur gewezen hebben op fouten in een wetsontwerp en de regering die fouten verbetert.

En dan, ook de rechter wordt op zijn vingers getikt. De hogere doet het de lagere door vernietiging van uitspraken, de Hoge Raad doet het zichzelf door 'om te gaan', en dit alles op ons initiatief. De rechter in eerste aanleg kritiseert ons, maar wij kritiseren hem weer door het instellen van hoger beroep. En uiteindelijk staan alle uitspraken bloot aan openbare kritiek in de pers en in de Kamers. Er zijn hier geen meerderen en minderen.

Op één punt wil ik nog wijzen als argument voor de onvergelykbaarheid van advocaat en rechter, van het beroep en het ambt. Het terrein van de advocatie is veel ruimer dan dat van de zittende magistratuur. De advocaat verricht tal van werkzaamheden die nooit onder het oog van de rechter komen, al is het waar dat in ons beroep de rechter doorgaans op de achtergrond staat, dat hij meespeelt in ons kantoor. Het blijft met dat al een indirecte deelneming die slechts zelden tot een directe uitgroeit.

Voor het publiek is de advocaat primair de raadsman: het denkt meestal in het geheel niet aan de rechter. De advocaat is adviseur, in die mate zelfs dat somtijds de cliënt, die belet heeft gevraagd voor een advies, komt aanzetten met een dagvaarding voor de rechtbank waarin duidelijk te lezen staat dat alleen een advocaat (procureur) daar voor hem mag verschijnen. Vraagt hij geen advies, denkt hij het zaakje wel zelf te kunnen opknappen, en vertoont hij zich persoonlijk in de zittingzaal, dan krijgt hij er steevast te horen dat hij in rechte niet aanwezig is - een onuitputtelijke bron van verbijstering.

De verhouding advocaat-rechter is hiermee nog slechts ten dele belicht. Later schrijf ik u daar nog iets over.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De advocaat in onze letterkunde

Geachte Confrère,

De advocaat als onderwerp voor letterkunde staat uiteraard open voor de advocaat-litterator zowel als de niet-advocaat-litterator. Beide combinaties hebben voor ons iets pikants: de eerste omdat we in het domein van de kunst de visie van een vakman op iemand onzer leren kennen, de tweede omdat in hetzelfde domein de opvatting van een leek over ons uit de doeken wordt gedaan. Wat ons bij gelijke mate van talent het meeste zou boeien weet ik niet. Het blijft speculatief, want wij, advocaten, zijn in onze belles lettres zeldzame verschijningen.

In een vroegere brief schreef ik u over *Ernest Staas, advocaat*, wiens auteur, voor zover mij bekend, de eerste vakbroeder van betekenis was in de letterkunde van Groot-Nederland, want naar de nationaliteit was hij een Belg. Hier vielen dus advocaat en schrijver over advocatuur samen.

Als ik een gissing mag wagen omtrent een eerste apparitie benoorden Roosendaal, dan vind ik haar in Theodoor van Onderwaarden, de 31 jaren later geborene, en wel geboren uit de pen van Marcellus Emants die geen advo-

caat was. In diens lijvige roman *Inwijding* is Van Onderwaarden de hoofdfiguur. Tussen beide boeken vallen meer tegenstellingen aan te wijzen dan parallellen te trekken. Zo vangt Ernest aan als kind, en eindigt als advocaat met een eerste zweempje praktijk. *Inwijding* vangt aan met de beëdiging van Theodoor in het beroep, en eindigt met de verwisseling van een korte en weinig briljante loopbaan als pleitbezorger voor de vaste baan van adjunct-commies-griffier bij de Tweede Kamer.

De milde humor van de Zuidnederlander maakte plaats voor de droge van de noordelijker broer, de aanblik van dichtbij voor die op afstand. Maar zeker evengoed als Bergmann (Tony) zich thuis voelde in de wereld van de Brusselse praktizijn, toonde Emants, ofschoon niet van het beroep, zich thuis in de Haagse balie. Beide boeken, ofschoon in de grond onvergelijkbaar, hebben toch het meesterschap gemeen, wat betekent dat zij zich, als literaire werken, met het volste recht richten tot een groter publiek dan dat van insiders.

Ik raad u aan *Inwijding* eens rustig te lezen, want het is, enkele felle scènes daargelaten, een rustig boek dat vraagt om rustige opneming in de geest. Het werd van 1897 tot 1900 geschreven en kwam uit in 1901. Het speelt dus geheel in de sfeer van de laatste eeuwwisseling, in een periode derhalve die tegenwoordig zoveel romanciers, toneelschrijvers, cineasten enz. aantrekt, en waarbij ze bovendien vaak speculeren op de grote vraag van het lezend of kijkend publiek. Die vraag is niet helemaal onbedenklijk, maar wel verklaarbaar.

Voor wie nu eens precies wil weten hoe het toenmaals in de gegoede kringen van Den Haag toeging is *Inwijding* een nauwgezette vraagbaak geworden. Nauwgezet geworden - omdat, gegeven de waarheidsliefde en de naturalistische blik van de schrijver, het boek het stempel draagt van kersverse authenticiteit. Hij beschreef het leven zoals zich dat op het ogenblik van het schrijven zelf om hem heen afspeelde. Dat geeft zijn (ook nog uitstekend gecomponeerde) roman een hele streep voor boven andere die hun toevlucht moeten nemen tot een reconstructie. En deze benadert maar hoogst zelden de zuiverheid van het eigentijdse beeld, ook al kon uit jeugdervaring worden geput. De sfeer van 1950 is anders dan die van 1900, en ook geen ivoren toren is daartegen onaantastbaar.

In een voorwoord verklaart Emants 'enige doodgewone mensen' voor de lezer tot leven te willen brengen. Het aangehaalde geeft zijn eigen spelling weer. Niet hier, wel soms elders stoot die spelling ons even af: horloozje, posiesie, angaazjement. Men leest er toch gauw overheen.

Inderdaad is Theodoor een doodgewoon mens, in wie de botsingen tussen deugden en ondeugden tot een zeker kalm gemiddelde voeren. Hij drinkt noch rookt, en dat is braaf. Hij heeft een bijzit op een kamer, en dat is weer minder braaf, maar hij bepaalt zich tot één, hij houdt betrekkelijk veel van haar, en wanneer ze gestorven is zorgt hij voor haar vader.

Als advocaat blijft hij een figuur op de achtergrond; aan de andere kant is hij zich ook wel bewust van zijn te geringe aanleg voor het vak, en daar hij ambitieus is ge-

bruikt hij het als aanloop tot een vaste baan als rijksambtenaar.

Ge kent deze opvatting van de praktijk bij de beginneling, dit doel om via de advocatuur zo gauw mogelijk elders een onderdak te vinden, als een ook in onze tijd voorkomend verschijnsel.

Theodoor voelt niet voor ons vak, want hem ontbreekt de onontbeerlijke strijdlust. Hij voelt ook niets voor de rechterlijke macht, want als waarnemend griffier van de rechtbank ontbreekt hem de belangstelling voor die kant van de rechtsbedeling. Toch loopt hij eenmaal warm, al is het dan ook aangevuurd door buitenstaanders. In het tweede deel van *Inwijding* zult ge een aantal voortreffelijke bladzijden vinden, gewijd aan Theodoors eerste civiele pleidooi en aan dat van zijn tegenstander, Mr. Van Dieren. Hij komt op voor een wegens socialistische opvattingen ontslagen werkman, aan wie de patroon weigert de door de werkman in de pensioenkas gestorte loongedeelten uit te betalen op grond dat volgens het bedrijfsreglement bij gegeven ontslag het recht daarop verloren gaat. De scène valt voor in het oude huis van Groen van Prinsterer, aan de Korte Vijverberg, waar toenmaals de rechtbank was gevestigd. Dit blijkt hieruit dat men, zoals Emants vermeldt, vanuit de advocatenkamer uitzicht op water heeft.

Ge ziet, dit alles speelt in een verleden tijd, en bezit slechts geschiedkundige interesse. Maar toen ik enige jaren geleden de bladzijden nog eens herlas die Theodoors pleidooi beschrijven leefde dit alles voor mij alsof ikzelf mijn eerste pleidooi hield. Want de pleidooien moeten de

kroon zijn op ons beroep; nochtans is die kroon moeilijk bereikbaar, en het eerste reiken gaat gepaard met hartklopping, soortgelijk aan die van de examinandus. Natuurlijk went alles op den duur, en tegenwoordig is het ook niet meer zo moeilijk daar waar dispuutgezelschappen de jonge balie een vooroefening geven.

Om tot Theodoors pleitrede terug te keren, het was niet slechts mijn eigen eerste gemoedsaandoening, die ik meende te herbelevan, tenminste in grote trekken, niet slechts mijn eigen eerste schrede die ik meende te herschrijden. Ik vereenzelvigde ook de schrijver met zijn romanfiguur. Is dat niet het onbetwistbaar bewijs van meesterschap?

Theodoor verdient onze sympathie noch onze weezin. Hij is een profiteur, maar met mate en in een betrekkelijk elegante stijl. Ik kan me veel confrères denken die het boek, ook in de aangestipte scène, niet boeiend genoeg voor onze tijd zullen vinden. Toch zullen ze de eeuwige waarheid moeten erkennen in de weergave der gevoelens van degeen die voor het eerst pleit, die na afloop meent dat hij het er al heel slecht heeft afgebracht, en die toch later ontdekt dat het wezenlijk nog meeviel. En ze zullen ook erkennen hoe juist de voorsprong is getekend van de ervaren pleiter tegenover de juridische melkmuil. Hoe juist en hoe geestig. Want Theodoors tegenstander, de raadsman van de patroon, is, hoewel ook nog jong, toch iemand van heel ander kaliber. Nadat Theodoor heeft betoogd dat de werkman het bedrijfsreglement in dwaling had getekend, en dat dwaling de overeenkomst nietig maakt en dus de werkman recht had op terugbetaling van zijn

gestorte penningen, antwoordt Van Dieren: ‘Ongetwijfeld is hier dwaling aanwezig; doch alleen bij mijn geachte confrère zelf, die onrecht ziet, waar hoegenaamd geen onrecht te vinden is.’

Zijn we op de jaren des onderscheids gekomen, dan kunnen we om zulk een snedigheid waarderend glimlachen, want wacht maar, we hebben van onze kant straks ook nog wel iets bij de hand. En de rechter die nu even heeft meegeglimlacht zal het, hopen we, aanstonds weer doen. Voor de baar achter de pleitlessenaar is evenwel zulk een repartie eenvoudig moordend. Bedenk intussen, Confrère, dat elke procedure een moordpartij is en wezen wil. Het komt daarbij slechts aan op de stijl van de strijd: niet de keisteen, wel de floret.

Ik ken nog een tweede boek uit omstreeks dezelfde tijd, waarin ‘de’ advocaat enige rol speelt. Het verscheen in 1904, heeft tot titel *Kalverstraat* en als schrijver Bernard Canter, ook al weer geen advocaat. Het mist de statische grootsheid, maar ook de naturalistische uitweiding van *Inwijding*. Het is een avontuurlijk, boeiend verhaal rondom de confectiehandel in de hoofdstad, met kennis van zaken geschreven, echt zo'n boek waaraan de doorsnee lezer van heden nog veel genoeg beleven kan. Het speelt grotendeels in Joodse kringen, en een van de sujetten, niet echter een hoofdpersoon, is de Joodse advocaat Mr. Michiel Gazan die zich al gauw opwerkt tot een persoon van reputatie. Gazan wordt aanvankelijk bekoord door de dochter van de eigenlijke hoofdpersoon, David de Leeuw, een Joods winkelier in herenconfectie uit de Kalverstraat. Deze dochter, Molly, staat vóór ons

als een soort Gina Lollobrigida avant la lettre, dat wil zeggen, zij kan niet alleen bogen op verleidelijk schoon, maar bezit ook de zakelijke inslag die men aan de verrukkelijke Italiaanse, gelijk aan alle filmsterren der eerste grootte, wel mag toeschrijven. Gazan is niet onsympatiek, maar vooral is sympathiek de objectiviteit waarmee de auteur hem tekende: een man bij wie het verstand zegeviert over de zinnen, die zich aangetrokken voelt tot de arbeidersbeweging, die tenslotte een arm meisje huwt, maar eerst de beauté Molly veel te lang aan het lijntje heeft gehouden.

Daar staan een paar zwarte, zij het terloops gezette, pennekrassen tegenover. Een ander personage, Ricardi, winkelier in herenlingerie, een verlopen individu en een wisselruiter, neemt een kijkje in een Haagse knip, geëxploiteerd door een vriend. ‘Maar wat had-ie daar gezien, dien avond. Het bloempje van 't Haaggie had de revue gepasseerd, geachte advocaten, deftige notarissen, een rechter (...) allemaal getrouwde lui.’

En aan het slot van de roman, als De Leeuw - eerst in welstand, daarna aan lager wal, dan door de handelsgeest van Molly er weer bovenop - door de Kalverstraat wandelt en voor een metgezel het panorama van zijn leven ontrolt, zegt hij omtrent Ricardi dit: ‘t Had zóó of zóó gescheeld, of hij was in de gevangenis gekomen. Hij heeft geknoeid met wissels. Maar hij is door de mazen van de wet geglipt. Hij heeft Haas als advocaat gehad! Haal de kelders van de Nederlandsche Bank leeg en heb Haas als advocaat, dan kom je vrij.’

Ieder beroep, Confrère, kent zijn zwarte schapen. Dat is onvermijdelijk, maar de hemel beware ons voor een openlijke oorlog tegen de zwarte schapen, want dat zou het beroep zijn vrijheid kosten. De oorlog dient gevoerd in de boezem van de advocatie zelf. Hij zal nooit worden uitgestreden en dat mag ook niet. Alle ding bestaat bij de genade van zijn tegendeel, teoretisch krachtens de logica, praktisch krachtens zijn weerstand. Als wij alle ziekten hebben overwonnen worden wij allemaal ziek. Daarmee beveel ik u niet aan tot de zwarte schapen te gaan behoren. Doch ze zijn er nu eenmaal; het is een natuurwet. Perk slechts die kudde in. Tijden van maatschappelijke tegenspoed zowel als van voorspoed hebben de neiging de kudde te doen vermeerderen. Niemand kan intussen zeggen waar het kritisch moment ligt, wel kunnen we de nadering aanvoelen.

En dan ook dit: verkeer gewoon onder de zwarte schapen. De eer van het beroep eist het. Wij zijn allen onder elkaar gelijk zolang wij advocaten zijn. Ge dient op uw hoede te wezen, maar ook bij het toepassen van deze gedragslijn moet ge op uw hoede zijn, ge kunt tussen de witte de gekleurde niet uitpikken als bij een kudde wolharig vee. De slechte naam is soms onverdiend, soms minder verdiend, soms verdiend geweest en nu niet meer, soms niet verdiend geweest en nu wel, soms verdiend maar niet verkregen. Wees goed met ieder, vermijd het podium. Die u dit schrijft is geen zwart schaap. Maar wat is hij verder?

Bij mijn weten wordt de bellettrie door advocaten in ons land slechts zelden beoefend. Gebeurt het, dan is het uiteraard een tijdpassering, hoogstens een nevenvak. Twee

van deze tijd zijn de Amsterdamse Mr. François Pauwels, die gedichten en romans heeft geschreven, en de Haagse Mr. A. Mout, wiens verhouding tot de letterkunde mij als kritisch en representatief bekend is.

Over een derde, Mr. L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, schrijf ik u later in verband met de strafpraktijk. Dat hij behalve in zijn functie van verdediger ook bekendheid genoot als bellettrist stip ik slechts aan.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De vrouw als advocaat

Geachte Confrère,

‘Peter the Great's opinion of lawyers. - Peter the Great, being at Westminster Hall in term time and seeing multitudes of people swarming about the Courts of Law, asked some about him who all those busy people were and what they were about. Hearing they were lawyers:

“Lawyers? returned he with great vivacity, - why, I have but four in my whole Empire, and I intend to hang two of them as soon as I get home.”

Deze anekdote herinner ik me uit een oud leesboekje dat we op het gymnasium bij de Engelse les gebruikten. Ofschoon me nog geenszins bewust van de loopbaan die ik later kiezen zou vond ik die uitspraak toch wel wat kras.

De overtuiging daarvan is me tot heden bijgebleven, maar door veeljarige ervaring verrijkt geworden met deze, welke in twee onderdelen uiteen valt: (a) Peter de Grote zou over de advocaten minder ongunstig hebben gedacht indien er zich een paar van de vrouwelijke sexe onder hadden bevonden, - en (b) vrouwen zouden nooit advocaat geworden zijn als ze niet vooruit hadden geweten dat de toga hen flatteert.

De toga toch is een kleet dat zijn drager - advocaat, rechter, geestelijke, hoogleraar - in letterlijke zin siert, sieren kan tenminste. Met name de advocaten plegen zich nogal eens te onderscheiden door een gevarieerde manier van slordig omwerpen. Er was een oude heer onder ons wiens togakraag zelden verder kwam dan de onderkant van zijn schouderbladen. Weliswaar sloeg hij ter compensatie zijn muts tot over zijn wenkbrauwen. Excessen op dit punt vindt men niet bij de bovengenoemde ambtsdragers. Het ornaat van een rechter zit zoals het behoort.

Als ge het tot een 'leeuw' gebracht zult hebben, Confrère, speld dan nooit uw kruis of zelfs maar uw lintje op uw toga. Dit gewaad verdraagt geen enkele versiering buiten de door de wet verordeneerde. Het is in zijn indrukwekkende eenvoud volkomen af. Tot de geheel eigenaardige sfeer van de rechtzaal draagt dit kleet in belangrijke mate bij, en een aparte 'noot' zou een valse noot zijn. We hebben omstreeks beide wereldoorlogen in de jassenkamers de reserveofficieren hun uniformen plus onderscheidingen zien overdekken door dit verheven gesloten zwart, dermate beheersend dat we het zichtbaar blijven van militaire broekspijpeinden niet als verraad aan de rechtsbedeling voelden. Trouwens, ook bij ons, civielen, is dat laatste kledingonderdeel praktisch vrij, en de gewoonte doet het niemand opmerken.

En nu de vrouwelijke advocaten. Weet ge wel dat de eerste reeds meer dan een halve eeuw geleden werd beedigd? Dat was in Rotterdam, in 1903. Den Haag volgde nog in hetzelfde jaar, Amsterdam in 1909, Middelburg in 1910. Helaas zijn we genoodzaakt hen collega te noemen

en onze brieven aan hen te ondertekenen met 'Uw dw. coll.'. Ook wil het Amica als vertrouwelijke geschriftsaanhef ons niet uit de typewriter. Laat er een vindingrijke confrère - of 'collega' - mogen opstaan en voor deze categorie van beroepsgenoten een adaequate betiteling uitdenken, - en ik zal t.z.t., de ogen sluitend, mogen verzuchten: Hun waarde, die altijd aan de onze gelijk was, kwam tenslotte in hun vocatief tot uitdrukking.

Wat dat verdienen ze. Ze verdienen het vooreerst naar het uiterlijk dat blijk geeft van een verzorgdheid waarin ze voor de rechter niet onderdoen. Hoeveel beter is hun houding achter de pleitlessenaar die wij mannen met de ballast van een log, levenloos en topzwaar bovenlichaam overliefelen, hoeveel strakker en fierder staan ze daar in hun gespannenheid. Hoeveel bevalliger uit de wijde mouwen is de gebarentaal van die kleine handen, blank en onberispelijk. Hoeveel meer verzorgd is hun hoofd. Kijk naar die lokkenpracht, wit, grijs, zwart, blond of rood in allerlei schakering, om het even, - kijk er vooral naar als ge kaal zult zijn geworden, Confrère, of minstens een knie in de kruin zult hebben, en bewonder die gave van de natuur die bij alle rijkdom aan stijl tegelijk de indruk maakt van ondoordringbaarheid. Gun hun gerust die volledige opmaak. En mis juist bij hen de baret, hoe flatteus ook, niet al te zeer. Die lacune wordt in zekere zin overgecompenseerd. Ze lijken zusters van Koningin Astrid. En dan de stem, altijd hoger, klaarder, duidelijker dan de uwe.

Maar deugen ze nu wezenlijk voor het vak? Het antwoord wordt behalve door het tijdstip van hun eerste verschijnen,

1903, ook gegeven door de duur van hun beroepsuitoefening. Misschien is het verloop onder hen iets groter dan onder de mannen, maar er zijn er toch heel wat die tientallen jaren en/of tot hun dood in de praktijk bleven.

De vrouwelijke advocaat is geneigd tot sterke agressie, en dat zal ze blijven zolang ze, bewust, onderbewust of voorbewust, behoort tot een rekenkundige minderheid. Een slappe advocaat kan zich nog wel handhaven, een slappe advocate niet, tenzij gesteund door een sterke partner in het kantoor. Maar op die manier is het staande blijven in geen enkel vak een kunst. De cliënt verwacht van haar meer dan van de man, naardien (en voor de tijd dat) ze uitzondering blijft.

Deze aanvalshouding heeft iets voor en iets tegen, maar leidt toch niet tot excessen als zich bij de aggressieve confrère opdoen. Door haar ingeschapen zin voor harmonie wordt de advocate altijd tegen uitersten beschermd. Er zijn confrères en niet eens zo weinigen met wie als tegenstanders eenvoudig nooit te praten valt. Ze zijn verblind, zelfverblind, ze kennen geen maat, ze verdedigen hun standpunt met een kracht die aan het maniakale grenst, ook als het uitzichtloos geworden is, dan bovenal. Ge kunt persoonlijk met hen bevriend zijn - dat doet in het minst niet af. Op het legale papier en op de zittingen zijn ze uw vijanden en, daar ze doorgaans ook tot de knappen behoren, bedenkelijke vijanden. Niet altijd in die zin dat uw kansen behoeven te verminderen, maar wel altijd doordat ze van u - en van de rechter ook vaak - een onnodig verbruik aan energie vergen. Ze voelen te weinig de tijdgeest aan, ze maken geen onderscheid - ik moet me

hier vereenvoudigd uitdrukken - tussen het redelijke en het onredelijke argument. Ze hebben zich afgesloten voor die aanmerkelijke maatschappelijke winst van de laatste decennia: een vorm van rechtsverfijning welke, materieel en formeel, tendeert naar een meer en meer ruime toepassing van de billijkheid. Het kunnen vooral de krankzinnig knappen zijn die daaraan laboreren. Zich bewust van hun begaafdheid blijven ze onwetend van het gevaar gelegen in het exces.

Stellig is ook de advocate vasthoudend en zelfs gemiddeld meer dan haar gemiddelde mannelijke beroepsgeenoot. Dat ligt, als gezegd, aan haar aritmetische minderheid. Maar verblind is ze niet, krachtens haar natuurlijk gevoel voor harmonie. Ik weet niet of het wel helemaal juist is aan de vrouw meer emotionaliteit toe te schrijven dan aan de man. Zou het zo wezen, dan schittert het verschil toch in ons beroep door afwezigheid, en dat zal blijven zolang de advocatuur wordt beoefend door zorgvuldig geselecteerde vrouwen. Het zijn de huidige verhoudingen welke vanzelf selectie meebrengen.

Onze collegae kenmerken zich ook nog door ijver en nauwgezetheid. Hun juridische capaciteiten doen voor de onze niet onder. In delicate gevallen van sexuele aard staan ze tegenover ons met een sexeloze koelbloedigheid en tevens een vrouwelijke reserve die, bij woord of geschrift vertoond, waardering afdwingt. De advocatuur verlangt een niet geringe mate van moed om zekere drempels te overschrijden. De advocate is voor alles een dapper wezen. Van welk een enorme durf getuigde niet die eerste vrouwelijke advocaat door het enkele feit van haar be-

ediging. En wie onzer zal ooit de sublieme houding vergeten van die andere pleitbezorgster, rustig haar plicht doende in een wereld van vijandschap en rechtsverkrachting, veertien duizend kilometer van haar vaderland, mevrouw M. Bouman op Java?

De wereld 'neemt' geen manwijven. Maar de advocate behoudt haar sexe in het mannelijk instituut van de rechtspleging. De verschillen zijn subtiel, doch aan een opmerker ontgaan ze niet: in geschrift, pleidooi, gepoederde neus en handtekening. Het is bewonderenswaardig.

Dit oordeel wil toch volstrekt geen dityrambe zijn. Ik acht me tot het uitspreken gerechtigd minder op grond van veelvuldige ervaring, dan wel op grond van ene uitgestreken over een grote spanne tijds, en die zich daarbij steeds gelijk bleef. Ik zal nooit de collega vergeten die in een echtscheidingsproces tijdens een op haar verzoek (voor de rechtbank) gehouden verhoor op vraagpunten van haar tegenpartij in persoon - een rechtsmiddel dat zo zelden doeltreffend is omdat die partij zich op alles kan prepareren en naar hartelust liegen - ik zal nooit haar vergeten die toen de man wist te brengen tot erkenning van overspel.

Indien nog geen vrouw dat aanzien heeft weten te veroveren van de grootste mannelijke figuren uit de balie ligt het uitsluitend aan de behoudendheid van de maatschappij. De grote advocaten zijn altijd nog wel iets (of veel) meer dan enkel advocaat. Door allerlei functies in het politieke en economische leven trekken ze voortdurend die aandacht welke noodzakelijk is om groot te

blijven. Het kan daarbij onverschillig zijn wie er het eerst was, de kip of het ei, de persoon of de praktijk. Veelal ook vererven bepaalde functies in bepaalde kantoren van de een op de ander. De president-commissaris van de Koninklijke zou een advocaat kunnen zijn. Ik geloof niet dat hij het is, maar het zou kunnen. Een advocate zou het niet kunnen zijn. Waarom niet?

Ik acht het niet waarschijnlijk dat de letterkunde zich veel met vrouwelijke advocaten heeft opgehouden, maar ze kent er toch één van wereldfaam: Portia. Advocate ad hoc, en onsterfelijk tevens. We zouden klein zijn, al te klein, indien we niet bij haar pleidooi voor Antonio aan onze juridische bedenkingen het zwijgen oplegden.

Onbetwistbaar heeft de intrede van de vrouw in de advocatuur aan het beroep een vleug van charme gegeven. En als gij, Confrère, nu eens geërgerd wordt door een stem in de telefoon, zo hoog als uw diapason nooit kan bereiken, beslist, vinnig, venijnig, dictatoriaal, peremptoor - wees dan zo goed eens te denken aan wat ik hier neerschreef, glimlach voor u heen, blijf hoffelijk, en... vergeet vooral niet de achtergrond.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De vrouwen van de grote zakenmannen

Geachte Confrère,

Wat ik hier neerschrijf geldt, dunkt me, eigenlijk voor de vrouwen van alle prominenten. Franklin D. Roosevelt had zijn Eleanor, Coty zijn Madame Coty, Eisenhower heeft zijn Mamie. Deze vrouwen bezitten een prominentie ingevolge het platform van hun mannen; een eigen prominentie daarnaast is dan nog een rijke toegift. Aan zekere minimum-eisen moeten ze voldoen. Ge kunt u de minister van buitenlandse zaken niet voorstellen naast een commun schepseltje ter ontvangst van het corps diplomatique. Hij zou slechts een halve minister zijn. De goede ziel verschijnt dus niet in het geschitter, maar Zijne Excellentie behoudt iets bevreemdend onbeëindigd. Want waar blijft toch altijd mevrouw? Maar ik ken nauwelijks andere prominenten, en bepaal me daarom tot de vrouwen van de grote zakenmannen.

Gij, Confrère, zijt vrij de inspraak van uw hart te volgen, zoals dat genoemd wordt. Uw echtgenote zal u maatschappelijk wel waardig zijn, wegens de gerichtheid van uw keus, maar wat wij een *mésalliance* zouden noemen telt niet voor u. Ze hoeft nergens te verschijnen, ja, uw cliënt ziet haar in beginsel liever niet dan wel. Hij zal

waarschijnlijk een hond in uw studeerkamer dulden, een kat zeker, en een aquarium zal hem eenvoudig ontgaan, maar tegen uw ega zou hij groot bezwaar hebben, tenzij om uit haar handen een kop tee te ontvangen. Ik vergeet daar echter dat ge, zoals velen, geen kantoor aan huis houdt.

De vrouwen van de grote zakenmannen zijn daarentegen een integrerend bestanddeel van de laatsten. Ik ken er nogal wat, vrouwen èn mannen. Versta me niet verkeerd. Mijn kennis berust op Rotary en blijft beperkt tot Rotary-verband. Op de schaarse ladies' nights en de eenjaarlijkse landdagen verschijnen veel Rotarians met hun vrouwen. Onder de Rotarians bevinden zich grote zakenmannen. Dan ziet ge dus ook hun vrouwen. Maar ge hebt dan nog geen indruk van hen, omdat ge ook de vrouw van dokter, apoteker, burgemeester, hereboer, rijksambtenaar, kleine koopman (de volgorde is even willekeurig als de alfabetische) ontmoet.

De vrouw van de grote zakenman ziet ge, niet op haar, maar op z'n, d.i. op uw eigen gunstigst bij andere gelegenheden, in huis, tijdens vakantie elders. In huis wil natuurlijk niet zeggen dat ge qua advocaat verschijnt. De zakenman, in welke orde van grootte ook, komt bij u, biezondere omstandigheden binnen nauw tracé voorbehouden. Maar ge kunt de zakenman hebben leren kennen door het verenigingsleven; hij kan ook een oude vriend zijn. Het is overigens niet nodig de zakenman te kennen om u een oordeel te vormen over zijn vrouw. Ge sorteert hem in den vreemde onder de gasten des te gemakkelijker, naar mate hij groter zakenman is. Hij heeft

een ontzaglijk aantal zakenkennissen. Hij ontvangt er velen bij zich thuis, hij ziet hen in het hotel, hij wordt door hen bij anderen geïntroduceerd (of liever zij worden dat bij hem, want daartoe is hij groot genoeg), en zo ontstaat er een bolwerk van zakenmannen met hem als kern. Steeds wisselend omringt het hem door de ganse Riviera di Levante. In zijn woning speelt zich hetzelfde af, want voor de gewichtigste dingen heeft hij op kantoor doorgaans geen tijd. Deze worden elders besproken en afgedaan, hetzij thuis, hetzij op reis, ook op de vacantiereis. Een enkele, allergrootste, weet zich te onttrekken. De meesten worden op den duur tegen hun zin onttrokken door wat tegenwoordig de managersziekte heet, hetgeen naar ik onlangs las door minder goed geïnformeerden de manégeziekte wordt genoemd. (Ik moet daarlaten dat er inderdaad ook een manégeziekte bestaat. De verwisseling zou iets komisch' hebben indien niet de laatste ziekte zo onrustbarend vreemd was.)

Ik keer tot de vrouw van de grote zakenman terug. Ze is openbaar. Ze neemt deel aan het leven van de echtgenoot dat circuleert rondom de grote zaken, zijn zaken. Hij is heel openhartig, hij heeft voor haar geen geheim. Ze ontvangt het bolwerk thuis, is aanwezig bij het geredeneer, en doet met talent mee. Ze zit in de lounge van het hotel, aan de samengeschoven tafels in het restaurant als enige vrouw, als tweede centrum van het bolwerk, waarvan haar grote zakenman het eerste is. Ze zit altijd in de rook. Het bolwerk praat over zaken, eigen en andermans. Er vallen kleine opmerkingen aangaande de sherry, een schotel, iets van muziek. Er is ook heel even een anekdote of een mop op het kantje af (nimmer er over). Het

zijn onbeduidende ontsparingen. Dadelijk wordt de trein weer in de rails gelicht, en voort gaat hij met zijn zware vracht aan zaken.

Ze doet bij dat alles mee. Ze kent de relaties van haar man, die ook de relaties zijn van de anderen. Ze weet wie er bedoeld wordt met Kees, Krijn of Kenneth. Misschien komt ze uit een heel eenvoudig milieu, door de zakenman uitgekozen toen hij nog lang geen centrum van het grote verband was en mogelijk verkeerde in een nog eenvoudiger milieu dan zij, en daar niet eens als centrum. Echter heeft ze met dat verbazingwekkend receptief, verwerkend en aanpassend vermogen, aan de vrouw eigen, de zakenman zelfs in de openbaarheid cultureel voorbijgestreefd, maar zo onopvallend, bescheiden dat hij, noch een ander het merkt. (Om iets te noemen: haar uitspraak van de vreemde talen is meestal beter dan de zijne.) Is de grote zakenman toevallig een vriend van u, tien tegen een dat uw vrouw na afloop van het kaartavondje, waarvoor de zakenman nog net eventjes tijd heeft kunnen vinden, tegen u fluisteren zal: ik mag haar eigenlijk liever dan hem. Dat zegt heel wat voor een vrouw. Ze meent het overigens allerminst kwaad ten opzichte van hem. Slechts heeft haar verfijnde tastzin meer geestelijke afronding in haar dan in hem aangevoeld. Want ondanks de enorme druk aan zaken op het dak van haar huis, als de druk van de eeuwige sneeuw op de Alp, vindt ze nog tijd voor iets anders dan zaken en huishouden. Als ge niet reeds met het echtpaar bevriend zijt kan ze u verrassen door een corresponderende gevoeligheid, want gij, *Confrère*, zit ook niet aan de zaken vastgebakken. Dat komt door lyceum of gymnasium, maar als gewezen gymnasiast stel ik

u altijd nog iets hoger. Ja, en nu is me hier een heel lelijk ondemocratisch oordeel ontglipt, want ikzelf kom van het gymnasium. Dus schrappen? Geen denken aan, Confrère. Toen ik voorbereidend hoger onderwijs ontving bestonden er immers nog geen lycea?

De zwakke plek in deze rechtvaardiging is u niet ontgaan. Laat ik daarom vervolgen. Ik heb u iets verteld van de vrouw van de grote zakenman, en, eerlijk gezegd, bewonder ik haar meer dan uw eigen hartsvriendin, omdat deze laatste haar leven kan leiden zoals ze verkiest. Wel bebewonder ik in haar stem door de telefoon, als ik naar u vraag, iets dat tegelijk zakelijk, beslist, pittig en prettig is, maar dat vertonen de meeste vrouwen van advocaten, rechters, notarissen, dokters enz.

Dat ge ooit zult buigen voor Eleanor of Mamie acht ik uitgesloten, alleen reeds vanwege de situatie. Doch een ontmoeting met de vrouw van een grote zakenman behoeft geen onbestaanbaarheid te blijven. Buiten de praktijk en misschien - ge zijt nog jong - eens binnen de praktijk kan ze zich verwezenlijken. Ziet ge haar in een kring van zakenmannen, dan beleeft ge een schouwspel dat nu nog merkwaardig is. Over tien jaar misschien niet meer.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Eerste kantoor, eerste cliënt

Geachte Confrère,

Ik kom terug op *Ernest Staas, advocaat*. Wellicht hebt ge dat boek inmiddels gelezen. Welnu, dan zal het u niet hebben verwonderd daarin een beschrijving te vinden van zijn eerste kantoor (op fraaie stand in Brussel), en van zijn eerste zaak (aangebracht door een ontzettend vrouwmens, een megaera, één bonk ademend onrecht). Een eerste kantoor, een eerste zaak te beschrijven behoort bij een werk als het zijne.

Dat ik opnieuw bij hem ter leen ga ligt niet slechts aan het illustere van het voorbeeld, ook aan de menselijke neiging tot het oproepen van historische beelden. Niet zonder zelfkoestering gedenkt men het blanco-blad dat men toen nog maatschappelijk was, de naïeve verwachtingen, het vreemdelingschap, meer nog de verlorenheid in het Jeruzalem van de rechtstoepassing uit die jaren.

Ik had het zeker niet onverstandige besluit genomen te trachten als stagiaire een plaats te verkrijgen op een liefst groot kantoor. Ik kon echter nergens slagen, en kreeg alom te horen dat er geen emplooi was voor (nog) een medewerker.

De te Rotterdam toenmaals gevestigde balie vertoonde een eigenaardige voorkeur voor een klein areaal van de toch al niet grote oude binnenstad, en dan nog een voorkeur voor de oude havens. Ik weet wel dat de beroemde grachtengordel altijd de advocatie in de hoofdstad heeft aangetrokken, maar reeds deze op zichzelf werkt door zijn omvang spreiding in de hand, en men trof vestiging van beroepsgenoten te Amsterdam ook elders dan daar. Wat Rotterdam aanging, waren Schiedamse Singel ener-, Hoofdsteege anderzijds wel de uiterste punten op het terrein waar werd gepraktiseerd. En geen city-vorming met als resultaat verdringing naar de randen van de kern; integendeel, eerder een sterrenhoop, waarbij in het centrum de sterren het dichtst staan opeengedrongen. Om dit te verifiëren heb ik nog eens uit de diepte van mijn kast - en na de gebruikelijke stortingen van boeken uit de voorste rijen - de *Gids voor de rechterlijke macht 1916* opgedolven. Het aantal advocatenadressen aan Leuvehaven, Wijnhaven en Boompjes blijkt dan ver in de meerderheid.

Nu ik eenmaal was aangewezen op een eigen kantoor was het niet slechts de vermoedelijk hoge huurprijs die me de kern deed mijden. Ik meende beter terrein te zien, hetzij in de onmiddellijke omgeving van de rechtbank, hetzij in die van het station Delftse Poort.

Ik slaagde met een kamer op de tweede verdieping van een bovenhuis aan de Stationsweg en oordeelde de verwachting nu ook cliënten te zien verschijnen niet onredelijk. Een straat van hoge smalle huizen, een gevelarchitectuur van enige monumentaliteit, en door de variatie daar-

in, gepaard aan bochtig beloop van de straat zelf, bepaald wel aardig ook.

Het verkeer was niet biezonder druk, want de meesten persten zich door de nauwe Kruisstraat, maar als de treinen hun passagiers loosden namen de reizigers toch scheutsgewijs mijn weg. Helaas, hoewel mijn kantoor aan de achterkant van het huis lag, stelde ik weldra vast dat alle voetgangers de overkant namen en mijn bordje zelfs niet konden opmerken.

Hoe ongerept was ik toentertijd te menen dat het naambordje nog iets anders was dan een adres met de bedoeling vergissingen uit te sluiten. Verder zegt het niets, en ook het perceel waarin wij ons beroep uitoefenen zegt niets. Heb een naam! Wat is er in een naam? Alles. Heb een naam en een onaanzienlijk kantoor, en het publiek zal u belegeren, het zal wachtkamer, gangen en trappen vullen. Het zal zich eerder uit het dakvenster weer naar buiten laten proppen om met krampende handen neer te bengelen van de dakgoot, dan ingaan in de ruime lokaliteiten van uw confrère-buurman, zonder naam.

Ik had dus een achterkamer, drie trappen hoog, en daarin een eigen klein ministerbureau en een minimum aan wetenschappelijke litteratuur ondergebracht. Het meubilair was sober, maar voldoende, en wegens de weinige meter-kuub (zo zegt de bouwer) die mijn vertrek bevatte werd het des winters door een open haardje met cokes behoorlijk verwarmd. Ik wachtte. Ik wachtte hele dagen.

Toen nam ik het besluit de stad, die ik slecht kende, tot

in zijn uithoeken te doorkruisen. Ik reed achtereenvolgens alle tien tramlijnen van Rotterdam van begin tot eindpunt af. Ik kwam terug, er was niemand voor me geweest, het haardje gedoofd, en ik sloot mijn kantoor.

Nadat ik was uitgetramd ben ik gaan zwerven door de krochten van de binnenstad. Dat was een verstrooiing met meer verrassing dan de tram had opgeleverd. Ik heb altijd een hang voor achterbuurten vertoond. Ge moogt er me om laken, Confrère, ge zult me deswege niet van het tableau geschrappt krijgen. Ik ben terecht gekomen in de onmogelijkste buurtjes, achter de Noordblaak, voorbij de Nieuwe Markt. Ik had zeker wel oog voor de schoonheid van de havens, vooral voor het panorama vanaf de Vismarkt over de Leuvehaven bij winteravondval. Maar de grootste ontdekking was de Baan, de heerlijke eindeloze kaarsrechte Baan, mijn Baan, vol van een lichte mistigheid en van het geklinkklank uit talloze smidsen. Dat begon al dadelijk met een groot pand links, beneden straatpeil, een schemerende ruimte in zwart en sepia, onder welke wijd kragende schouwen hoge vlammen lekten naast de schimmen van jongens die hangende blaasbalgen zuchten deden. Verderop was de straat alleen rechts bestoken, maar dan ook bestoken met dotten vuur in gekamerten met altijd open deuren. Ter afwisseling had de voetganger dan links een blik in de chaos der woninkjes van de Zevenhuissteeg, en weer rechts in het spookachtig ruïnencomplex van de Boshoeck.

Ik kwam terug in mijn kantoor; er was nog steeds niemand geweest, en ik sloot het met een zekere vrede des harten, want ik had veel beleefd.

Ik bezat geen typiste en geen schrijfmachine, slechts een copieerpersje. Ik deed als die confrère over wie ik u eerder vertelde, maar toen ik eenmaal tot een exploit was gevorderd, en het in tweevoud schreef met de pen, deed ik het uit noodzaak, allerm minst uit afkeer voor de reeds lang niet meer nieuwe uitvinding. Terwijl ik mij volgens gebruik als jongste aanwinst presenteerde aan de bestaande kantoren, was mij bij de grote het rusteloos gerikketik uit de personeelsruimten opgevallen, en dat niet zonder afgunst.

Kent ge het verhaal dat een zeker beroemd Engels pleitbezorger deed over zijn eerste dag op zijn eerste kantoor? Ik ben zijn naam vergeten, en alleen herinner ik me dat hij later de titel Sir verkreeg. Sir Henry. Sir James. Sir Mortimer. Vermoedelijk drukte hij toen bovendien K.C. achter zijn naam. Maar ik zie hem zijn verhaal doen. Zijn diner is afgelopen. De dames - deze als regel niet mooie vrouwen, maar met de onnavolgbare distinctie van de Engelse - zijn uit de eetzaal vertrokken, en de heren achtergebleven met restanten kometenport (extra duur en gezocht wegens de winning in een jaar waarin een komeet verscheen) en met wat okkernoten. Het verhaal van zijn eerste uur op zijn eerste kantoor is kort. Hij zit nauwelijks achter zijn bureau of er wordt gebeld. Zijn bediende (hij heeft er een) kondigt een bezoeker aan.

‘Laat hem binnenkomen,’ zegt hij, grijpt tegelijk de telefoon (die heeft hij ook al), en begint een druk gesprek in het luchtledige, want zijn toestel is nog niet op het net aangesloten.

Na vijf minuten is hij uitgesproken en vraagt de eerste

cliënt waarmee hij hem van dienst kan zijn. En het antwoord is: ‘Meneer, ik kom uw telefoon aansluiten.’

Ik bezat geen telefoon, geen durf, en evenmin kennis van deze anekdote - drie redenen elk voor zich toereikend om mijn eerste cliënt anders te ontvangen.

Hij kwam met een bewijs van onvermogen, hij was een prodeaan. Maar ik herinner me hem als de dag van gisteren.

Hij was een molenaarsknecht uit de omtrek der stad en beklagde er zich over dat zijn vrouw hem had verlaten. Hij wenste geen scheiding, ook de vrouw zelf niet terug, maar wel alles wat ze had meegenomen. En daarvan legde hij een lijst over op vier velletjes briefpapier, keurig samengeregen met een draad wit garen.

De spelling van dit document was een volstrekt vrije, en van een soort als nu is uitgestorven. Het is bij mij met zoveel andere curiosa verloren gegaan, maar enkele inventarisgoederen weet ik nog in hun eigenaardige kakografie die toch enig systeem vertoonde weer te geven.

Zij waren: een sromelje met blajes, een koekjessromelje roodagtig, twee galige schorten, een blauw jurik, een groen jurik, een zuliveer vlakon, een zuliveeren damonsketing, een broek vest groen streep kant, een broek vest zwart geript, twee simonzetjes.

Ik zag wel aanstonds in dat zijn claim op o.m. de galgeschorten en de chemisetjes zwak was. Van de afloop der

zaak zelf weet ik me niets meer te binnen te brengen. Ik geloof echter niet dat de Nederlandse juridische casuïstiek daarmee onherstelbaar verlies lijdt.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Bleak House

Geachte Confrère,

Onder het briljantste waartoe het genie van Dickens reikte moet het eerste hoofdstuk van *Bleak House* gerekend worden: In Chancery. Londen ligt in de novembermist, en de Lord Chancellor houdt zitting ‘at the very heart of the fog in his High Court of Chancery’.

De zaak Jarndyce and Jarndyce wordt afgeroepen, want ze betreft een nalatenschap en zulke zaken behoren tot de competentie van deze Kamer van het Londense gerecht. Daarmee staat dit proces meteen in de voorhof van Dickens' conceptie die er verder door zal worden beheerst. De rechtsstrijd is in de loop der tijden uitgegroeid tot steeds meer gigantische en tegelijk meer vormloze afmetingen. Nauwelijks iemand weet de weg meer in ‘this scarecrow of a suit’. Tallozen zijn in het geschil geboren, gehuwd, gestorven, tallozen zijn er onwillens in verwickeld geraakt. ‘The little plaintiff or defendant, who was promised a new rocking-horse when Jarndyce and Jarndyce should be settled, has grown up, possessed himself of a real horse, and trotted away into the other world.’ Het herinnert aan de procedures rondom Teyler's Stichting, - alleen, er is nooit een Nederlander opgestaan om de be-

klemming daarvan - want zulk soort gewaarwording is speciaal aan erfeniskwesties eigen - te beschrijven, laat staan haar uit te spannen tot achtergrond voor een boeiende fictie.

De mist, overal doordringend, vult de zaal van het Hof. De vele gebrukte advocaten die enig verband met de zaak onderhouden zitten in een mistbank. Deze procedure heeft niets dan diepe haat gezaaid en niets dan enorme kosten geogst.

Daar troont de Lord Chancellor, en achteraan, tegenover hem, als enig publiek zitten een paar reeds geruïneerde procespartijen, die niets meer te wachten hebben, maar die de zaak ondergaan als een opiaat waaruit de bedwelmden telkens weer ontwaken zal met dikke tong, droge keel, duizeling, en het besef van verder moreel verval. De zitting betreft slechts een nietig onderdeel van het proces, een kostenkwestie, en toch is ook daarvoor het aanrukken nodig geweest van een heel leger advocaten en hele batterijen aan dingtalen. Een van de advocaten, Mr. Tangle, is aan het woord geweest.

“Several members of the bar are stili to be heard, I believe?” says the Chancellor, with a slight smile.

Eighteen of Mr. Tangle's learned friends, each armed with a little summary of eighteen hundred sheets, bob up like eighteen hammers in a pianoforte, make eighteen bows, and drop into their eighteen places of obscurity.’

De Lord Chancellor vraagt naar een bepaalde individu (die later een van de hoofdfiguren uit de roman zal blij-

ken), maar hij vergist zich in de filiatie, iets wat ook wel niet anders mogelijk is bij zo gecompliceerde structuur.

‘Suddenly a very little counsel, with a terrific bass voice, arises, fully inflated, in the back settlements of the fog, and says, “Will your lordship allow me? I appear for him. He is a cousin, several times removed. I am not at the moment prepared to inform the Court in what exact remove he is a cousin; but he *is* a cousin.”

Leaving this address (delivered like a sepulchral message) ringing in the rafters of the roof, the very little counsel drops, and the fog knows him no more.’

Ik heb u vroeger geschreven, *Confrère*, over *Oliver Twist*. In *Bleak House* vinden we Dickens op zijn rijpste. (Terloops: hoezeer is de Engelse prozastijl zich in de laatste eeuw gelijk gebleven, en hoe anders is dat bij ons). Hij staat altijd partijdig, en meer nog tegenpartijdig in het rechtsleven van zijn tijd en wat daarmee samenhangt, vooral het gevangeniswezen. De lijn van zijn sarcasme, van zijn protest neemt oorsprong in dat allervroegste werk, de *Sketches by Boz* (*Criminal Courts, A visit to Newgate*), journalistiek op zijn best. Dan wordt de lijn vervolgd over *Pickwick, Oliver Twist, Bleak House*, naar *Little Dorrit*. In dit laatste boek vindt ge een Londens huis van bewaring voor gijzelaars, de Marshallsea en zijn bevolking, treffend beschreven. Maar nergens elders is het geluid van de schrijver als censor van de rechtspleging zo meeslepend als in *Bleak House*, nergens elders het vonnis dat hij over rechtsbedeling en rechtspraak velt zo overtuigend.

Dickens verdroeg weinig breidels, en is voor onze tijd misschien te ongebreideld in zijn grote werken, waaronder dit *Bleak House*. Daarin treden wel een kleine honderd personen op, en tal van scènes blijven buiten het raam van de procedure. Doch met een voor een romanticus merkwaardig vaste blik houdt hij toch steeds Jarndyce and Jarndyce in het oog, want met zijn typisch sociale overgevoeligheid wilde hij de rechtsgang - de civiele ditmaal! - geselen als onrecht dat slechts as en ruïnen in zijn spoor achterlaat. Welke advocaat zal de eenzijdigheid van zulk een visie loochenen? Men meet de waarde van een instituut niet af naar zijn uitwassen, die bestaan, zeker, maar die toch uitzondering blijven omdat anders het instituut ware ondergegaan aan verval van krachten. En wat zou er worden tussen kijvende erven zonder het wettelijk recht om boedelscheiding te eisen en om zwaarigheden in processen-verbaal vast te leggen? Anderzijds mag men het kunstwerk nooit veroordelen wegens een parti-pris indien de voordracht getuigt van talent. En het meesterschap dat Dickens hier vertoont staat nauwelijks kritiek op het beginsel toe. Tijdens het opnemen van zo machtige klanken komt de kritiek zelfs heel niet aan het woord, en eerst als de laatste galm is verstorven begint zich in de lezer - de moderne lezer, wel te verstaan - iets te roeren van bedenking, toch nog maar iets.

Er treden enige advocaten op. Het kantoor van Kenge and Carboy stip ik in hoofdzaak aan om een brief over te nemen, door Dickens ingevoegd als staaltje van juridieke correspondentie uit zijn eigen tijd.

OLD SQUARE, LINCOLN'S INN

Madam

Jarndyce and Jarndyce

Our cl^t Mr. Jarndyce being ab^t to rec^e into his house, under an Order of the C^t of Ch^y, a Ward of the C^t in this cause, for whom he wishes to secure an el^{gble} compⁿ, directs us to inform you that he will be glad of your ser^{ces} in the af^{sd} capacity.

We have arr^{ngd} for your being for^{ded}, carriage free, p^r eight o'clock coach from Reading, on Monday morning next, to White Horse Cellar, Piccadilly, London, where one of our cl^{ks} will be in waiting to convey you to our off^e as above.

We are, Madam, Your obed^t Serv^{ts},

Kenge and Carboy^{*}

Dan treedt in *Bleak House* nog een zekere Vholes op, een kurkdroog advocaat, altijd in somber zwart gekleed, iemand op wiens praktijkuitoefening niets valt te zeggen. Ofschoon nogal vaak aan het woord als gids van een der partijen in het geschillengebergte Jarndyce and Jarndyce heeft Dickens met de introductie van dit personage een zwakke kaart uitgespeeld, en in de beschrijving van onderdelen, als het kantoor van minutieuze afmetingen en het eeuwig refereren door de advocaat aan de onderstand die hij aan zijn vader en drie dochters moet verstrekken, zich tevens laten verleiden door zijn zin voor, men mag zeggen zijn manie van caricatuurtekening.

* De afkortingen betekenen: client, about, receive, Court, Chancery, eligible companion, services, aforesaid, arranged, forwarded, clerks, office.

Het is echter niet onmogelijk dat de neutrale, bloedeloze, onduidelijke Vholes dienst moest doen als repoussoir voor die andere advocaat, Tulkinghorn, die behoort tot de machtige scheppingen van het romantische genie. Of misschien moet men zeggen dat de schrijver hier is uitgekomen boven de romantiek en in deze figuur een personage van barok heeft geschapen - barok dan vooral te verstaan in de zin van duidelijk gesloten geheel.

Tulkinghorn is de raadsman van de aanzienlijken, bewaarder van de geheimen van tal van prominente Engelse geslachten, bewaker ook van hun eer. Hij heeft ontdekt dat de vrouw van een van zijn cliënten, Lady Dedlock (veelzeggende naam), een natuurlijk kind heeft waarvan haar adellijke echtgenoot niet weet. Ze moet derhalve uit dat geslacht verdwijnen, en na meesterlijke voorbereiding en verzameling van onweerlegbaar bewijs weet Tulkinghorn deze trotse vrouw naar zijn wil te buigen. Dat geschiedt als het eind van het boek in zicht raakt, en het gesprek tussen deze twee tegenstanders, vrijwel in kracht gelijk, is een van de toppen uit de roman.

Het zou te ver voeren dit grote fragment aan te halen, en in plaats daarvan geef ik een ander brokstuk dat de onverbiddelijkheid van Tulkinghorn, zijn gezag haarscherp tekent, zonder van zijn correctheid af te doen.

Als bewijsstuk tegen Lady Dedlock wil hij een geschrift van haar overleden minnaar in handen krijgen, een geschrift onder berusting van een zekere Mr. George, die een leenschuld heeft aan een derde en waarvoor zijn vriend Bagnet borg is. Bij een vroegere gelegenheid heeft

George de afgifte van het stuk aan Tulkinghorn wegens gewetensbezwaar geweigerd. Maar nu is hij in het nauw, want de crediteur die tot dusver genoegen nam met de rente heeft de hoofdsom van hem opgeëist en dat betekent voor de zelf niets meer bezittende George de ruïne van Bagnet en diens gezin. Wetende dat Tulkinghorn invloed kan uitoefenen op de crediteur brengt hij bij de advocaat zijn vriend en het bewuste stuk. In een vensternis, buiten Bagnets gehoor, heeft dit gesprek plaats:

“Well, sir,” says Mr. George, “this man with me is the other party implicated in this unfortunate affair - nominally, only nominally - and my sole object is to prevent his getting into trouble on my account. He is a most respectable man with a wife and family; formerly in the Royal Artillery -”

“My friend, I don't care a pinch of snuff for the whole Royal Artillery establishment - officers, men, tumbrils, waggons, horses, guns, and ammunition.”

“Tis likely, sir. But I care a good deal for Bagnet and his wife and family being injured on my account. And if I could bring them through this matter, I should have no help for it but to give up without any other consideration, what you wanted of me the other day.”

“Have you got it here?”

“I have got it here, sir.”

“Sergeant,” the lawyer proceeds in his dry, passionless manner, far more hopeless in the dealing with, than any amount of vehemence, “make up your mind while I speak to you, for this is final. After I have finished speaking I have closed the subject, and I won't re-open it. Understand that. You can leave here, for a few days, what

you say you have brought here, if you choose; you can take it away at once, if you choose. In case you choose to leave it here, I can do this for you - I can replace this matter on its old footing, and I can go so far besides as to give you a written undertaking that this man Bagnet shall never be troubled in any way until you have been proceeded against to the utmost - that your means shall be exhausted before the creditor looks to his. This is in fact all but freeing him. Have you decided?"

The trooper puts his hand into his breast, and answers with a long breath, "I must do it, sir."

Genadeloos, maar geen man van het lage handwerk - deze Tulkinghorn. Dickens zelf, ofschoon ongetwijfeld Tulkinghorns grootheid inziende, had toch niet helemaal vrede met zijn schepping. Als een soort straf voor het onmenselijke in hem valt Tulkinghorn ten slotte onder de kogel van een sluipmoordenares. Desondanks, zolang Tulkinghorn staat, strak, met een scherp oog, gekleed in roestig zwart, te zeer van de hem toevertrouwde belangen vervuld om aandacht aan zijn kleding te schenken, in wezen verheven bóven zijn kleding, - zolang is hij advocaat in een benijdenswaardig grote stijl. Dickens was per slot kunstenaar genoeg om te willen opmerken dat het rechtswezen van zijn tijd en zijn land, hoeveel hij er ook in te gispens vond, een zekere majesteit ontplooiën kon. Hij heeft dat weergegeven, evengoed als in deze magistrale Tulkinghorn, in die eerste zitting van de Court of Chancery waar door de zittingzaal de mist rondwolkt als de damp die een afgodsdienst versluiert, en de Lord High Chancellor aan het eind troont als een afgodsbeeld 'with a foggy glory round his head'.

Op de afloop van Jarndyce and Jarndyce worden we reeds enigszins voorbereid heel in de aanvang, waar we uit de mond van advocaat Kenge vernemen dat het geding al een bedrag van zestig- tot zeventigduizend pond aan kosten heeft verslonden. We krijgen de oplossing te lezen in een van de laatste hoofdstukken. De zaak komt na de vakantie voor in Westminster Hall, en plotseling ontstaat er in de zaal opschudding over het proces, tot dan een inert gedrocht in schijnbaar eeuwigdurende slaap. De belanghebbenden begrijpen het niet recht, en toch vermoeden ze wel iets.

“Mr. Kenge,” said Allan, appearing enlightened all in a moment. “Excuse me, our time presses. Do I understand that the whole estate is found to have been absorbed in costs?”

“Hem, I believe so,” returned Mr. Kenge. “Mr Vholes, what do *you* say?”

“I believe so,” said Mr. Vholes.

“And that thus the suit lapses and melts away?”

“Probably”, returned Mr. Kenge. “Mr. Vholes?”

“Probably,” said Mr. Vholes.’

Zo blijkt het onding in zichzelf verteerd. De boosheid, die Dickens zo graag straft, krijgt ook hier haar streken thuis: de procedure zelf wordt gestraft met de zwaarste straf, royement, totale vernietiging. Een zuil van rook, onvatbaar, en het is gedaan.

Deze lotsbeschikking kon slechts worden gedictieerd door wie niet aan het recht, maar aan de moraal het laatste woord laat in dienst van de gerechtigheid. Maar... het was

tevens handig van de schrijver. Het ontsloeg hem van de uiteenzetting van processuele details die de lezer hadden kunnen vervelen en waarvoor de scholing van de schrijver zelf mogelijk niet toereikte.* Het feit van het proces is de grondslag van het boek, en daar omheen borduurt de auteur zijn tonelen, waaronder verscheidene uit de advocatenkantoren, maar zo dat hij voor het grote publiek altijd bevattelijk blijft. Ook onder ons, *Confrère*, gaan lieden om als Kenge and Carboy, als Vholes, en, een heel enkele maal, als Tulkinghorn. En hoewel minder dreigend dan *Der Prozess* dat een zeventig jaar later zou worden geschreven, heeft toch ook Dickens in *Bleak House* aangevoeld en op zijn lezers als ervaring overgebracht dat de grote beklemming ligt in de dingen die we niet, of niet meer, in de hand hebben.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

* De beroemde rechtzaal-scène uit de procedure Bardell contra Pickwick steunt op een juridisch eenvoudig gegeven: verbreking van trouwbelofte.

Een tragische levensloop

Geachte Confrère,

In mijn studententijd kwam ik door een familielid in kennis met een pas gevestigd advocaat, een nog jonge man, een jaar of vijf ouder dan ik. Hij had zich dadelijk na zijn promotie doen inschrijven. Zijn gestalte was klein, zijn profiel opmerkelijk scherp.

Soms heb ik de indruk dat het toeval me met extra veel eigenaardige individuen in aanraking heeft gebracht, soms ook denk ik dat geen toeval hier een rol heeft gespeeld, en dat alles valt te herleiden tot een wat scherper opmerkingsvermogen. Maar dat is reeds op de grens van de hovaardij, zo niet er over.

Hij was bij alle kleinheid een opmerkelijke figuur, behalve door zijn markant profiel ook door het sterk naar buiten gerichte plaatsen van zijn voeten bij het lopen, het meest door zijn handdruk. Want hij reikte niet meer dan de vingertoppen, en dat gaf een gevoel van de grootste onzekerheid. Men kon daardoor zelf ook niet meer houvast aan hem krijgen dan met de eigen vingertoppen, evenmin als men een zandkorrel met zijn vuist grijpen kan. Daarbij drukte hij zijn vingers met grote kracht neer en aldus

schudde hij die van de ander. Men dacht elk ogenblik te zullen losschieten en men zat toch vastgeklonken.

Ik heb veel handen gedrukt; de gezellige waren daarbij ver in de minderheid en kwamen overigens slechts van mannen. Een equivalent, en meer dan dat, is bij de vrouw de spanning die als het ware tussen de palmen een luchtledig laat, geladen met energie. Een vrouw geeft de hand niet als een man, en nimmer in zijn geheel, maar zij doet het doorgaans veel beter dan hij. Naar mijn handdruk behoeft ge niet nieuwsgierig te zijn. Om kort te gaan, men kan over deze stof een boek schrijven.

Castenraad was eigenlijk wat te oud voor me, en ik heb hem dan ook de eerste jaren alleen gesproken als hij kwam bij mijn bloedverwant die ik Harm noem, want met deze had hij college gelopen en was hij bevriend geraakt. Het meeste wat ik uit die periode over hem vernam kwam van Harm.

Castenraad woonde bij zijn ouders in een bovenhuis van een straat met winkels voor de kleine middenstand, niet in een eigenlijke volkswijk. Zijn ouders moeten wel enig vermogen hebben gehad; zijn vader was niet meer in een beroep of bedrijf, maar men leefde in dat gezin sober. Of hij er een bepaald kantoor hield weet ik niet; mogelijk in een kabinetje, want elders dan daar was hij zeker niet gevestigd, nooit; en toen ik later bij hem thuis kwam praktiseerde hij al niet meer.

Allen in dit gezin waren klein van stuk, ook het tweede kind, een jongen die fotograaf was. Met hem is het in een

soortgelijke vorm - op zichzelf een merkwaardige coïncidentie - even slecht afgelopen als met Castenraad.

Deze brief zal blijken bitter weinig te bevatten over Castenraad als beroepsgenoot. Hij moet toch wel een naambord met kwaliteit bij zijn voordeur hebben aangenageld, want hij en zijn eerste cliënt waren elkaar totaal onbekend.

Deze was overigens niet van het slag van mijn eerste cliënt, de molenaarsknecht met het bewijs van onvermogen. Hij stelde een vordering van dertig mille in handen van Castenraad, en deze slaagde erin het bedrag te innen.

Het is wel een zeldzaam verschijnsel dat een schuldeiser de incassering van een dergelijke som (toenmaals meer dan het dubbele van thans) opdraagt aan een onbekend, beginnend raadsman. Het weerspiegelt niet het vertrouwen in onze stand, wel dat in de keuze van één, van die bepaalde uit onze stand. De schuldeiser kan nog een moment te voren misprijzend over 'ons' hebben gedacht - maar hij ziet een naambord, hij schelt aan, en hij denkt: Hèm moet ik hebben.

Het is merkwaardig, Confrère, dat wij, die leven van wantrouwen, tegelijk leven van vertrouwen. Men wantrouwt 'ons', men vertrouwt 'u'. Daar komt bij dat men 'u' te meer vertrouwt naarmate ge dieper wantrouwen toont in 'hem', de tegenpartij. We noemen dat voorzichtigheid, maar het is wantrouwen. Wie anders staat aan de wieg van onze contracten peetoom dan het wantrouwen?

Wie anders richt onze pen bij het opstellen van exploten, conclusies, requesten dan het wantrouwen in de zwakheid van onze tegenstander? Wie anders doet ons ademloos luisteren naar het beminnelijk betoog van ‘de geachte tegenpleiter’, omspeeld met de fiorituri van glimlachjes en knikjes in onze richting, dan het wantrouwen omdat deze verschijnselen ons voorboden lijken van het verpletterend argument dat aanstonds de engel zal herscheppen in demon?

Overdrijf ik? Misschien loopt er een beetje litteratuur onder door. Nochtans blijft het een feit dat wij nooit te voorzichtig kunnen zijn. Een dokter kan nog vertrouwen op de natuur. Wij kunnen het niet op de tegenpartij, diens raadsman, de rechter, de wet. Daar komt een paar mannelijke tweelingen binnen, sprekend gelijk, één-eiïg zegt de wetenschap. Het is per animam samengegroeid gelijk het Siamese van indertijd per podicem was. Het wenst een vennootschap onder firma aan te gaan. We redigeren het document en onze grootste aandacht gaat uit naar de artikelen die een toekomstige onderlinge oorlog zullen beslechten.

‘Moet dat nu allemaal tussen ons worden vastgelegd?’ vraagt het paar, want het weet het nog niet.

‘Ja,’ antwoorden we, ‘dat moet, dat moet beslist.’

Want we hebben niet dat mateloos vertrouwen dat die cliënten nopens elkaar bezitten. Ons wantrouwen in hun toekomst werpt zijn schaduw over ons contract. Er is slechts sprake van één vertrouwen: dat van de cliënt in zijn raadsman. En het paar, zonder het nog recht te vatten, is al overtuigd dat het zo moet.

Hiermee kom ik op Castenraad terug. Over zijn loopbaan als advocaat valt weinig meer te vertellen. Hij bleef obscuur. Ik heb er niet velen gekend van een redekunstigheid als hij. Zijn filosofie was typerend dialectisch. Voor zover ik het kan beoordelen bezat ze in haar wijze van uitbouwen en steeds verder uitbouwen iets Hegeliaans. Hij had Weininger gelezen lang voordat deze hier te lande bekend was. Hij had een uitstekend advocaat kunnen worden in een bepaald genre: het meer dan vasthoudende, het genre van de bulldog.

In die richting heeft hij zich niet ontplooid, in weerwil van het veel belovend begin met de incasso van dertig mille. Hij wilde rijk worden, om dan veel te kunnen reizen. Hij wist dat men in de praktijk niet rijk wordt, maar hij wilde het worden met de praktijk als eerste stap. Op de gewone kansrekening had hij een systeem uitgedacht waardoor hij naar zijn stellige overtuiging zonder enig risico aan de roulette zich in enkele jaren een fortuin zou veroveren, bij kleine beetjes tegelijk. Hij zou naar Monte Carlo vertrekken, de morgenuren aan de speelbanken doorbrengen, en de verdere dag in een bescheiden weelde leven, voor zijn genoeg, met wandelen, met luisteren naar de concerten van het paviljoen, en zo meer.

Dit voornemen, dat hem tekent, heeft hij intussen nooit uitgevoerd. Een diepe baisse van Wall Street vestigde zijn aandacht op Amerikaanse fondsen en met name op U.S. Steels. De praktijk had hem inderdaad wat spaarduiten opgeleverd, en hij werd speculant. Hij had succes, kocht bij, verkocht, kocht andere waarden, en had steeds succes. Na de staalfondsen ging hij in de rubber. Zijn

bureau lag overdekt met verslagen. Hij volgde alle grote beurzen, en steeds had hij succes. Het kwam zover dat zijn eigen bankier hem om advies vroeg over belegging, verkoop, herbelegging, nieuwe emissies en dergelijke.

Werkelijk werd hij in weinig jaren rijk, ging reizen en leefde voortaan in het buitenland als een vorst, steeds alleen. Degenen wier bestaan van de vreemdeling afhangt, van de top van de ladder tot de onderste sport, bogen en vlogen voor deze kleine man met het scherpe profiel die, zonder de minste bluf, toch een onbedrieglijke stralenkrans van rijkdom om zich had. Hij heeft zich, meen ik, nooit van het tableau laten schrappen, maar aan ons beroep deed hij niets meer.

In deze tijd stierf zijn vader. Over dit verlies kwam hij niet heen. Daarbij voegden zich de innerlijke spanningen van de speculant en, zoals later bleek, een zware erfelijke belasting.

Op zekere dag kwam hij me vertellen dat hij wegens een belediging gebroken had met Harm. Hij gaf me daar ook een reden voor op die ik me niet meer kan herinneren. Ik vroeg er Harm naar, die me het geval duidelijk uiteen zette. Het was een eenvoudig misverstand, en ik nam op me het op te helderen. Toen ik echter bij Castenraad verscheen wist deze me van Harms ongelijk te overtuigen met een scherpzinnigheid waarvan ik eerst veel later het ijzingwekkend bedrieglijke heb ingezien. Ik vertelde Harm dat ik Castenraad gelijk moest geven, maar was zo verstandig er bij te voegen dat het geval me overigens niet aanging. Ik moet hier de opmerking aan vastknopen dat

het Castenraad niet te doen was om een breuk tussen Harm en mij. Eigenlijk bevriend ben ik nooit met hem geworden; wij verschilden in leeftijd te veel en overigens was hij iemand tot wie ik me meer aangetrokken voelde als een object, dan als een subject. Dat aureool van fortuin gaf hem in mijn oog iets van een kostbaarheid waar ik wel naar wilde kijken, maar dat ik nooit zou kunnen dragen.

Niet lang daarna deelde hij me mee dat Harm hem vervolgde. Ik kreeg allerlei biezonderheden te horen waarvan ik onmiddellijk begreep dat ze op waandenkbeelden berustten. Ik bracht hem nog een eind op weg naar zijn huis, steeds datzelfde bovenhuisje, maar ik moet erkennen dat ik blij was toen we afscheid namen. Hij deed volstrekt niet opgewonden, hij sprak ook gewoon, met de oude overtuiging en een nog betrekkelijke logica, - hij vertoonde onder het samenlopen niets dat dadelijk in het oog viel, doch ik had nu voor het eerst goed dat dansmeesterachtige plaatsens van zijn voeten bemerkt.

Geruime tijd zag ik hem niet meer, en ook hoorde ik niets van hemzelf. Toen kreeg ik het verzoek van zijn moeder hun nieuwe woning eens te zien. Hij had een herenhuis gekocht, en terwijl hij afwezig was leidde zijn moeder er me met trots rond. Ik herinner me zijn slaapkamer, met een troonhemel boven zijn bed. De moeder was totaal verblind. Ze liet me zijn eetkamer zien, waar haar zoon altijd in eenzaamheid zijn maaltijden gebruikte, voor het diner gekleed in smoking. Hij zou het prettig vinden als ik eens bij hem eten kwam.

Een poos later heb ik bij hem gedineerd; dat was ons laatste contact. Enerzijds had ik er niet veel lust in, anderzijds leek het me toch een beleving. Zo zaten we tegenover elkaar in het officiële zwart en wit, bloemen over de tafel gestrooid, drinkend van kostbare wijn (die me toen nog niet smaakte) uit kristallen glazen met blauwachtige stenen in de kelkbodem gevat. Hij zelf deed zich niet onvertrouwd voor, omtrent Harm werd aan weerskanten gezwegen, het gesprek was van de aanvang af een tafelkout op behoorlijk peil, en over het geheel amuseerde me de zekere plechtigheid die voor mij nog nieuw was, voor hem evenwel de dagelijkse gang van zaken. Het vreemde lag in het onhollandse, het onhollands onhuiselijke van de sfeer en de tafelschikking, van spijzen en interieur, het ietwat macabere, versluierd aanwezig daar tussen twee jonge mannen - ikzelf stond op het punt de academie te verlaten - in officiële dracht bij gedempt licht, in dat maal, voor mij een galamaal, begeleid door zacht spreken in een doodstille woning zonder stempel van gezelligheid.

Kort daarop joeg hij, zonder duidelijke aanleiding, zich een kogel door het hoofd. Maar de zware erfelijke belasting kwam eerst aan het licht door de gewelddaad van zijn broer, de fotograaf. Deze, gehuwd en vader van een kind in de wieg, schoot eerst vrouw en kind dood, en pleegde daarop zelfmoord. Naast zijn revolver in de slaapkamer lag een briefje van zijn hand met de waarschuwing dat het magazijn nog niet was leeggeschoten.

Tussen deze beide tragedies in bezocht ik nog eens zijn moeder. En hier, *Geachte Confrère*, krijgt mijn kroniek van Castenraads leven en sterven weer enige zin in deze

reeks brieven. Want zijn moeder die wist dat ik advocaat wilde worden gaf me de toga van haar overleden zoon ten geschenke. De scharnieren van de blikken opbergdoos hebben het ten slotte begeven onder inwerking van het vocht in de voormalige, nimmer gestookte togakamer van de rechtbank te Rotterdam. De doos moest ik verwisselen, maar de toga draag ik nog steeds.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De advocaat in mijn letterkunde

Geachte Confrère,

Het begint er op te lijken dat ik bezig ben mijn mémoires te schrijven, terwijl mijn eigenlijke vak is het schrijven van memories.* Dat gebeurt volmaakt onwillekeurig, maar het ligt in de lijn van opstellen als de onderhavige, en ik houd me hier aan mijn vak. Ons beroep kent een openbare kant en een openbare kledij. Laat dan de ‘ik’ van dit boek de ‘ik’ zijn van de werkelijkheid, mits niet centraal geplaatst.

Met de kunst staat het anders. Een kunstenaar moet nooit mémoires schrijven. Uitsluitend zijn werk is publiek domein, en hij mag niet trachten zich daarnaast tot hetzelfde te maken. Dat werk ontstaat op een onverklaarbare manier krachtens een begaafdheid die hij bij zijn geboorte heeft meegekregen. Daarover kan men eenvoudig niet praten, en wie het toch probeert bevredigt hoorder noch lezer, is zelfingenomen en zwetst.

In weerwil van dit beginsel waarvan ik voor mij hoop nooit af te wijken, acht ik het toch niet misplaatst in deze

* Een voorbeeld: het geschrift dat een eiser in hoger beroep indient heet memorie van grieven.

bundel de advocaten uit mijn boeken - laat ik mogen zeggen mijn advocaten - de revue te doen passeren. De revue, inderdaad: ze zullen hier slechts vluchtige voorbijgangers zijn, zo uit de coulissen vandaan, zo er weer achter verdwenen.

Een paar algemene opmerkingen vooraf. Mijn advocaten zonder uitzondering zijn aan mijn verbeeldingskracht ontsproten. Gij Confrère, noch wie anders ook gelieven in dat galerijtje eigen, verwante of bekende gelaatstrekken te willen herkennen, hetzij tot lof, hetzij ten detrimente. Enkele historische feiten uit anderer en eigen praktijk zouden er wel vallen aan te wijzen, maar steeds werden zij verbonden aan fictieve figuren, aan wat ik voor mezelf wil noemen figuranten. Zo is het o.m. gesteld met een truc om aandelen in een N.V., eigendom van een weduwe, in handen te krijgen op grond van de verzekering van een waarzegger aan de eigenares dat de stem van wijlen haar echtgenoot hem had aangemaand haar tot afgifte van de aandelen te bewegen. Voorts is het wel duidelijk dat men over advocatuur en advocatie niet moet gaan schrijven zonder enige kennis van zaken, wat men zich eerst in de loop der jaren eigen maakt. En ten slotte heb ik me er altijd voor gehoed een boek te schrijven rondom de advocaat als centrum. Dat leek me èn goedkoop èn niet helemaal kies, een standpunt waarvan ik de juistheid later bevestigd vond na een blik in de litteraire keuken van Herman Huib Robbers. Ik schreef u over deze knaap al eerder.

Ik zal zowat vijfentwintig jaar in de praktijk zijn geweest toen er voor het eerst advocaten in mijn letterkundige

voortbrengselen begonnen op te doemen. Dat gebeurde in mijn tot dan lijevigste boek, *Karakter*, geschreven omtrent 1938 (ik weet het niet meer precies), en eerst als vervolghverhaal in *De Gids* gepubliceerd. Het was een onbedwingbare neiging, maar in de vorm waarin ik er aan voldeed hoefde ik haar ook niet te bedwingen: mijn advocaten zouden blijven op het tweede plan of op een nog lager. En ik mag verklaren dat ik daarin geslaagd ben. Hoofdpersonen in *Karakter* zijn een bediende op een Rotterdams advocatenkantoor (de zoon), en een deurwaarder daar bij het kantongerecht (de vader). De advocaten Stroomkoning, Carlion, Piaat, De Gankelaar, juffrouw Kalvelage, samengebundeld in één kantoor, blijven op de achtergrond en zijn slechts van belang in zover de zoon zich voor hen interesseert, en dat doet hij in geringer mate dan voor zijn medebedienden en, vooral, voor zijn vader. De hierboven genoemden zijn hetzij mensen van een betrekkelijke rechtschapenheid, hetzij neutraal. Persoonlijkheden moet men er niet onder zoeken. Er flitsen nog even een rechtbankzitting en een faillissementscurator door het boek en aan het eind een deken van de orde van advocaten. Dan treft ge er ook nog als bijfiguur een Engels advocaat, Countryside, en een Rotterdams beroepsgenoot van bedenkelijke reputatie, Schuwagt. Dat is dan geloof ik alles, en dat is niet veel. Ik heb gestreefd naar een onzijdige kijk, en stellig het beroep niet verheven als bij uitstek nobile officium. Zodra de zoon eindelijk zelf als advocaat wordt beëdigd is het boek meteen uit.

Terwijl de rechtbank - sit venia verbo - er maar bekaaid afkomt, was het voor de plaatsing van de vader als deur-

waarder in het boek nodig langer stil te staan bij het kantongerecht. Daar vindt dan ook de lezer een paar zittingen van beschreven. En verder heeft het advocatenkantoor zijn tegenpool gekregen in het deurwaarderskantoor, ondergebracht in een perceel waarvan het uiterlijk naar het leven werd getekend. Ach, waarom moest deze hellende gigant in baksteen, hoek Bredestraat en Lange Baanstraat, ten offer vallen aan het bombardement van 14 mei 1940. Zou er een foto van bestaan? Een rechter in het oosten van het land, vroeger substituut-griffier te Rotterdam, had me kort tevoren verteld dat hij het perceel bekeken had en aan een paar anderen aangewezen als een speelplaats in de roman. Welk een eer - niet omdat het juist een rechter betrof, maar omdat ik een mens had verleid tot een pelgrimstocht in die verschrikkelijke achterbuurt.

In *Noorderlicht* zijn het twee advocaten, van wie vooral de eerste, Binkershoek, een rol van enige betekenis vervult, meer dan de tweede, Viglius, die hij op een aandeelhoudersvergadering tegenover zich vindt. Ge weet, Confrère, dat deze namen ontleend zijn aan voor onze rechtsgeschiedenis belangrijke Nederlanders, van wie de eerste ook nog internationale vermaardheid verwierf. Hij was degeen die de grens bepaalde van het territoriale deel der zee: zover als het kustgeschut reikt, zover is de zee deel van het grondgebied. Een vondst, eenvoudig en monumenteel. Tot daar reikt mijn arm, tot daar reikt mijn macht.

Het gebruik van deze naam legde me althans de negatieve plicht op mijn advocaat niet als een dwergengestalte naast

Cornelis van Bijnkershoek te plaatsen. Anderzijds mocht ik evenmin in mijn praktizijn mijn eigen vak bewieroken. Ik geloof beide klippen redelijk wel te hebben omzeild. Binkershoek, advocaat van de oude stempel, is soms wat traag en blijft wel eens achter bij het tempo van zijn eigen tijd, maar hij is eerlijk en voorzichtig en hij toont op de vergadering van aandeelhouders zijn onwankelbare trouw aan de zaak van zijn cliënte. De veel jongere Viglius heeft minder scrupules dan zijn confrère, maar geeft op diezelfde vergadering van ridderlijkheid blij. Ik heb dan ook niet jeugdige decadentie willen plaatsen tegenover bejaarde soliditeit. Zoiets doet alleen een knorrepot die niet in zijn tijd past. En als Binkershoek tegenover Viglius het pleit verliest heb ik niet omgekeerd willen betogen dat al onze hoop moet gevestigd zijn op de jongere balie. Want Binkershoek verliest slechts nademaal zijn cliënte ‘om haar moverende redenen’ (zouden wij zeggen) verliezen wil. Ik heb niets willen betogen. Men moet inzake kunst niet aan betogen beginnen. Ik heb alleen twee m.i. aanvaardbare vertegenwoordigers van de Nederlandse balie, in hun goed en in hun kwaad, voor de lezer willen neerzetten, hun overigens slechts bijrollen toebedelend.

De roman *Bloesemtak* brengt ook weer twee advocaten met elkander in aanraking, maar, in tegenstelling tot de burgerlijkrechtelijke geschilpunten ontwikkeld op de vergadering van aandeelhouders in *Noorderlicht*, gaat het hier over de misdrijven van smaad en opzettelijke kwetsuur. De een wil een veroordeling, de ander de zaak in de doofpot. Aan de vervolger, advocaat Effraïm, viel de sympatische rol ten deel. De tweede figuur, Fronto, is getekend als een advocaat met grote strafpraktijk, een heerserstype

Dat brengen de strafzaken vanzelf mee. Wie van misdrijf wordt verdacht is op ons kantoor, laat staan in het huis van bewaring, een heel ander wezen dan hij die ons belast met de oplossing van een civiel geschil. Men kan hem vergelijken met de ernstig zieke, geneigd zich over te geven aan zijn geneesheer. De strafcliënten zijn de aandoenlijkste wezens. Wij echter moeten altijd een zekere afstand bewaren tegenover het geval.

Er bestaat tussen advocaat en dokter, naast veel overeenkomst, misschien nog meer verschil. Een voornaam onderscheid lijkt me dit: dat de gang der zaken wordt geleid door het karakter van de advocaat. Hij wordt niet, zoals wel de arts, gesteund door moeder Natuur.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Hendrik de Jong

Geachte Confrère,

In de loop van deze eenzijdige correspondentie had het voornemen bij mij postgevat ook een paar brieven te wijden aan respectievelijk strafzaken en Nederlandse misdaad, en grote misdaden in het buitenland. Degeen echter die af en toe een genegen blik over deze bladzijden doet gaan (alvorens de zetter er zijn meer zakelijk oog op richt) ontried me de uitvoering van dit plan. Het was weliswaar verleidelijk om b.v. iets mede te delen over Jack the Ripper. Want deze nog niet geheel vergetene moet u en mij en onze confrères vooral boeien wegens het kunststuk dat hij nooit een advocaat nodig heeft gehad. Men weet immers niets van hem, en daarmee staan om te beginnen zijn sexe noch zijn eenmandaderschap onweersprekelijk vast. Ik gaf hem echter reeds elders een flinke beurt,* en verwijs u desgewenst daarnaar.

Is hij op zijn terrein vermoedelijk ongeslagen recordhouder en unicum, in ons land zijn toch wel interessante gevallen voorgekomen, waarvan sommige de wetenschap naar de pen deed grijpen, o.a. de zaak Hogerhuis, blijkens een artikel van lang geleden in *De Gids*, en de criminali-

* In Marion Quinn, uit *Fantastische Vertellingen*

teit van Oss, in een dik boekwerk van Dr. W.H. Nagel, uit 1949. Mogelijk zal voorts de recente zaak van de arts te Berkel eenmaal tot een historisch overzicht leiden.

Evenwel vrees ik achteraf dat een verslag van wat ik me alzo op dat terrein herinner een nogal dorre opsomming zou worden met onvermijdelijke lacunes, en daarom heb ik besloten er geen brief aan te wijden. Ik maak echter een uitzondering voor de misdadiger wiens weinig zeggend uittreksel uit het bevolkingsregister aan hoofde dezes staat vermeld. Daarvoor heb ik drie beweegredenen: vooreerst geef ik dan toch min of meer toe aan mijn neiging, - ten tweede los ik mijn belofte in onze confrère Mr. L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, indertijd advocaat te Amsterdam, ten tonele te voeren, - en ten derde is De Jong stellig de opmerkelijkste onder de criminele figuren van vaderlandse bodem geweest en verdient hij reeds daarom uit de vergetelheid te worden opgedolven. Hij is in kleiner formaat, en ook weer voor een deel anders, toch een met Jack the Ripper vergelijkbaar subject.

Wat ik omtrent dit geval kan vertellen heb ik ontleend aan een oud boek van Hurrelbrinck: *Misdadigerswereld*.^{*} De titel duidt reeds aan dat hij een belangrijke strafpraktijk heeft gehad, en de inhoud bevestigt het. Eigenlijk zou ik dat boek in vele handen wensen, èn van onze beroepsgenoten, èn van het grote publiek. Het kon bij de laatsten een beter inzicht kweken omtrent ons fatsoen, en mogelijk de eersten de ogen openen voor het feit dat zij medewerken aan de handhaving van een onjuiste opinie. Ge kent, Confrère, de term ‘advocaat van kwade zaken’,

* Valkhoff & Co, Amersfoort, z.j.

ge weet dat die term een *begrip* betekent, en ge weet ook dat een soortgelijk begrip niet heerst waar het andere, met het onze enigszins vergelijkbare beroepen betreft, als van notaris en dokter. Dit is een heel lelijke vlek op ons, en een die wijzelf laten voortbestaan door de onzinnige discriminatie welke wij maken tussen de civilisten in ons beroep en de criminalisten. Wij civilisten achten het natuurlijk dat wij zo nu en dan ook eens in de strafzaak optreden, maar de eigenlijke strafadvocaten bezien wij doorgaans met een wantrouwend oog. Waarom? Zijn er dan in de civiele sector soms geen vuile zaakjes? Moet een misdadiger niet worden verdedigd? Is de samenballing van strafzaken op sommige kantoren niet het natuurlijk gevolg daarvan dat de criminaliteit veelal zelf een samenballing van zijn bedrivers vertoont? Niemand vestigt zich als typisch strafpleiter, maar de omstandigheden maken het de een wel, de ander niet. Alles komt aan op de houding die we tegenover geval en cliënt aannemen, in beide sectoren.

Onze foutieve onderscheiding, onze achterdocht als civilisten tegen een - praktisch kleine - groep van eigenlijke strafpleiters blijft niet binnenskamers. Het publiek weet het, maar het publiek generaliseert. Onze hele stand lijdt onder het begrip advocaat van kwade zaken. Niemand onzer ontkomt aan de publieke argwaan. Wie u hebben leren kennen, *Confrère*, zullen weten dat ge integer zijt. Maar daar zijn er veel meer die u niet kennen. Zijt ge het niet met me eens dat, tegenover ons desbewust vasthouden aan het denigrerend oordeel over onze strafpleiters, die andere uitdrukking van ons eigen *nobile officium* een voos en hol woord is?

Ik kom terug op onze confrère Hurrelbrinck en zijn boek. Hijzelf treedt daaruit, zonder enige ophief, naar voren als een rechtschapen mens met sterke sociale gevoeligheid en een zekere patetiek. Hij kent ook - een amusante biezonderheid - de dieventaal grondig. Hij ontmoette Lammetje Zondag in haar dievenkroeg aan het Oudekerksplein. Hij noemt ook (bij de initialen) de paneelzagers, de gebroeders La Vertu. What is in a name? Soms een wonderlijke humor. En hij behandelt het geval van De Jong.

Hurrelbrinck heeft Hendrik de Jong niet verdedigd voor de twee moorden op vrouwen die hem werden aangewreven. In dat opzicht doet De Jong denken aan Jack the Ripper. Men had daarvoor geen bewijs tegen hem. En daarom is het wel jammer dat Hurrelbrinck niet wat uitvoeriger stilstaat bij datgene wat De Jong juist zo interessant maakte.

Hij heeft hem verdedigd voor een oplichting. Zie hier zijn portret bij de eerste persoonlijke kennismaking: 'een tengerere man van middelbare lengte, met regelmatig besneden gelaat, zonder leven, zonder uitdrukking; onder de dunne, rechtgelijnde neus een klein blond kneveltje, de punten omhoog; de hals nauw ingesloten door een hoog, stijfstaand boord, waaronder een rood dasje; een grijs-bruine demi-saison over de zwarte gekleede jas, eng, strak aan het lichaam; lage rijgschoenen, blinkend gepoetst; in de hand den hoogen zijden hoed, keurig gladgestreken, met de vier glimstralen, als pas uit den winkel, de eerste en ook de eenige maal dat ik dit hoofddekseel in het huis van bewaring heb gezien in de handen van een gevangene.'

De Jong werd vervolgd omdat hij door valse voorspiegelingen zijn aanstaande schoonvader tot de afgifte van geld had bewogen. Maar, zegt Hurrelbrinck, de enorme toeloop van het publiek in de rechtzaal lag uitsluitend in de omstandigheid dat De Jong ook verdacht werd van twee moorden.

Hij placht zich in te dringen bij goedgezinde dames en hun dan door allerlei leugenpraat geld afhandig te maken. Twee van hen bleken spoorloos verdwenen, maar voor deze feiten had men, als gezegd, geen vat op hem. De oplichting van de aanstaande schoonvader boette hij intussen zwaar door een straf van vier jaar gevangenis voor de rechtbank, teruggebracht tot drie jaar door het hof.

Dit alles vertelt ons Hurrelbrinck, met details over de zitting, de brutale en snedige antwoorden van de boef, de jeugd van De Jong, en zijn gedeveerd talent. Hij vertoont ons ook het fac-simile van zijn, Hurrelbrincks, eigen handtekening, en de sprekende namaak daarvan als onderschrift van een brief die De Jong vanuit de gevangenis aan hem toezond. Stel u uw gemoedsbeweging voor, Confrère, wanneer ge op uw kantoor een brief zoudt krijgen uit het huis van bewaring, op gevangenis papier, en met uw eigen naam ondertekend. Ik steek mijn respect voor iemand die op zulk een plaats, onder zulke omstandigheden, zulk een galgenhumor vertoont niet onder stoelen of banken.

In de hele publieke levensgang van De Jong schuilt trouwens iets dat onweerstaanbaar op onze lachspieren werkt. Want Hurrelbrinck vertelt ook nog dat De Jong, nauwe-

lijks ontslagen, eerst in Arnhem vervolgd werd wegens nieuwe oplichting, maar vrijgesproken, en toen in België gezocht wegens een moord die hij daar op een vrouw had gepleegd. Zijn daderschap stond ditmaal vast. Thans echter bleken de rollen omgedraaid. Het lijk was aanwezig, maar de dader onvindbaar, en zo is het gebleven. ‘Men heeft nooit meer iets van hem gehoord,’ besluit Hurrelbrinck. De Jong is bij verstek ter dood veroordeeld.

Tot zover deze confrère. Toch was er misschien nog een naspel. Het zal ongeveer vijfentwintig jaar later zijn geweest toen men bij graafwerk in het Gooi twee vrouwelijke geraamten vond, waarvan niemand een verklaring kon geven, terwijl identificatie niet meer mogelijk was. Men bracht dadelijk de vondst in verband met De Jong, die in deze streek in elk geval zijn verleidingskunsten op onbezonnen trouwlustige dametjes (onder wie het verdwenen tweetal) had botgevierd.

Zo eindigt op de oude weifelachtige lugubere noot dat wat bekend is geworden omtrent iemand die de merkwaardigste misdadiger uit de Nederlandse kronieken mag heten.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Het Bureau voor Rechtsbijstand

II

Geachte Confrère,

Het woord zitten kan een bedenkelijke betekenis hebben, vooral in samenhang met het woord Leeuwarden. Als ik zeg: 'Mijn oudoom zit in Leeuwarden', ben ik niet alleen expliciet, maar ook schaad ik mezelf. Zeg ik daarentegen: hij staat daar, of hij ligt daar, - dan is hij predikant of militair en werpt op het familiewapen geen vlek.

De zin tot afkorting, tot gedrongenheid, de mens eigen zodra het iets populairs betreft, ten goede of ten kwade, openbaarde zich al spoedig ten aanzien van ons Bureau, en zo zei de volksmond: 'ik ga naar de Katshoek'. Een gelukkige omstandigheid was dat verwarring met andere bureaux in die straat was uitgesloten.

Wij verhuisden. Ik moet in het midden laten of dit het gevolg daarvan was dat de geheimzinnige 'directeur' tot privé-gebruik voor zichzelf en zijn lieven nu ook beslag had gelegd op alle verdere lokaliteiten van die oude school. De geschiedenis der bewoning, voor zover vallend buiten die van ons Bureau, is me onbekend.

De aanduiding Katshoek verviel, en werd niet, althans niet in dezelfde mate vervangen door Hoogstraat, waar-

heen het Bureau was overgegaan. De Hoogstraat was een straat vol grote winkels en magazijnen, en is op goede gronden doende dit opnieuw te worden. We hadden echter nog andere namen, waarvan de variant Recht en bijstand de meest voor de hand liggende en dus ook de meest voorkomende was, en zonder bezwaar met het Bureau zelf kon overgaan. Sommige verhaspelingen lagen verder van de bron: Bijstand van ons doel, Kamer Arbeidsbeurs, en tijdens de bezetting Schade-enkuwet.

Het nieuwe perceel, voorbij de Goudse Wagenstraat in de richting Oostplein, was niet minder gunstig gelegen voor de grote massa. De gelijkvloerse ruimten waren bezet door een tak van gemeentedienst. Daar onze clientèle evenwel een afzonderlijke toegang moest hebben, volbracht de Gemeente het kunststuk in een zijwand een trap naar de eerste verdieping uit te breken. De wijze van intrede, langs een open gang, mondend in de straat, herinnerde aan de vorige, maar was ruimer en beter verlicht in de avonduren, en snoodheden, als waartoe het duister van het Katshoek-gangetje zich leende, kwamen hier niet voor.

Terwijl onze eigen kamers klein waren had de algemene zaal meer ruimte, en kon zestig tot tachtig wachtenden tegelijk bergen. De sfeer was beter, de ijzingwekkende armoede, waartussen we aan de Katshoek geklemd zaten, ontbrak, al begon hij ook heel dicht in de buurt, bij de Brede Straat en diens dwarsstegen. Het drukke verkeer van de Hoogstraat trok hier in de diepte langs ons heen. De oude marinierskazerne lag dichtbij, en de mariniers - dat prachtkorps, benijd door de mannen, aanbeden door de jonge vrouwen, en bewonderd door iedereen - slenter-

den graag, liefst twee aan twee, over het asfalt, omstuwd als Caesar in Rome na de onderwerping van Gallië.

Aan de Katshoek (want hierop kom ik nu eerst nog terug) was eens in het sombere, haast lichtloze buitengangetje een kloek gebouw maar ietwat debiel meisje bij het heengaan geschoffeerd. Beiden, man en meisje, waren cliënten van het bureau, in verschillende zaken en tegelijk vertrokken. De man dacht waarschijnlijk: dat gaat in één moeite door. Zoiets was aan de Hoogstraat onbestaanbaar, gesteld iemand zou voornemens hebben gekoesterd.

Ja, de Katshoek is rijk aan donkere herinneringen. Daar stortte op een avond een vrouw mijn kamer binnen met dichte ogen, onzeker bewegende handen, en viel tussen muur en kachel (die gelukkig koud was) tegen de lange kachelpijp en toen op de grond. Alle geledingen van de pijp lieten los, kwamen in een kettingreeks van smakken omlaag, en daar lag ze temidden van wolken roet en as. Het leek erger dan het was, want alleen de overspanning, gepaard aan het kuddegewijs samengeperst wachten voor de kamerdeur in vrijwel duister was haar te machtig geworden. Ze herkreeg gauw haar bewustzijn en had geen enkel letsel. Maar de mens, hij moge dan een huisdier zijn geneigd tot gezelligheid, heeft spoedig teveel van het goede. Een van zijn meest onwelkome ervaringen is de samendrukking tussen lotgenoten. Een kleinigheid, en zonder overgang wordt hij een offer van de paniek.

Tijdens ons verblijf nog altijd aan diezelfde vaag gruwzame Katshoek lag er om Rotterdam de dreiging van een vlektyfus-epidemie. Dat kent ge alleen uit horen zeggen,

Confrère. Het was in 1918, het jaar van de beruchte griep, die uitbrak omstreeks het eind van wereldoorlog I. Rotterdam evenwel, altijd zo kwetsbaar door zijn internationale scheepvaart, kreeg daarnaast nog met hongertyfus te kampen, vermoedelijk geïmporteerd door vluchtelingen uit het oosten. De geneeskundige dienst heeft dadelijk ingegrepen. De lijdens werden ondergebracht in een schuit die gemeerd lag aan de kop van de Wijnhaven en waarheen ik vaak argwanende blikken heb geworpen. Want in de buurt daarvan hield mijn patroon toenmaals kantoor.

Wij, adviseurs van het Bureau, ontvingen de rechtzoekenden uit de eerste hand. De meeste zaken werden met advies afgedaan, en dikwijls ook bleek de cliënt verdwaald en elders te moeten of nergens te kunnen worden geholpen.

Hoe dat zij, een van nature behoeftige en na jaren van oorlogvoering sterk verarmde menigte (want ook als neutralen was het gebrek ons niet bespaard gebleven) trok op het Bureau langs ons heen en daaronder waren er vrij wat die de eerste regels der zindelijkheid niet in acht namen.

Toen dan nu de vlektyfus een feit was, sprenkelden wij uit grote flessen in kringen carbol om onze tafels en stoelen, in de hoop dat ze tovercirkels zouden blijken voor kleeerluizen op zoek naar nieuwe plunje. We namen evenwel dit alles naar Hollandse aard met een tikkeltje humor. Toch voelde ik me verre van behaaglijk tegenover zekere cliënt die, daar op een avond tegenover mij gezeten, als een voorname scheidingsgrond aanvoerde dat zijn vrouw in sterk vervuilde toestand die eigen middag door de

geneeskundige dienst naar het schip aan de kop van de Wijnhaven was gebracht.

Meen echter niet, Confrère, dat op de Hoogstraat, waartoe ik thans terugkeer, nu alles in pais en vree verliep. De mens blijft mens, en Rotterdam blijft een grote stad.

Daar verscheen voor mijn ogen een man die zojuist in de wachtzaal door zijn vrouw was toegetakeld (hij zei getatoueed), en nimmer vergeet ik dit toen voor het eerst visueel waargenomen resultaat van vrouwenagels, want de wangen van deze bleke en bevende echtgenoot waren als geëst met bloedstrepen die langzaam lekten.

Niet dadelijk op de Hoogstraat, doch wel in de omgeving geschiedde het dat een man, door ons met zijn mede aanwezige vrouw na vergeefse pogingen tot verzoening heengezonden, die vrouw op weg naar huis doodde.

De ramp van de Valkensteeg zou volstrekt in het niet zinken bij het bombardement, enige jaren later, maar wekte toch grote beroering in een tijd van feitelijke vrede, al was die vrede ook reeds van dreiging uit het meest nabije oosten doorschoten. Er werd juist die middag een vergadering van het bestuur van het Bureau gehouden, toen de grond beefde, de lucht dreunde en wij naar de vensters ijlden. Daar even verder, op de hoek dwarrelden kolossale balen bruin stof traag omhoog en daar doorheen zag ik nog de schim van een man een grote sprong nemen aler hij verdween. Een oude muur, tegen een pand van de steeg aangebouwd, bleek opeens bezwaken, in die drukke, nauwe verkeersweg doden en verminkten onder enorme

brokken metselwerk bedelvend. Ikzelf had een half uur eerder mijn weg door deze steeg genomen.

Voorts is in de jaren van ons verblijf op de Hoogstraat de nabije Goudse Singel het centrum geweest van andere onrust, een volksopstand, veroorzaakt door het geval Sacco en Vanzetti, dat, hoever ook buiten ons werelddeel, zich afspelend, in West-Europa een sterke terugslag gaf. Ik heb daar iets van beschreven in *Karakter*. Onze gewone avondroute terug over die Singel was afgesneden, maar wel hebben we veilig op een hoek van de Singel en de Goudse Wagenstraat bij het oude weeshuis de repercussie der gevechten gadeslagen. Deze gevechten hadden toen plaats zo ver weg dat we er niets van vernamen en toch joegen er benden in dolle angst langs ons heen, af van het hart van het verzet. Een reus met dikke buik, schijnbaar de leider van de vluchtelingen, schoot, allen vooruit, met een waarlijk razende vaart vlak langs ons heen en tegelijk zonder het minste gerucht. Het leek achteraf gezien wel een poging om avant la lettre de geluidsbarrière te doorbreken. Toenmaals verbaasde ons alleen het vertoon van zo groot meesterschap over spieren gepaard aan een zo formidabele wanorde des geestes, met als resultaat een vlugvoetigheid, enerzijds zonder de geringste noodzaak, anderzijds niet zonder de charme van het vederlichte.

Door een toeval heb ik ook eens een blik geslagen op de binnenplaats van het gebouw waarin ons Bureau was ondergebracht. Vier muren vol ramen, met het glas nog in de oude roeden onderverdeeld, omringden hem. Het was een geheel zonder leven, zonder het minste flard van een gordijn, onbewoond, een ruïne in wording, maar een

prachtige. Het gaat met de steen als met de mens: hoe ouder hij wordt, des te indrukwekkender klinkt zijn taal. In beide ontstaat er een trilling, een beverigheid, een voorbode van dat meest indrukwekkende, de dood.

Het geval van de Spanjaard die ik aan de Katshoek had te woord gestaan was een vingerwijzing dat men er beter aan doet opvliegende lieden in een grote ruimte te ontvangen dan in een kleine. Ruimte maakt indruk op wie aan nauwe behuizing gewend is, ruimte toomt in. Hoewel ge u geen voorstelling moet maken van enig bepaald gevaar in ons contact als adviseurs met dikwijls hoogst verbitterde individuen (het gevaar op de weg is veel groter, dan het onze in de rumoerigste perioden ooit is geweest), zo was het aan de Katshoek in de grote kamer, een veelvoud in het kubiek van de kleine aldaar, betrekkelijk het veiligst.

Op de Hoogstraat waren onze privé-vertrekken weer nauw en bovendien laag. Het had met de indeling van het pand niet anders gekund, maar wij zaten met de cliënt opnieuw vrijwel neus aan neus. Aldus kon het me eens overkomen dat een hoogst nerveuze jongeman plotseling mijn bureaulamp greep, en dat niet bepaald met de bedoeling mijn pad te verlichten. Gelukkig vloog door zijn gebaar de groene kap van de lamp af en sloeg in splinters tegen de achtermuur. Door het donderend lawaai in de nauwe ruimte zelf geschrokken hield de man zich in. De portier schoot toe. Ik heb deze gebeurtenis geoculeerd in mijn roman *Bloesemtak*.

Maar hoe nu met de dader zelf te handelen? Wij advocaten hebben natuurlijk onze vijanden als wie anders ook;

echter zijn het nimmer vijanden van ons in onze kwaliteit. Die kwaliteit is onze waarborg, ons maliënkolder, ons pantser. Rechter en openbaar ministerie worden beschermd op dezelfde wijze. Welke magistraat zou anders ooit in een strafkamer zitting durven nemen? En wie zou er een positie bij het openbaar ministerie begeren? Maar die heren worden beschermd - zij en wij - doordat in de kwaliteit het Recht staat gepersonifieerd, doordat achter en alzijds voorbij de zwakke, transparante mens die ontzaglijke gestalte heenschemert van het Recht.

Wat deze man me wilde aandoen behoort dan ook tot de heel zeldzame uitzonderingen. En toch, het was per slot niet eens op mij gemunt, alleen op het feit van mijn afwijzing. Mijn confrère in de aangrenzende kamer had hetzelfde kunnen ondervinden. Ik heb van deze delinquent vergoeding van de schade en een brief van verontschuldiging verlangd. Hij heeft daar stipt aan voldaan.

Kwaad zijn trouwens de meesten niet en ons volk als geheel is een goed volk. Ge moogt niet tot het tegendeel concluderen uit de enkele ondervindingen die ik hier heb neergeschreven. Ge moogt niet denken dat ons Bureau er een was (en is) van geweld en bloedstorting. Wij hadden er tot aan het bombardement reeds ver over de honderdduizend zaken behandeld en de incidenten zijn altijd uiterst schaars gebleven. Bovendien bepaalden ze zich meestal tot een woordenwisseling, waarbij gezag en tact van de advocaat, alsmede besef van de onverbiddelijkheid van de geschreven wet bij de andere partij de doorslag gaven. Dat we daarbij wel eens parafraseerden op de wet, wel eens onze eigen jurisprudentie schiepen (b.v. op het

terrein van de verjaringstermijnen die, althans bij onbeduidende gevalletjes, op ons Bureau korter plachten te worden gesteld dan in de rechtzaal), werd, zoal niet helemaal door ons juridiek geweten, toch door het resultaat in de praktijk gedekt. Wat immers baat de cliënt de gerechtelijke scheiding van het huisboedeltje van een grootvader, jarenlang werkeloos geweest, jaren geleden de weg van alle vlees gegaan, en waarin hij voor één tweeëndertigste participeert? Dat zijn onsympatieke zaakjes, waarin de ‘erf’ het recht wil benutten voor zijn wrok. En dat zou nog veel erger zijn dan een van de vele procedures over Teylers nalatenschap ooit geweest is.

We werden, en worden nog altijd, gesteld tegenover allerlei species van het genus homo sapiens. Ofschoon intellectueel niet op onze hoogte - *wij* hebben gestudeerd en *zij* vragen om advies - is het gezelschap uiterst bont, en eigenlijk juist daardoor. De cultuur toch bezit een tendentie tot nivellering, ja, in zijn grondslagen *is* hij niveau. Inderdaad wordt dat door mijn ervaringen bij het Bureau, historisch gezien, ondersteund. De zaken die wij daar vroeger in behandeling kregen waren bijna altijd hoogst eenvoudig, zodat het niet te moeilijk viel er per zitting van twee, drie uur en per adviseur veertig en meer af te doen. Thans, bij de ingewikkelder maatschappelijke verhoudingen, is ook de aard van de geschillen ingewikkelder geworden, en heeft een adviseur met de behandeling van vijfentwintig zaken per zitting zijn portie gehad en enige rust verdiend. Voorheen overheerste het aantal, tegenwoordig het meer vervlochtene, en helaas, nimmer krijgen we de tijd om, buiten het beroep om, ons eens te verdiepen in een interessante psyche. Men doet er een enorme

mensenkennis op naar omvang, en gering naar diepgang. En wederom helaas, de merkwaardige schrifturen die vroeger in een stroom ons toevloeiden worden door het verbeterd lager onderwijs en het volkomen verdwenen zijn van het analfabetische (of wat daartoe naderde) in de grote stad al maar zeldzamer. Ik zie in dat deze mijn laatste klacht sociaal slecht gefundeerd is; nochtans zal ik niet schromen in een volgende brief daar iets meer over te vertellen.

Laten we intussen hopen dat die zekere volksuitdrukkingen behouden zullen blijven welke ik zo vrij ben te rangschikken onder het speciaal Rotterdams taaleigen.

Daar is vooreerst het reeds genoemde Recht en bijstand, dat nergens dan daar ontstaan kon. Nog enige. 'Buvrouw' (maar voluit buurman!) heeft de decenniën tot dusver doorstaan, zo ook 'we wonen op dezelfde trap', 'hij zit te leven met die en die', 'ze is al driemaal door de zeden nagezeten'. Dan, met het vorige in lijnrechte strijd, en toch even tekenend, de kwalificatie 'zedenvrouw'. De uitdrukking 'hij heeft geen thuishomme'.

Deze en soortgelijke zegswijzen heb ik hier en daar over ander werk uitgestrooid, ook niet vergetend die karakteristieke, vertederende, ja welhaast engelachtige uitdrukking van de (steeds jonge) vrouw die, zich beklagend over huwelijksontrouw van haar echtgenoot, ten bewijze van eigen hoog moreel peil tot ons zegt: 'hij heb me gehad zoas ik van me moeder kwam'. Want een bejaarde vrouw is vergeten hoe ze van haar moeder kwam, of op zijn minst zegt het haar weinig meer.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De advocaat in de caricatuur

Geachte Confrère,

Overmits ons beroep lang niet de populariteit geniet, eigen aan dat van de dokter, is het ook minder ver in de kunst doorgedrongen. Toch moet men zijn bekendheid niet onderschatten. Voor onze tijd geldt niet meer dat er onder velen maar een enkele eens een juridisch raadsman nodig heeft, terwijl praktisch ieder minstens eenmaal in zijn leven (zijn doodsschouw daargelaten) een beroep op een geneesheer moet doen. Weliswaar zullen we in verbreidheid van bijstand de artsen nooit opzij streven, maar de kennismaking van de massa met het recht is in de laatste tientallen jaren veel meer intensief geworden, als gevolg van sociale verheffing en duidelijker rechtsbewustzijn. Een voorbeeld: bij de rubriek van door de wet voorgeschreven gerechtelijke aankondigingen van echtscheidingen en scheidingen van tafel en bed, met hele kolommen in de Staatscourant verschijnend, overtreft het aantal pro deo-vermeldingen dat van de zgn. betalende enige malen. Deze deelneming zal nog aanzienlijk groeien wanneer de onvermogende de advocaat ook kosteloos kan raadplegen buiten procedure om, voor advies en dergelijke.

Bij caricatuur denken we in de eerste plaats aan de teke-

ning. Omstreeks de eeuwwisseling verscheen er van *L'assiette au Beurre** een nummer enkel bevattende een suite over de dokters door Abel Faivre, *Les médecins*. Ik releveer de laatste plaat: een bejaard arts, in geklede jas, met de rode rozet van de légion d'honneur in het knoopsgat, heeft in de hand een grafkrans van kralen, waaraan een lint, dragende deze woorden: 'A mes clients', en monologiseert met een schaterlach: 'Ils ne l'ont pas volé'. Het is een sloteffect, snijgend en subliem.

Ook met onze stand heeft dat weekblad zich enige keren beziggehouden, maar in mijn herinnering niet op geheel gelijk peil. Trouwens, dat nummer *Les médecins* was een van de prachtigste.

Wanneer we onze beroepsgenoten in een vertrokken grootheid willen aanschouwen, die groot is juist door de spot, moeten we Daumier opslaan. In diens enorme oeuvre aan lito's zijn de dragers van ons vak naar het aantal behoorlijk en naar de kunst schitterend verbeeld. Deze lito's tellen dan ook tot de beste van de meester. De onderschriften doen hier niet of nauwelijks ter zake, zoals bij hem vrijwel overal. In geen geval verhogen ze de werking. Meer behoef ik er niet van te zeggen, want die patetiek in de pleitersgestalte, die geheimzinnigheid bij het confaternele gekonkel, dat alles is wereldberoemd, en er zijn advocaten die er hun studeervertrek en zelfs hun wachtkamer mee opsieren.

Als een uitgave in ons land kan ik u alleen een boek

* De titel is een populaire uitdrukking; op zijn rond-Hollands: De rijke patsers.

noemen dat dezelfde titel draagt als deze brief, en dat een verdienstelijke verzameling is van uiteraard bijna uitsluitend buitenlands tekenwerk.

In de letterkunde zal de advocaat als hoofdpersoon, en dan met de klemtoon op zijn kwaliteit, zelden voorkomen, en nog schaarser in de satire. De humor moet, ondanks al zijn gradaties, abrupt worden gedoseerd. Indien men tegenover de lach de ernst mag stellen, dan is de mens een ernstig dier. Niets is zo kort van duur als de lach, of het moest de reuk zijn. Vanuit de hoek van de humor bezien is de advocaat, als ieder willekeurig ander functionaris, vooral het onderwerp van de kwinkslag. In een Amerikaans blad las ik deze dialoog tussen twee boeven:

‘Ik heb vannacht ingebroken bij een advocaat.’

‘Zo? En hoeveel ben je dan wel kwijtgeraakt?’

Ik meen niet partijdig te zijn als ik verklaar dat deze humor aan de nogal grove kant is. Dan deed Abel Faivre het met zijn dokter oneindig beter. Dat zult ge met me eens zijn, Confrère.

Een Frans auteur (zijn naam is me ontschoten) heeft in een boek een aantal pleidooien gefingeerd van beroemde franse praktizijns. Ik ken het niet, maar bevoegden hebben me verklaard dat het geestig is. Zijn titel luidt, meen ik, *Leurs manières*. Waar ik met meer gezag uw aandacht op wil vestigen is het boek van een ander Fransman, René Benjamin, *Les justices de Paix, ou les vingt façons de juger dans Paris*. In twintig hoofdstukken beschrijft hij telkens een zitting in een van de twintig Parijse kantons

(arrondissementen). Het is zeldzaam briljant, maar gedachtig aan het vermoeiende van de humor doet men er goed aan zich bij het lezen telkens een ruime rust te gunnen. Voor het kantongerecht verschijnt, daar zowel als hier, de advocaat zelden, zodat de schrijver ook maar enkele keren, en dan nog kort, van ons gewaagt.

Teneinde deze brief niet te bezwaren met overdosering van ontleende humor geef ik u hier alleen nog een paar citaten uit Benjamin.

Een getrouwde vrouw verschijnt voor de rechter van het veertiende kanton. Zonder haar man kan ze niet worden gehoord, maar de man heeft haar verlaten, en waar hij uithangt weet ze niet. De rechter raadt haar aan dan maar goed naar haar man te zoeken, en vervolgt:

‘Et vous l'amènerez, afin qu'il réponde pour vous.’

‘Il ne sait rien de mon affaire!’

‘Parfait, madame: vous aurez l'illusion d'avoir un avocat.’

Hoewel onder deze twintig hoofdstukken er nauwelijks één een inzinking vertoont, is het laatste, dat een zitting in het derde arrondissement beschrijft, het hoogtepunt. Of liever moet men zeggen, het is in het vuurwerk van dit boek de kanonnade van het grote slotstuk, met ruisende zonnen en wolken kruitdamp, doorschoten van flitsen en knallen en ‘gillende keukenmeiden’. Er treedt daar even een advocaat op; hij is gauw weer verdwenen ook.

Ziehier allereerst in enkele magistrale schrappen deze kantonrechter voor ons neergezet:

‘Long, maigre et blême, il a l'air d'avoir à l'instant rassemblé ses os, et de sortir de terre pour le Jugement Dernier (...) Ce juge donc, comme si c'était le grand jour, se carre sur sa table et, tel un joueur qui risque ses atouts, lance toutes ses énergies contre le quartier (...). Avancez, les amis: vous allez tater du fouet!’

Ik kan de verleiding niet weerstaan ook het scènetje, voorafgaande aan dat met de raadsman over te nemen. Er zijn dan reeds enige partijen uit de zaal gebezemd. Weg! Sortez! Wie volgt!

‘La suite,’ roept de rechter, en een weduwe verschijnt voor het hekje.

‘Madame Cu... Cor... je ne sais quoi!’

‘Cardon, monsieur.’

‘C'est possible, madame. Après?’

‘Monsieur, voilà: quand j'ai perdu mon pauvre mari, il y a trois ans...’

‘Parlez-moi, pendant que vous y êtes, de vos noces et de votre naissance!’

‘Mais, monsieur, il faut bien que j'explique...’

‘Si je veux, madame! Vous prétendez que la tombe de votre mari est mal entretenue? Que diable voulez-vous qu'on mette dessus?’

‘Je veux, comme l'année dernière, des marguerites en perles, bien arrangées dans des pots, avec de la mousse...’

‘Ah, ce sera joli!... Et vous avez un contrat?’

‘Un quoi?’

‘Un contrat! Êtes-vous sourde?’

‘Non, monsieur.’

‘Vous n'avez pas de contrat?’

‘Je ne suis pas sourde.’

‘Si, madame! Car pour la troisième fois, je vous demande: avez-vous un contrat?’

‘Je ne connais pas ce que c'est, monsieur.’

‘Bien. A huitaine! Vous reviendrez quand vous saurez le français.’

‘Mais, monsieur...’

‘Débarrassez la barre, madame, sortez! J'ai bien l'honneur. - Azémar contre Dumoulet.’

‘Présent!’

‘Il y a un avocat? Charmé. Pour qui est-il?’

‘Pour moi.’

‘Merci, monsieur! Vous croyez avoir votre nom écrit sur le nez?’

‘Je suis Azémar, Monsieur le Juge.’

‘Enfin! Trois minutes de perdues! Maître, vous avez la parole...’

‘Monsieur le Président, parmi tous les mauvais tours qu'un concierge peut jouer, - et je n'étonnerai personne en disant que les concierges sont fertiles en mauvais tours, - parmi donc tous les mauvais tours qu'un concierge peut jouer...’

‘Mon cher Maître, je m'endors! Le greffier me réveillera quand vous aurez fini!’

‘Pardon, Monsieur le Président... n'ai-je pas le droit de plaider?’

‘Pardon, mon cher Maître, n'ai-je pas le droit de dormir?’

‘Alors, Monsieur le Président, je me retire?’

‘Libre à vous!’

‘Sans avoir pu exposer l'affaire?’

‘Comment? Votre bouche remue depuis un quart d'heure!’

Alors vous vous gargarisez?’

‘J'explique, Monsieur le Président! J'explique ce que j'ai à expliquer!’

‘Mais concluez, monsieur! Concluez ce que vous avez à conclure!’

‘Oh! Très bien! Très, très bien!... Voici l'affaire! l'affaire en deux mots... deux mots secs! - Dumoulet a ouvert lettre adressée Azémar. Tenons pièces disposition justice.’ ‘Parfait. Avocat irrespectueux devant Tribunal. Remettons quinzaine pour qu'il retrouve esprits! L'affaire suivante!...’

Men heeft wel enige bewondering voor deze confrère die het tegen zulk een rechter durfde opnemen, en het steekspel verloor niet als mindere, maar omdat de rechter nu eenmaal het onverbiddelijk wapen van de leiding heeft. Men bewondert nog meer deze rechter die bij alle brutalisering toch nooit de grens van het recht overschrijdt, die niet weigert recht te spreken, die slechts de verwijzing naar latere zittingen toepast in de op ervaring gegronde verwachting dat de partijen zich niet zo spoedig opnieuw aan hem zullen wagen - deze rechter die onaantastbaar blijft.

En boven alles uit troont René Benjamin, op wiens adembeklemmende virtuositeit misschien het best het zwijgen past. Daarom zwijgt ook

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

P.S. Maar wie weet er bij ons zó te schrijven?

Misères**II**

Geachte Confrère,

In een vorige brief heb ik gepoogd u duidelijk te maken dat onze grootste misère voortspruit uit een aanmerkelijke overschatting van de gemiddelde materiële welvaart van onze stand. Bleef het maar bij de enkele overschatting, dan zou het ons weinig deren, zolang niet de inspecteur der directe belastingen zich aan hetzelfde euvel ging bezondigen. Die heren geven stellig blijk van meer zin voor de werkelijkheid. Helaas, het blijft een schrale troost; de werkelijkheid is verre van aantrekkelijk.

Want een sequeel van deze overschatting is, gelijk ik ook reeds opmerkte, onze faam duur te zijn. Wie wordt geacht flink te verdienen is tevens, volgens de in dezelfde lijn doorgetrokken gedachtengang, duur. En bij wie duur is moet men niet wezen, tenzij in uiterste noodzaak. Nu zijn er inderdaad dure advocaten, te dure - of misschien moet ik zeggen dat sommige advocaten met min of meer regelmaat te veel rekenen. Daar staan andere advocaten, en stellig in meerderheid, tegenover die niet te veel rekenen, en onder hen bevinden er zich nog heel wat die bepaald bescheiden zijn in hun declaratie. Hier treedt een duidelijk verschil met de arts aan het licht. Men kan diens werk-

zaamheid redelijk goed controleren, b.v. door het aantekenen van de bezoeken. Controle op ons werk is de cliënt in veel gevallen onmogelijk. Meestal bepaalt onze arbeid zich niet tot enkel advies; dan wordt de cliënt gesteld voor een werkstuk dat hij doorgaans in het geheel niet, en nimmer deskundig kan beoordelen op omvang en intensiteit van onze arbeidsprestatie. Op zijn begrijpelijke vraag 'wat kan het me kosten' is slechts een antwoord mogelijk dat òf vaag blijft, òf omkleed moet worden met de nodige voorbehouden, en dat daardoor slechts bij uitzondering bevredigend klinken kan. Niet zo zelden schrikt hij terug. De slotsom van dit alles is dat niet wij duur zijn, maar dat het vak voor de cliënt zekere risico's meebrengt van grote uitgaven, vooral in het processuele vlak en dan bepaaldelijk bij definitief verliezen. Daarover bestaat zekerheid soms pas in een verre toekomst. Dit weegt begrijpelijkerwijze zwaar bij zijn weifeling ons te benaderen. Er is echter geen deugdelijke oplossing. Fondsvorming voor rechtsbijstand heeft geen zin.

Tegenwoordig hebben, meer dan vroeger, advocaten een auto tot hun beschikking. De auto heeft echter zijn stralenkrans van luxe verloren. Men ziet hem ook reeds hier en daar in de volksbuurten dag en nacht in de open lucht geparkeerd. Het kunnen wagens op afbetaling zijn. Maar wie zal zeggen of dit laatste instituut geen rol speelt bij de wagen van de advocaat? Sleeën zijn er naar mijn kennis niet onder. En hoevelen onzer 'hebben', in welke vorm dan ook, een wagen? Een schatting van één op vijf lijkt me geflatteerd. En wat het benzinegebruik betreft, dit zal wel liggen in de orde van grootte van één op tien, en daarmee de wagens stempelen tot de goedkope klasse.

Er zijn te weinig zaken, of er zijn te veel advocaten, hoe ge het noemen wilt - er is dus een economische misstand. Maar er bestaat geen middel om het te grote aanbod te keren. Het beginsel van de biologische zelfreiniging is hier een hersenschim. Wat in de natuur vanzelf tot stand komt plant zich niet voort in de menselijke samenleving, of tenminste niet spoedig genoeg om evenwichtsstoornissen te voorkomen. Trouwens, de mens begint ook al de balans van de natuur te belagen.

De associé's van de belangrijke kantoren hebben nog wel een behoorlijk bestaan, ofschoon toch stellig geen hunner van de enkele praktijk in weelde kan leven. Maar zij hebben althans een behoorlijk aantal grote cliënten uit handel, industrie, verkeer, en de grote cliënten blijven doorgaans trouw aan het kantoor. Niettemin vermindert ook hun werkzaamheid doordat de grote cliënten hun eigen afdelingen hebben van juristen in loondienst, zodat de advocaat veel minder dan vroeger geraadpleegd wordt voor allerlei extra-judiciële besognes, contracten, regelingen, en zo meer. Veelal zal zijn bijstand zich bepalen tot procedures. Maar de grote kantoren - het woord zegt het reeds - blijven uitzondering. De meesten onzer leven van de hand in de tand, van de gaande en komende man, met als gevolg, ook over kalenderjaren gerekend, zeer ongelijke verdiensten die echter zelden meer gedogen dan een leefwijze op bescheiden voet.

Naast deze misère welke gevaar oplevert voor de grondslagen van ons bestaan wil ik er nog enige noemen die, hoewel lager in rangorde, toch niet zonder betekenis zijn. Daar is er een die nog niet bestond ten tijde van *Ernest*

Staas, advocaat. Ge hebt wel eens een meisje (het behoeft geen knap meisje te zijn), b.v. de dochter van uw werkvrouw, geholpen aan een alimentatie voor haar kind, nu de vader niet met haar trouwen wilde. Ge hebt ook wel eens - ik blijf maar in de sfeer van de onechte babies - uw electriciën, die jarenlang van zijn echtgenote gescheiden leefde en opeens via derden tijding kreeg van gezinsvermeerdering, geholpen aan ontkenning van de wettigheid van de nieuwe wereldburger. Ge hebt dat kosteloos en met genegenheid gedaan. Maar dat ge daarnaast per jaar vijftien tot twintig pro deo cliënten, die u stuk voor stuk onverschillig zijn en wel eens met een taxi bij u komen voorrijden, nog gratis in een procedure helpen moet krachtens wettelijk voorschrift, dat ge daaraan èn tijd èn onverhaalbare kantooronkosten moet spenderen - ziedaar wat naar algemene opvatting te ver gaat, en dus ook een misère is geworden. Er zijn daar zaken bij die jaren lang lopen. Deze dingen telden, als uitzondering, nog niet voor *Ernest Staas*, en de geestdrift van Eugène Süe over de voorzieningen in ons land had geen bittere bijmaak. Regel geworden door verhoogd rechtsbewustzijn bij de massa en nog een aantal andere factoren vormen diezelfde dingen een hoogst onredelijke belasting. De rechter wordt betaald, ook voor het pro deo werk, wij worden het niet. Eindelijk schijnen de tekenen te wijzen op verbetering. Het blijft met dat al de vraag of de verbetering zo zal blijken dat wij als beginners op een niet al te schamele minimum-bijdrage uit de Staatskas rekenen mogen. Veel warme verdedigers hebben wij in de Staten-Generaal zeker niet; er zitten daar te weinig advocaten in, en die er zitten lijken hun pro deo praktijk vergeten. Maar hoe tekenend juist voor het kwijnende van ons huidig bestaan is de aan-

zwellende kracht van ons koor dat roept om ontheffing van deze last.

Er bestaat een teleurstelling die inherent is aan ons beroep en waarover dus niet mag worden geklaagd, maar die daarom toch even goed een wezenlijke teleurstelling betekent. We staan op dit punt achter bij de arts. Ieder erkent de oppermacht van de dood, en de dokter die tegen hem de strijd verliest zal geen verwijt te horen krijgen en soms nog dank voor zijn bijstand oogsten. (Ik bedoel ondubbelzinnige dank.) Wanneer wij een proces verliezen hebben wij het maar al te vaak in de ogen van het publiek zelf gedaan. Dit intussen is nog slechts een toegift op de narigheid. In de meeste procedures hebt ge een redelijke verwachting op succes mogen koesteren. Anders begint ge er allicht niet aan. En soms - maar ge waart zo verstandig dat niet uit te bazuinen - hebt ge een zaak voor onverliesbaar gehouden. Nu verliest ge haar toch, en om de kroon op het werk te zetten, ge verliest haar nadat een impulsieve rechter bij de pleidooien duidelijk bewijzen heeft gegeven van meningsverschil met het standpunt van uw tegenpartij (ook al zal hij hoogst zelden doen blijken van instemming met het uwe, een onderscheid dat wij minder merkwaardig vinden dan de leek). Maar goed, uw cliënt was er bij en zegt na afloop van de mondelinge toelichtingen tegen u: ‘Dat hebben we gewonnen.’

Zover durft ge niet te gaan. Maar innerlijk valt ge hem toch bij. Die zaak is werkelijk onverliesbaar. Ge droomt van een ‘succès chevelu’*.

* Deze term is afkomstig van Louis Reybaud in *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale*.

En nu verliest ge haar. Of ge wint haar voor de rechtbank en verliest haar voor het gerechtshof. Of ge wint haar opnieuw voor het gerechtshof en verliest haar voor de Hoge Raad. Ge hebt geen fout gemaakt, dat stel ik voorop, maar hier sprak het andere inzicht. En een paar maanden later blijkt dat de Hoge Raad is ‘omgegaan’. Ge had de zaak gewonnen als ze maar wat langer had geduurd.

Of dit geval, iets meer concreet. In een zekere zaak bouwt ge op het standpunt dat ons hoogste rechtscollege sinds tientallen jaren innam. Ge moogt verwachten dat rechtbank en gerechtshof zich aan het oordeel van de Hoge Raad zullen confirmeren. Zij doen dat ook, en ge wint uw zaak tweemaal. Bravo! Bravo! Maar juich niet te vroeg. Want de Hoge Raad gaat om, juist in *uw* zaak, en ge verliest. *Gij* verliest, Confrère.

Gevallen van een dergelijke zwarte déveine zijn vanzelfsprekend uitzondering; de teleurstelling over het verliezen van een zaak echter is, even natuurlijk, verre van zeldzaam. We zijn niet allemaal gelijkelijk gevoelig; de een trekt zich het verlies meer aan dan de ander. Maar we komen er op den duur niet zonder een behoorlijke geestelijke eeltlaag. Eer deze gegroeid is verlopen er jaren, en nog wordt hij met de priem doorboord. Ook de psychische huid van de rechter moet leren weerstand te bieden; maar hij ontvangt toch vaak een zekere vooroefening in de functie van substituut-griffier; dan staat hij verder van de zaken af. En nimmer staat hij er zo in als wij. Niettemin, de teleurstelling van een rechter wiens vonnis vernietigd wordt is soms groot. Dat zegt hij ons niet, maar we voelen het. En vooral voelen we met de

lagere rechter mee als de hogere hem zijn vonnis terugstuurt teneinde daarop nu verder ‘met inachtneming van’ diens beslissing recht te doen. Evenmin is het bepaald vleiend indien zijn uitspraak wel door de hogere rechter wordt gehandhaafd, maar ‘met aanvulling en verbetering der gronden’. De lagere rechter pleegt dit alles intussen sportief op te vatten. Ook vormt er zich bij hem op den duur een zekere eeltlaag. Maar wie zal ten slotte zeggen wat er in hem omgaat?

Er steekt toch in zulke teleurstellingen een opvoedend element. Advocaten en rechters helpen elkaar daarbij indirect wederkerig doordat iedere groep zijn portie te verduwen krijgt. Ons beroep en hun ambt zijn typische eeltvormers. We kunnen goede mensen wezen, gauw ontroerd zijn we ten slotte geen van allen. En verder - laten we denken, zij en wij: gedeelde smart is halve smart. Of liever nog, indien in een bepaald geval bij ons en bij hen de dikste eeltlaag niet bestand is gebleken tegen de priem, laten we dan in Godsnaam dat andere spreekwoord indachtig zijn: de tand des tijds, die reeds zovele tranen gedroogd heeft, zal ook wel over deze wonde het gras der vergetelheid doen groeien.

Ons beroep kent zijn kleine en grote misères. De teleurstelling bij processuele tegenslag is au fond toch nog maar een kleine. Een grote, heel grote misère ligt in onze verdediging van een zwart schaap onder ons, en dan niet zozeer in de sector van het tuchtrecht als wel openbaar, in de strafzaal - ze ligt in de openbare verdediging van een gewezen, een reeds geschrapte confrère die nu bovendien als ‘verdachte’ terecht staat. Want zulk een geval raakt ons-

zelf. Daar zit onze vroegere beroepsgenoot op het strafbankje; hij heeft gelden verduisterd, hij heeft een getuige omgekocht, hij heeft een geschrift vervalst. En we verdedigen hem omdat het moet, omdat wij de enigen zijn die hem kunnen verdedigen, omdat we onszelf verdedigen. Hier vallen geen lauweren binnen te halen; het is een bittere tragedie.

Daar zijn dan weer de kleinere misères van de spanningen in een gehaaste tijd terwijl ons beroep een rustige atmosfeer eist, van de waakzaamheid die nimmer mag aflaten met het oog op dwingende vormvoorschriften, op onverbiddelijke vervaltermijnen in het procesrecht - daar is de lastige cliënt die wil meeproceduren, de cliënt die uw advies niet volgt, die correspondentie achterhoudt waar ge niet van weet totdat de tegenpartij ze vertoont, die uw declaratie niet voldoet - de gevierde confrère die u als jongere door de telefoon uitbalkt du haut de sa grandeur, de confrère die chicaneert, die beledigend wordt, de oudere confrère die de ontwerpen van uw contracten onnodig meent te mogen betuttelen alleen omdat hij ouder en nu eenmaal aan zijn eigen redactie gewend is. (Bega niet de vergissing hieruit af te leiden dat ik mezelf van zulke fouten vrijspreek door hun opsomming.)

Daar is ook het te weinig geschoolde personeel van typisten dat onze cliënt via ons van de rechter doet eisen een vonnis uitvoerbaar te verklaren tegen bergtocht in plaats van tegen borgtocht - dat, als het rooms is, steevast exorbitant neerhamert - dat, indien we het wagen ter versiering een regel van Propertius op schrift te stellen, de naam van de grote dichter verminkt tot een meervoudig

proporties - en dat alles met rood rubberen lipjes, en met Italian Touch, merk Max Factor, in de ooghoek. Dat laatste raakt te zijner tijd weer uit de mode. Ook de tikfouten?

Eén misère staat tot het verleden te behoren: de volkomen hulpeloosheid van de nieuweling zonder stage. Ik heb het anders meegemaakt, en ik keek rond als een inboorling in een wereldstad. Men kan (ik spreek in het algemeen) goed beslagen met theoretische hoefijzers van de universiteit komen - van de praktijk weet men niets terwijl men denkt dat het nu wel van een leien dakje zal gaan.

Zulk een overschatting van eigen vermogens is regel. En ik denk aan het geval van de twee mannen die delibereerden naast een koe. De koe stond er suf bij; hij was erg ziek. Toen maakte de ene man de bek van de koe open en keek er in, en de ander lichte zijn staart op en keek dáár. En de eerste riep:

‘Ken je me zien?... Nee?... Nou, dàn heeft hij ook een kronkel in zijn darm.’

Dit veterinair geraaskal is daarom toch nog, algemeen menselijk bekeken, niet zulk een enormiteit. Twee tegengestelde openingen, verbonden door een recht lichaam als een koeierug is, leiden immers spelenderwijs tot de conclusie van een doorkijk.

Zo gaat het ook met de jongere die ik schetste. Hij is nog niet zo dwaas te menen dat het met zijn kennis wel zal loslopen. Hij denkt niet dom, maar vereenvoudigd. Hij bezit juridische kunde, maar geen juridisch inzicht. Hij

denkt logisch, maar niet praktisch, redelijk, maar niet maatschappelijk. Hij wil recht vooruit kijken door de opening van de aanvang naar die van het eind, door de opening van het middel naar die van het doel, doch zijn blik stuit, want wat daartussen ligt is een dooreengevlochten vervaarlijk ingewand waarvan hij niet de flauwste notie had. Het inzicht daarin krijgt hij met de jaren, maar het zal nu wat sneller, beter, met minder ongelukken, minder afdwaling kunnen gaan dan vroeger, door de verplichting van leerjaren onder een patronaat.

Al zijn er misères, groot en klein, al zijn ook de misères talrijker dan de splendeurs en doorgaans groter, de advocatuur is daarom nog geen slop, en de advocatie ligt nog niet bepaald op apegapen. Aan de andere kant is het ook weer waar dat men ons beroep niet mag afmeten naar een geval als dat recente van de Berkelse arts, waarin èn splendeurs èn misères zo merkwaardig indrukwekkend waren en pal naast elkaar lagen.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Namen, taal, stijl

Geachte Confrère,

Men heeft mijn opmerkzaamheid gevestigd op de omstandigheid dat ik in voortbrengselen van letterkunde mij wel eens van een vreemd aandoende eigenaam bedien. Dat de werkelijkheid niet bij mijn fictie achterstaat werd me duidelijk gemaakt door een confrère die me een lijst toezond van namen welke hij als verwijzingsofficier had aangetroffen bij een zeker justitieel wapen: o.a. Wijn Kroes, Holland Scheurwater, Koop Wind. Er is hier ook een zekere affiniteit tussen doop- en geslachtsnaam, soms nog meer. Neem Holland Scheurwater. Een meesterstuk waarnaast mijn vondsten eenvoudig verbleken. Deze naam verwijst niet alleen naar een nationaliteit, maar bovendien naar een nationaal-topografische eigenaardigheid.

Speciaal advocaat en rechter, behorend tot een volkrijk arrondissement als Rotterdam, hebben talloze malen te maken met eigenaardig aandoende namen, ook van buitenlanders of van buitenlandse oorsprong. Op het Bureau voor Rechtsbijstand verscheen eens een Nederlandse mevrouw Rockefeller van ondubbelzinnig onvermogen. Ik ben er de naam Panayotoglou tegengekomen bij een Pers, Iliohan bij een landgenoot, een naam

die, Javaans zoals hij verklaarde, of eerder Grieks, gelijk ik dacht, vreemd klonk. Toen de Uranium Comp. nog, tussen beide oorlogen, duizenden Poolse landverhuizers over de Grote Sloot verscheept werden er in een procedure tegen deze vervoerster door een Rotterdams vertegenwoordiger, die aanbrenghprovisie van haar verlangde, geweldige lijsten met Poolse namen overgelegd, niet uit te spreken tenzij men de helft der medeklinkers weglief, hetgeen dan ook het voorschrift was. Dit alles echter, wat hier als wonderlijk trof, moet daarginds heel gewoon zijn. En omgekeerd. Vandaar wederkerige verbazing.

Eens riep de deurwaarder op de zittingsrol van de rechtbank de naam Publiekhuysen uit. We keken allen op, en deden koortsachtig navraag. Inderdaad ging het over een echtscheiding wegens overspel - alleen was de draagster eiseres.

Nog minder gelukkig waren we toen later eens ter zelfder plaatse de naam Cocu klonk. Vrijwel automatisch gingen mijn gedachten naar dat Franse versje, *Agnes épelant*, waaruit de volgende regels me waren bijgebleven:

Un petit homme da, dé, di, do, du...
Je le ferai ca, cé, ci, co, cu.

Deze eiser bleek slechts alimentatie te vorderen. Een gevalletje, bepaald teleurstellend van gepastheid, behoorlijkheid, betamelijkheid en fatsoen.

Tegenwoordig is de zittingsrol maar saai, met één rechter en een paar procureurs-generaal, tenminste in de grote steden. Toenmaals, bij de volstrekt nutteloze uitstalling van een volledige rechtbank, plus officier, plus griffier,

ging het er soms grappig toe. En gemoedelijk. Wij lezen ondertussen het ochtendblad, de bijzittende rechters, meer in stijl dan wij, lezen vakliteratuur, en de officier ploos strafdossiers. Tot voor de Hoge Raad gingen de confrères achter de krant schuil.

‘Waar bleeft ge, mijn Arcadia?’*

Over schrifturen die ons soms onder de ogen kwamen en in obsceniteit konden wedijveren met *La philosophie dans le boudoir*, zwijg ik hier. Taal- of stijlkritisch zijn ze ook weinig interessant. Merkwaardiger is dat ze gewoonlijk komen uit een hoek waaruit men ze het minst had verwacht, en dat de schrijvers - schrijfsters heb ik op dit terrein nooit ontmoet - doorgaans een zekere eruditie vertonen en een vlot, soms fraai handschrift. Het nut van deze ontboezemingen bij echtscheidingen is onmiskenbaar, en dat is dan ook het enige nut.

De advocaat van een dame met querulanten-complex werd, na aan de dijk te zijn gezet, enige maanden lang door haar vervolgd met briefkaarten waarvan het adres onveranderlijk luidde: ‘Aan de grootste schurk van Nederland, zich noemende N.N.’ De aanhef was: ‘Gewetenlooze schurk’, de ondertekening: ‘De bestolene Nel Y’. De post overplakte losjes de voorkant, behalve naam en adres.

Merkwaardig van obstinate, haast poëtische ritmiek is deze briefkaart, gericht tot een gefailleerde Rotterdamse grammofoonhandelaar door een afnemer in Zeeland die van het faillissement niet wist. De kaart werd vanzelf sprekend door de posterijen bezorgd bij de curator-advocaat.

* Potgieter, *Wintertjes schilderen*

Mijnheer, Met deze laat ik uw weten dat uw eens wat vragen mijnheer kan uw beleefd 20 platen sturen met gramofoonplaten met het hondje er op dus mijnheer ik moet van uw 8 platen hebben voor de spreekmachine, dus mijnheer stuur uw dan 20 platen op zicht ik zal de platen goed voor zorgen dus mijnheer geeft uw de platen mede met de Zierikzeesche boot mede de boot vertrekt dinsdag om 1 uur dus mijnheer als ik de keusch gedaan heb dan zal de platen dadelijk weer op sturen. Dus mijnheer stuurt uw dan 20 platen en schrijft uw dan beleefd of ze kosten hoeveel kosten de Oude platen dus mijnheer ik moet van uw 10 platen hebben Dus mijnheer stuurt uw dan 20 platen geeft uw dan met de Zierikzeesche boot mede hij ligt aan Oude Hoofd. Wij zullen de platen goed voorzorgen dus mijnheer stuurt uw dan beleeft svp Dag mijnheer.'

Indien we glimlachen over onbeholpenheden vergeten we in ons superioriteitsgevoel dat het ongeletterde niet tot eigen schuld valt te herleiden. Doch ook - en dat schreef ik u reeds eerder - zulke documenten zijn zeldzaam geworden, vooral op het punt van kakografie en kakostylie. Jammer voor de verzamelaar, gelukkig voor onze cultuur. (Klinkt dat niet braaf? Ik meen het ook maar half.)

En hoe staat het nu met onze eigen geschreven taal en stijl? We zijn scherpslijpers, dat is algemeen bekend. We hebben het onmiddellijk door dat een bordje met 'verboden toegang' strikt genomen niet voldoet aan de eis van artikel 461 wetboek van strafrecht, vermits het geen verbod van betreden inhoudt, maar slechts een kwalificatie van de bedoelde toegang. Het behoorde te luiden: 'toegang verboden'.

We zullen ook niet beweren dat iemand ontoerekeningsvatbaar is, maar toerekeningsonvatbaar, zoals een ander handelingsonbekwaam kan zijn. Ik hoop tenminste dat gij, Confrère, het nimmer anders hebt beweerd.*

We zijn scherpstijpers. Maar we mogen niet door dik en dun zweren bij de letterlijke tekst van de wet. Er bestaat ook nog het vanzelfsprekende. Het volgende deed zich voor met de raadsman van een dievegge wier daderschap onomstotelijk vaststond. Ge weet dat zeker wetsartikel als dief aanmerkt ‘hij die enig goed, dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort, wegneemt’, en wat er dan verder volgt. Maar wat deed nu onze vriend en confrère? Hij pleitte ontslag van rechtsvervolging omdat het artikel alleen maar gewaagt van de dief (hij die) en niet van de dievegge.

Ge begrijpt intussen dat de rechter niet toekwam aan een onderzoek naar het ‘personeel statuut’ van de verdachte. Maar ik breng toch hulde aan deze advocaat wegens het meesterschap getoond in kansloze vrijmoedigheid. Hij verdient zijn plaats in een Nederlandse National Portrait Gallery naast die hoogbejaarde gent die, er van beticht een kleine te hebben gedaan tegen een boom in het openbaar, de clementie inriep wegens het feit dat hij een dubbele wees was.

We trachten ons zo precies mogelijk uit te drukken, altijd gedachtig aan de Argus-ogen van de tegenstander. Als we eens niet precies zijn, willens en wetens, is de vaagheid doorzichtig. We schrijven b.v.: ‘Het valt op dat gedaagde

* De veelzijdig begaafde J.I. de Haan heeft belangrijke beschouwingen gewijd aan rechtskundige significa, en was op dit punt, naar ik meen, de eerste in ons land.

bij zijn standpunt blijft, ofschoon de onhoudbaarheid daarvan na de ondubbelzinnige getuigenverklaringen evident schijnt'. We schrijven *schijnt* of *voorkomt* in plaats van *is* of *blijkt*. Deze zegswijze vindt men ook, en vooral, in onze wetenschappelijke werken. Ze is een zwierige, hoofse vorm van tegenspraak, ook wel blijk van een niet geheel gemeente bescheidenheid, een tikkeltje pretentieus, maar toch aardig, en steeds een aanwijzing van innerlijk voorbehoud.

Over het algemeen hebben wij advocaten een goede stijl, soms een uitnemende. Onze conclusies kunnen kunstwerken zijn, in het bijzonder indien ze kort worden gehouden, omdat korthed kunst kan zijn per se. Ik heb processtukken gelezen van een enkele bladzijde waar alles op stond, en die ik wel zo had willen inlijsten. Maar we maken ook lelijke fouten. Daar is de niet tot ons beperkte, maar ook bij de rechter, de Hoge Raad inbegrepen, gebruikelijke onjuiste uitdrukking: dit doet niet *af aan* dat. Het moet wezen: dit doet niet *af van* dat; zoals het anderzijds is: dit doet niet *toe aan* dat. Wanneer zal ik eens de rechtzinnige schrijfwijze mogen tegenkomen, te meer gewenst daar afdoen in deze betekenis feitelijk juridisch monopolie is?

We maken duizenden fouten. Ook ik maak ze, en ik maak ze hier. De wetstaal zelf zit vol taal-, stijl- en gedachtenfouten. Ik durf ten slotte niet verder gaan dan het voor zeker te houden dat we ons wat minder slordig uitdrukken dan het gros. In weerwil daarvan blijven we doordrongen van het gewicht van het woord; de twee zuilen van ons beroep zijn pen en stem. We zijn zo van

het woord, d.i. van de alleen zaligmakende juridische denk- en zegswijze, overtuigd dat het van lieverlede doorschemert door onze particuliere gesprekken en brieven, onze gedachten en uitingen van welke aard ook, onze ingezonden dagbladstukken over ‘brommers’, jeugd vandalisme, en zo meer. Het is onvermijdelijk. Het tekent ons steeds sterker. Het sijpelt door tot in onze letterkundige voortbrengselen, met al zijn eigenaardigheden van groepering en cadans. Er is in het juridisch woordenboek veel dat uitmunt door exactheid, pregnantie, bondigheid. Ziet ge kans uw ontkenning achtelozer en tevens feller te plaatsen dan in het tussenzinnetje: des neen? Hoe voornaam nemen we afstand van een betoog door ons tegenbetoog aan te vangen met de woorden: des ongeacht. Zelfs de metafoor ontbreekt allerminst. Hoe prachtig beeldend is niet de uitdrukking: een vonnis strijken. Men verneemt haar weinig. Laat het zo blijven; de zeldzaamheid houdt de zeggingskracht in stand.

Ieder onzer maakt veel fouten, en toch, bepaald slecht gestelde stukken vloeien niet vaak uit onze pen. Ik citeer intussen het volgende uit een conclusie van repliek: ‘dat gedaagde eisers telkens op zijn kantoor ontbood en als zij verschenen liet gedaagde uren eisers zitten, terwijl hij hen een ander maal met een stoel te woord stond.’ Het is een heel antiek stuk, laat ik dat erbij voegen.

Er is ook een confrère geweest die op zijn oude dag de beknoptheid ging opvoeren tot het maniakale. Van hem ontving een beroepsgeenoot op aanvraag om inzage van een geschrift dit antwoord per briefje: ‘Stuk heb niet.’

In onze dingtalen (ook weer zo'n heerlijke term) begint een vrijere vorm door te breken. In plaats van het geijkte: 'Gedaagde doet zeggen voor antwoord: *dat* hij ontkent tot boedelscheiding met eiseres verplicht te zijn; *dat* immers tussen partijen reeds in der minne boedelscheiding heeft plaatsgehad volgens bijgaande lijst van verdeling, door partijen getekend; *dat* eiseres het haar volgens die lijst toekomende tot zich heeft genomen met uitzondering slechts van de daar genoemde twaalf diepe borden die eiseres gedaagde achtereenvolgens naar het hoofd heeft gegooid, waarmede deze door de gemeenschap aan haar verschuldigde zaak is vergaan; *dat* derhalve' enz. -, in plaats hiervan leest men tegenwoordig soms: 'Gedaagde ontkent tot boedelscheiding met eiseres verplicht te zijn. Immers heeft er tussen partijen reeds' enz.*

Ook de rechter drukt zich wel eens direct uit. De samengestelde zin, bestaande uit hoofdzin en bijzin, vervalt. Het steeds herhaald 'overwegende dat' maakt plaats voor een enkelvoudig overwegen in de aanvang. De stijl wordt daardoor minder ingewikkeld, gemeenzamer, voor de leek iets duidelijker. De Hoge Raad is aan deze vorm nog niet toe.

Overigens, old look of new look - de rechterlijke uitspraken zijn doorgaans zorgvuldig gemotiveerd, een knappe prestatie bij de jacht van het leven, heel wat bevredigender dan de Engelse methode waar men met een paar woorden in het gelijk wordt gesteld, dan wel naar huis

* De serie-vorm in onze stijl van dagvaardingen en conclusies werd geestig gecommentarieerd in *De gelaarsde kat*, door G.W. van Vierssen Trip, toenmaals rechter-belletrist en daarmee rara avis in terris, nigroque simillima cygno.

gestuurd. De Hoge Raad neigt, dunkt me, de laatste jaren iets meer naar bondigheid. Dat is op zichzelf een deugd. Maar soms stuurt hij, ook hij, de wetenschap en de praktijk naar huis met een enkel: zo is het en anders niet. Dan weer vraagt men zich af: wat heeft hij eigenlijk bedoeld? Niet geheel ten onrechte heet hij wel de Grote Sfinx. Men kan kolommen volschrijven over één regeltje van een enkel van zijn arresten, en men doet het. Maar het boeiendst is de volgende vraag die, omdat de Hoge Raad uitsluitend rechtsbeslissingen geeft, bij hem eerder aan de orde is dan bij de lagere rechter. Hoe komt het dat hij in sommige gevallen - de beroemde arresten - vonnissen velt van wijde strekking en principiële betekenis, en dat hij het in andere gevallen nalaat ofschoon de kans voor het grijpen lag, zodat een koor van wetenschappelijke klachten omhoog gaat, uiteraard in voorname stijl?

De Hoge Raad is een merkwaardig instituut, in wezen volkomen afwijkend van de verdere magistratuur. Hier zou een collegiale test opheldering kunnen geven. Maar het geheim van de raadkamer grendelt deze deur af. En dit geheim wordt met zorg bewaard. Eens ging de deur op een kier. Dat was toen een lid van de Hoge Raad zelf kritisch commentaar gaf op uitspraken die hij als één van het vijftal had mede-gewezen. Ofschoon het praktisch volkomen onschuldig was, werd het toch afgekeurd. Het geheim was niet meer volledig. Men kon nu weten hoe die ene over de zaak had gedacht. Het is lang geleden. Maar de Hoge Raad is nog altijd hoeder van een mysterie en waker over een rite, beide niet omschrijfbaar, wel geweten, een bron van ontzag voor de grote massa. Laat ook dat zo blijven. Het behoort bij de democratie. Maar wie

verrast ons nu eens met een psychologie van de rechter?

Ook de tolken mogen in deze brief een plaatsje vinden. Ikzelf - het was alweer op het Bureau voor Rechtsbijstand - ontving eens als tegenpartij een Chinees, houder van een logement in Katendrecht, die twee tolken meebracht. De een kende Chinees en Maleis, de ander Maleis en Nederlands, en alle drie waren bij voorbaat overtuigd dat ik geen van beide talen machtig was. De feiten gaven hun schitterend gelijk. Het gesprek ging deswege ook niet bepaald vlot, maar bewoog zich toch in een sfeer van helderheid. Dat mag ik tenminste uit het resultaat afleiden. De eerste Chinees betaalde aan de Bureau-cliënt, een kellner die hij zonder dringende reden op staande voet ontslagen had, zijn schadeloosstelling uit. Het Chinese burgerlijk wetboek hoefde er niet aan te pas te komen.

Kennelijk minder ter zake kundig - als het verhaal tenminste juist is, maar het heeft de ronde gedaan - bleek een tolk voor het Engels die op een vraag van de rechter aan een getuige hoe hij van Singapore naar Europa was gekomen, diens antwoord: 'with a P. & O. steamer', vertaalde door: 'met een pianostemmer'.

Ter pacificatie van u, Confrère, en van betrokkenen: deze anekdote wil niets afdoen van de goede naam of de intrinsieke verdienstelijkheid van de in ons land werkzame beëdigde vertalers.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

Advocaten en rechters

II

Geachte Confrère,

Natuurlijk kennen we de rechters van ons eigen kantongerecht, van onze eigen rechtbank het beste, maar in de loop van de jaren doen we allicht ook elders ervaring op. Deze ervaring blijft echter incidenteel.

Een goede verhouding tussen beide groepen is het belang zowel van die zekere onmisbare waardigheid van de rechtsbediening als van het concrete geschil. De verhouding is in het arrondissement Rotterdam spreekwoordelijk goed. Ik laat de daarbinnen vallende kantongerechten buiten beschouwing, uitsluitend omdat onze verhouding met hun rechters door het ontbreken van verplichte vertegenwoordiging minder 'innig' is.

Spreekwoordelijk goed wil zeggen dat het niet overal zo is. Ik geloof echter mij aan geen idealisering schuldig te maken door het er voor te houden dat daar waar de sfeer te wensen laat deze eerder die van individu tot individu betreft dan die van groep tot groep, al komt, naar mij door insiders verzekerd is, ook het laatste wel voor. A qui la faute? Ik weet het niet.

Goed heeft echter nog gradaties, gaande van correct zonder meer tot prettig. Het opvallende te Rotterdam is de prettige sfeer tussen een grote rechtbank en een toch nog altijd grote balie. Maar Rotterdam is geen monopolist. Er is - of was - een college waar na afloop van de ochtendpleidooien in civiele zaken het middagmaal wordt of werd gebruikt door de rechters met de pleiters. Kijk er niet vreemd van op, Confrère: het geschil blijft buiten de discussie. Bij onteigeningen is trouwens een dergelijk broederlijk samenzijn aan de eettafel regel, maar steunt ook op de wet. Want de rechter die zich moet verplaatsen naar het te onteigenen object, soms verweg en steeds voor lange tijd, heeft ook aanspraak op verzorging van zijn interieur.

Prettig mag echter nooit een zekere amicaliteit insluiten. Het gerechtsgebouw eist zelfs voor zijn niet-openbare zittingen decorum op. Dan vallen koelheid, bevrorenheid, zelfs woordenstrijd in welgekozen vocabulair ver te verkiezen. Ook is er nog altijd verschil in geestelijke temperatuur tussen civiele en strafzalen.

Al blijft het een eis dat beide groepen tegenover elkaar hoffelijk moeten zijn, men moet eerder onderscheiden tussen jonge en bejaarde advocaten dan tussen jonge en bejaarde rechters. Ik schreef het al vroeger, de rechter is nooit zo heel jong, en een zeker overwicht in gedraging van de ouderdom is menselijk, meer dan enkel menselijk, ook noodzakelijk.

Laat ik in dit verband iets op zichzelf onschuldigs noemen: de kwinkslag. De jonge advocaat moet dit instru-

ment bescheiden hanteren, liever nog tot later jaren laten rusten. Maar hij heeft deze wenk nauwelijks, omdat het lanceren van een eerste mopje een flinke dosis durf vereist. Op hoger leeftijd openen zich meer mogelijkheden. En toch, de nadrukkelijk geestige advocaten dienen hun zaak zelden op de beste manier. Het komt er bovendien, zo als bij alles, ten slotte op aan *wie* het zegt.

Een voorbeeld van grappige repartie bij allergemoedelijkste toestand. De hoogbejaarde voorzitter van zeker college leed aan een bekend oudeherenkwaaltje. Om nu niet de pleidooien enige malen te moeten schorsen was er in een hoek van het podium een kleine ruimte afgescheiden door een meer dan manshoog gordijn. Daar verschijnt een in het hele land beroemd pleiter voor een uitvoerig betoog. Na een poos verdwijnt de voorzitter even achter het gordijn. De pleiter zwijgt.

De voorzitter, van achter het gordijn:

‘Gaat u maar door, meneer, gaat u maar gerust door. Ik hoor u toch wel.’

De pleiter: ‘Ja maar, meneer de president, ik hoor u ook.’

Dit speelde zich af in een zo grijs verleden (er was nog geen denken aan een leeftijdsgrens voor het rechtersambt), dat niemand me wegens het ophalen van deze anekdote beschuldigen kan van belediging van een bevolkingsgroep. Maar welk een heerlijke dialoog.

Ook de gerenommeerde pleiter dient met het instrument van de humor voorzichtig te zijn, en hij is dat krachtens zijn ervaring, zoal niet reeds door zijn enkele mensenkennis. De pleidooien zijn toneelrollen voor deskundig

publiek, bij voorkeur naar de vorm geïmproviseerd. De rechter evenwel moet, net als wijn, op temperatuur komen. Zijn we snedig van aard, dan leren ondervinding of inzicht ons het betoog nooit met een grap te openen.

Rechters kunnen gevoel voor humor tonen. Het volgende misverstand is gebaseerd op een bestaande familienaam die van Sint Niklaas.

Er komt een getuige in een civiele procedure voor de rechter-commissaris.

Rechter: 'Uw naam?'

Getuige: 'Sint Niklaas.'

Rechter: 'Uw beroep?'

Getuige, niet te duidelijk articulerend: 'Heier.'

Rechter: 'Wat??'

Getuige: 'Heier.'

Rechter (gedempt tot de raadslieden): 'Ik verstond waarachtig heilige.'

Men kan tot in vonnissen snaakse opmerkingen vinden. Mij is altijd het geval bijgebleven van de man die als voorbijganger door een vallend dakraam werd getroffen en gedood. De gezinsleden van 'de nedergeslagene die door zijn arbeid (plachten) te worden onderhouden' begonnen een proces tegen de eigenaar van het gebouw tot schadevergoeding. Bij de autopsie was evenwel gebleken dat de omgekomeene een buitengewoon dunne schedel bezat. En juist had het venster die schedel gekloofd. De advocaat van de huiseigenaar poogde deze afwijking uit te spelen, maar de rechter verwierp dit verweer, overwegende dat zulk een exceptionele hersenpan niet door nalatigheid of

onvoorzichtigheid van het slachtoffer kon zijn veroorzaakt. Hier rechtvaardigde de bevredigende beslissing een straaltje humor in een somber geval. Zou de familie zonder een cent naar huis zijn gezonden, b.v. omdat het ongeluk gebeurde op een voor de getroffene duidelijk verboden plek, dan had de rechter over het bekkeneel van de zielepoot het stilzwijgen bewaard.

De rechter is mens, en hoewel streng geselecteerd blijft hij mens. Hij kan met zijn verkeerde been uit bed zijn gestapt, hij kan, wat erger is, zich vooraf een mening over de zaak hebben gevormd, hij kan ons het gevoel bijbrengen voor dovemansoren te pleiten. Hij kan allergisch zijn, en het podium waarop hij zetelt kan hem beïnvloeden, het majesteitelijk 'Ons' in zijn vonnissen als alleensprekend rechter kan hem bedwelmen. Hij kan een getuige verkeerd begrijpen, op het misverstand voortborduren, geen interruptie aan onze kant toelaten (hij heeft de leiding), en als zijn dictaat is geëindigd bemerken dat het hele procesverbaal moet worden overgemaakt. Hij kan ons persoonlijk op alle manieren ergeren. Het zijn uitzonderingen, maar ieder kent ze in zijn praktijk. Hebt gij, Confrère, u van uw kant niets te verwijten, word dan scherp, blijf desondanks binnen de grenzen, en ga in het uiterste geval heen. Hij kan u niet dwingen te blijven. Indien uw persoonlijke eer met het geval is gemoeid, dan is heengaan plicht al zou de zaak er onder lijden. Trouwens, het zal zelden gebeuren. De rechter bekoelt wel weer. Ik heb het aangehoord dat een rechter uitviel tegen een advocaat, menend dat deze een getuige suggereerde, en onmiddellijk met nadruk zijn verontschuldiging maakte toen de advocaat hem op een rustige manier aantoonde dat hij zich

vergist had. Het was opgehelderd in een minuut, en allerfraaist, in tegenwoordigheid van de partijen.

Voorts moeten we de hand ook wel in eigen boezem steken. We zijn geen heilige boontjes. We kunnen de rechter gruwelijk irriteren, door uitweidingen, chicanes, invectieven, coquecigrues, in de stukken en in de zaal. Geen wonder dat dan een rechter eens overkookt.

Het is heel moeilijk, vooral bij de pleidooien, de juiste tijdsdosering te treffen. Want de bijzaken kunnen toch meestal niet worden gemist; ze beïnvloeden de sfeer, de stemming. Overdosering is aan de andere kant weer radicaal foutief. Wees liever te kort dan te lang.

De Hoge Raad is niet alleen het orakel van de hele rechtsbedeling, hij is ook het model van de goede houding. Mijn persoonlijke ondervinding reikt niet ver; ik boekstaaf een communis opinio. Maar... pleit nooit over de feiten. Zet ze uiteen zo uitvoerig als ge wilt, maar analyseer ze niet. Ge kunt naar hartelust pleiten over de vraag of een zekere overweging van de lagere rechter een feitelijke of een rechtsoverweging is. Dan pleit ge over een rechtsvraag. Maar laat de feiten ongemoeid. Ze staan vast. Tast ge ze aan, dan wordt de Hoge Raad eerst onrustig, begint dan onderling te fluisteren, en eindelijk onderbreekt u de president, zij het doorgaans zachtzinnig.

Hoffelijkheid kenmerkt ook de gerechtshoven. Daar is de sfeer weldadig rustig. Het temperament openbaart zich eerder in de lagere, veelal ook uit jongeren samengestelde en soms overbelaste kringen.

Van één ding zijt ge deugdelijk doordrongen, Confrère - van datgene wat we gemakshalve en eigenlijk ten onrechte de onpartijdigheid van de rechter noemen. De rechter is niet onpartijdig; integendeel, zijn taak is het juist partij te kiezen tussen twee of meer standpunten. Maar we weten wat we met onpartijdigheid bedoelen: dat de uitspraak niet wordt beïnvloed door verzwegen overwegingen buiten de zaak zelf om. Dit weten zal u nooit een gevoel van zekerheid geven omtrent de uitslag, maar te allen tijde wel een gevoel van veiligheid. Het is slechts denkbaar in een democratie en behoort tot zijn beste goederen.

Deze onpartijdigheid - laat ik het zo maar blijven noemen - wordt miskend in de reeds door me aangehaalde volksterm: rechtbanken zijn draaibanken. De spreuk gaat er van uit dat het ik altijd gelijk heeft, en daarmee richt de individu zich tegen de rechtsorde, gelijk hij zich in zijn opvatting omtrent de politie richt tegen de bestuurlijke orde. In zijn geestige proloog tot *Max Havelaar* verwarde Multatuli administratie (zijn geval) met rechter (zijn geval niet). Hoezeer desondanks zijn woord insloeg, hoezeer hij daarmee de tolk bleek van een vooropgezette mening kan niet beter worden bewezen dan door het gemeengoed geworden onjuiste citaat: Barbertje moet hangen. Maar ook: Multatuli werd voor *zijn* dooreenhaspelen gestraft (en zijdelings werd het recht gewroken) door een foutieve aanhaling.

De onpartijdigheid van de rechter vererft met het ambt, zonder dat men weet wie de erflater is. Dat wordt onder meer aangetoond door het feit dat advocaten, die partijdigen in reële zin bij uitstek, voortreffelijke rechters kunnen zijn. Ze zijn ook vaak rechters-plaatsvervangers.

Als het niet, voor ons land althans, vanzelf sprekend ware zou men willen zeggen dat hun houding plotseling automatisch verandert.

Ziehier twee gevallen als pendants die de onpartijdigheid van de rechter van weerskanten belichten.

In een gesprek onder rechters kwam eens een advocaat van allerminst gunstige reputatie ter sprake. De president viel de anderen bij en zeide: ‘Ja, en hij had juist gisteren een kort geding voor me, en hij heeft het nog gewonnen ook.’

Meer tekenend misschien komt deze uitlating voor van een opvliegend en querulant raadsman die met zowat zijn hele rechtbank ruzie had. Hij zei: ‘Ik groet die lui niet meer op straat. Wat kan het me ook schelen? Ze moeten toch recht doen op mijn stukken.’

Geen regel zonder uitzondering. Laat ik de uitzondering op de onpartijdigheid aldus formuleren: Vrees de rechter als vriend. Bij uiterste dubia, hoedanige er vanzelf vele zijn, kan hij u, zijn vriend, ongelijk geven op grond van een spel van krachten in het zuivere onderbewustzijn. Dat kunt ge nooit bewijzen, maar wel kunt ge het voelen.

Het is mogelijk dat ik me wat sterk uitdruk. Niettemin loopt ge een risico dat ge kunt vermijden door niet te chaud te willen zijn met de leden van de zittende magistratuur, speciaal niet met die van uw eigen rechtbank.

Hoogachtend,
Uw dw. cfr.

De tijger weent

In 1926, toen Georges Clemenceau, bijgenaamd Le Tigre, de vijfentachtigjarige leeftijd bereikt had, droeg hij zijn één jaar oudere vriend Claude Monet ten grave. En toen hij over het kerkhof terugliep wankelde hij even, en zijn begeleider moest hem ondersteunen, en men zag dat hij weende, stom en zonder tranen, zoals de ouderdom in zijn verstillingswenen kan. In een van onze dagbladen verscheen een verslag van de ter aarde bestelling onder het hoofd: De Tijger weent.

Dat wat wij in de eerste wereldoorlog hadden gezien als toeschouwers, dat ervoeren wij in de tweede. Het bleek toen ook nog erger te kunnen. Er waren, dat is waar, reeds lang vleugen overgewaaid van wat een bezet land te wachten stond, doch onze democratie was, om het eenvoudig te zeggen, op een vreemde overheersing volstrekt niet gekleed, en onze eerste gewaarwordingen waren dan ook dadelijk die van onwennigheid en rillerigheid. Later is dat gevoel weer opgegaan in een universeel innerlijk en soms feitelijk verzet, toen hier de dingen misgingen op een wijze die zelfs in een onderworpen land niet duldbaar waren.

Niet mag intussen worden ontkend dat het per slot voor advocaten (en ook rechters) is meegevallen, speciaal in de civiele sector. De bezetter had daarbij weinig of geen belang. Anders werd het pas toen de bezetter zelf zijn capitale vonnissen ging vellen tegen de 'illegaliteit', of wat hij daarvoor aanzag. Nog herinner ik mij de eerste berechting van een groep ondergrondse werkers, hun laffe aanduiding in een vergiftigde pers als 'een au fond nogal zielig troepje' in de rechtzaal, en ik dacht aan de ontzettende taak van mijn confrères, de verdedigers.

Ontstellend, van een niet uit te wissen diepzwart zal echter altijd het gedenken blijven van diegenen onzer die werden weggevoerd om nooit terug te keren. Dan rijzen ook onafwendbaar voor ons geestesoog de gloeden van Oswiecim, Sobibor, Treblenka, de Tarpeïsche rotsen van Mauthausen. Dan, wanneer wij in gedachten verwijlen bij die vijf jaren, defileren de gestalten weer langs ons van zowel middelmatigen als bekwamen, van in onze kring beroemden en eminenten - veelal juist van eminenten - en soms voelen wij nog een warme handdruk, horen een laatste woord, zien een afscheidsgroet in de verte, gedaan met zelfbedrieglijk optimisme. Want het ontwaken uit deze betrekkelijke euforie was bijna steeds een ontwaken om te sterven. En, hoeveel anderen het moge zijn vergaan op dezelfde wijze, wij denken toch aan hen in de eerste plaats die confrères waren, omdat wij toen voelden dat er een Nederlandse orde van advocaten bestond lang voordat hij bij de wet zou worden beschreven. Indien ooit de geschiedenis van onze confrérie zal worden te boek gesteld, dan zal de wedergave van deze periode met zwarte bladzijden doorschoten zijn.

Onze Pentateuch

Het is stil in de betonnen raat. Alle kantoren zijn gesloten. De mitrailleur der schrijfmachines zweeg op het kloksein: staakt het vuren. De laatste vrouwelach verklonk, en slechts drijft er nog in liftkokers en trappenhuizen een vertederend schapenwolkje parfum en de geur van haastig opgestoken sigaretten waarmee niet kon worden gewacht tot het asfalt was bereikt. Daarvan dringt iets onder de deurreet tot ons door, zelfs tot dit kleine vertrek en een aangrenzend nog kleiner, heel in een uithoek van het gebouw, hoog, ver, verloren, haast onvindbaar; zo een appartement waarvan de bezoeker zich verwonderd afvraagt: hé, ademen er hier ook nog mensen? We zitten er achter ons bureau. Het duistert snel.

Dit is de tijd voor de inkeer van de ouderdom. Want we weten dat we bejaard zijn, dat de rechte houding ons moeilijk gaat vallen, en we behoeven niet in de spiegel te kijken om de cannelures te kennen van de hals en de openbaarheid gekomen in het spel van de adamsappel. Onze schedel verloor zijn verband met de onderliggende laag, is duidelijk geplaatst, lijkt gelijmd, zit slecht en hangt achterwaarts een beetje over. De miraculeuze blankheid van ons gebit wekt meer argwaan dan bewondering,

en waarlijk, indien ons na een plotseling pijlsnelle sloop nog één hoektand bleef in de onderkaak, staat hij daar des nachts als een gedenknaald boven een opgeruimd massagraf van onbekenden.

Soms, in een stemming van mistroostigheid, voelen we dan de tijd voorbijvliegen met zulk een vaart - door onze onmacht het recente in de herinnering vast te leggen tegenover het onwrikbaar gefixeerd zijn van het voorhene - dat we menen, met één reusachtig enjambement van onze laatste levensjaren, in ons doodsbed te stappen. Het huwelijk tussen geest en lichaam kreeg meer en meer verdacht morganatische trekken. Gelukkig nog indien de gedeclasseerde het lichaam was. Ja, de geest is ons gebleven.

Daar zitten we achter het bureau. De stad is zo merkwaardig stil; hij is het altijd op dit uur, in het ontkleurde licht van de lenteavondschemering. Het is de tijd voor het doorbladeren van het album van het verleden, met zijn verbleekte foto's.

Ons eerste pleidooi - een gang naar de slachtplaats. En we denken aan de dialoog tussen lam en ooi:

Maman, ou vas-tu?

A l'abattoir-oi-oi-oi-oir.

Maman, quand reviendras-tu?

Jamai-ai-ai-ai-ais.

Het viel mee. We zijn heelhuids weergekeerd uit de rechtzaal. En nu pas beseffen we hoeveel hartslagen we toenmaals nog te goed hadden. Want we zijn advocaten geworden. De school des levens, die feest-, rouw-, vakantie-, noch snipperdagen kent, maar in énen doorgaat vanaf het

aanlichten tot het doven van het bewustzijn, - de school des levens die ons slechts respijt gaf in een ongestoorde slaap, echter van lieverlede zeldzamer geworden, - die school, welke zich allengs splitste in een onnoemelijk aantal leergangen, heeft ons als advocaten aan de maatschappij afgeleverd, en we zijn dat gebleven.

Er is veel gebeurd. Een oorlog heeft rondom ons gebied gewoed, een tweede binnen ons gebied. En van alles trekt er aan ons in gedachten voorbij.

Daar is de kamer waar wij met andere jonge confrères onze leerjaren doormaakten bij de patroon, en op onze bureaux stonden de portretten van onze meisjes. Wat weten we nog van elkaar af? Soms niets meer, niet eens de naam. En die opgewekte meisjes? Er zijn gescheiden vrouwen onder.

Daar zien we weer vóór ons de gebouwen, veelal pompeus paleizen van justitie geheten, waar we de toga omsloegen, en we denken aan de tientallen kantongerechten die van de kaart gingen, en de vier rechtbanken die ook werden geofferd: Winschoten, Herenveen, Tiel en Zierikzee (ten rechte Zieriksee). Maar wat gehandhaafd bleef dijde uit.

En evenzo, ja gelijk De Sitters Uitdijend Heelal, verging het de wetgeving en de casuïstiek. In onze ruggen rijen zich van vloer tot zoldering de wettengroepen en de gebonden periodieken: *Schuurmans en Jordens*, de oude jaargangen van het *Weekblad van het Recht*, *De Nederlandse Jurisprudentie*, de ontilbaar zware zwarte delen van *Luttenbergs Chronologische Verzameling*, en ook ons eigen *Advocatenblad*.

En al deze druk bergt toch niet zo heel veel dat meer is voor ons dan incidenteel interessant - of het moest wezen in enkele beroemde uitspraken met bleke namen als Damhof/Staat, De Visser/Harms, en met kleuriger namen als Bontmantel arrest, Monte Carlo-arrest, Plaagtorenarrest* of een uit de grote serie Voorste Stroomarresten waaraan evenmin een eind schijnt te bespeuren als aan de inktzwartheid der fabriekswateren van dat riviertje te Tilburg, dat naast kwade dampen voor de oeverbewoners de wijsheid baarde van de Haagse Areopagus.

Zal dit aanzwellen doorgaan? We vinden nog wel een zekere rust bij de gerechtshoven en bij de Hoge Raad, de rust van de ouderen. Maar kijk om u heen in het dichtbevolkte land. Het gewriemel der individuen op één plan maakte plaats voor het gewriemel der agglutinaties op diverse plans waarin de eenling ondergaat. Enige malen daags groot vervoer van geblikt mensenvlees, per bus in staven, per trein in balken, op, onder en boven de grond. De mens, die zichzelf wegwerpt in het verkeer, werpt ook het eigene weg. De haast heeft oppermacht. Daar zien we het weer, daar doen we het weer: dat even optippen van de linkermouw en die blik omlaag op het polshorloge, indien de cliënt wat lang van stof is. Dit gebaar tekent de eeuw. Bestendigheid werd van woord tot klank. Slechts het andere deugt. Wij kijken naar onze beroepsbibliotheek en herkennen hem nauwelijks van dag tot dag. Bij karrevrachten worden de nieuwe drukken rondom ons opgestapeld, terwijl wij de vroegere, verouderde, onbruik-

* Een landeigenaar bedierf onnodig het fraaie uitzicht van zijn buurman-landeigenaar-vijand door op eigen erf een lelijke toren te bouwen.

bare drukken bij karrevrachten uitwerpen. Het zijn vooral onze staatswetten die lijden aan elephantiasis. Hoe wij onze boekenkast ook uitbreiden, hij blijft een ziekenhuis met te weinig bedden. Het meeste van het recht is maar efemeer. Eén recht blijft: dat van de advocaat om voorop te gaan in de zitting- en conferentiezalen, vóór de cliënt.

Is dit nu de typische ouderdomsklacht? Wij geloven van niet. Want wij voorzien dat een volgend geslacht ons zal benijden om de traagheid van ons tempo. In elk geval bleef nog de geest. En weer duiken wij in het verleden.

Daar is dan de vrouw die in de strafzaal knielde voor het 'hekje' en twee duimen opstak alvorens de eed af te leggen met sidderende stem - de brave ziel -; de man die 'samenlevering' met zijn echtgenote verlangde en toch in één adem voorstelde dat hij en zijn vrouw 'wederrechtelijk' van elkaar vrij zouden blijven - trouw speller van de krantenrubriek rechtswezen als hij was -; de man die een dag vrij had genomen op de volgende drie gronden: omdat er een kindje van hem op sterven lag, omdat hij jarig was, en omdat hij blaren had aan zijn achterwerk - hij, merkwaardig leektoepasser van wat wij juristen noemen primaire, subsidiaire en meer subsidiaire argumentatie.

En dan denken wij aan onze benoeming door de rechtbank tot 'onzijdig persoon' in een nalatenschap en het vooruitzicht diensvolgens op enig emolument, totdat in de kamer van de notaris aan het licht trad dat de erven reeds waren overgegaan tot verdeling van de boedelactiva op elkanders ruggen.

Ook denken we aan de grote brand van Rotterdam, het verloren gaan van werkdossiers en archieven, de griffiestukken doorzeefd van kogelgaten - deze onschendbaren! - en de spontane onderlinge hulpverlening.

En we denken aan dat aardige mensje dat we meenden te moeten uitlaten met een afscheidsgroet, als bedoeld ter hoogte van haar niveau: 'Nou 't goeie hoor, braaf vrouwtje', waarop het antwoord kwam, hoeveel meer ongeunsteld en beter: 'Asjeblijft, meneer'; - èn aan onze ervaring dat sommige cliënten, en dan meest juist de eenvoudigen, met een zeker plezier de declaratie aan ons komen betalen in persoon tot een sprekend bewijs van de zaligheid van het geven; - èn aan dat ontwapenende briefje van een confrère in de maand december als antwoord op de aandrang onzerzijds om zijn standpunt nu eindelijk te bepalen: 'Vergeet gij niet een weinig dat het de tijd is voor de winterslaap?' Maar dit dateert uit een ver verleden zonder haast.

Hoe verder het verleden, hoe dichterbij, volgens de kansrekening, het einde. We denken aan het onze, want ons bleef de idiosyncrasie van Mr. Sterk bespaard en we willen het bepaald over ons einde 'hebben'. We wensen om te beginnen geen crematie, doch een echte begrafenis. Geef voor den duivel die gasten daar in de diepte ook eens een kans. En laten de 'kraaien' die ons stoffelijk overschot grafwaarts dragen de echte, authentieke kraaienmars blazen.

Ons liefste verlangen zou uitgaan naar *Luttenbergs Chronologische Verzameling*, tot één zwarte monsterband saamgebonden, als dekzerk, in een kiese analogie aan de Godsakker

zelf als een chronologische verzameling menselijk gebeente. Edoch, de analogie zou niet worden verstaan. En wij weigeren aan de vele raadsels ter wereld er nog een toe te voegen.

Laat men dan alleen onze wetboeken met ons ter aarde bestellen, dat vijftal geduchten, het minst aangeknaagd en waarmede wij vertrouwd waren als met niets anders. Zij borgen een schat aan wijsheid, vaak stokoud, naast vele fouten. Virginia Woolf haalt in een artikel over Montaigne* dit van de schrijver aan: 'There is nothing so much, nor so grossly, nor so ordinary faulty as the laws.' Het moge aldus wezen, maar tot in hun fouten verloren de wetboeken niets van hun gezag en van ons ontzag. Want wij waren ervan doordrongen dat zekere dingen, hoe gewenst ook, eenvoudig onmogelijk zijn zolang als de wet er zich tegen verzet met zijn onverbiddelijk: daar staat geschreven. En wij hebben de grootheid van de wet erkend tot in de fouten, de stellige grootheid van het simpel positieve. Daar staat geschreven. Wij hebben het altijd voor ogen gehad, telkens weer, en met name wanneer wij moesten opblikken naar dat vijftal monumenten en trachten hun inscripties te ontcijferen. Want wij kennen ze niet in hun verborgenheden, en telkens weer eisen juist zij een minutieuze en tegelijk diepgaande studie, deze onze vijf Boeken van Mozes:

Genesis - het burgerlijk wetboek, de stammoeder;

Exodus - het wetboek van koophandel, de mens en zijn bagage in beweging;

Leviticus - het wetboek van strafrecht, want het leest ons de Levieten;

* *The Common Reader*

Numeri - het wetboek van burgerlijke rechtsvordering, want het vloeit over van getallen;

Deuteronomium - het wetboek van strafvordering, want het werd tijdens ons advocaatschap herschreven.

Middelerwijl viel de nacht, maar de geest bleef, en onze ouderdom is nog groen. Is hij nog groen? *Écrire, c'est mentir un peu.*

In elk geval weten wij dat het ogenblik van scheiden nu snel nadert. Wij zullen niet meer achter ons kantoorbureau plaats nemen, niet meer de trappen der gerechtsgebouwen beklimmen, en onze afwezigheid daar en daar zal ons hard vallen.

*L'absence est à l'amour ce que le feu est au vent:
Il éteint le petit, il allume le grand.*

En deze idee van het wegblijven, van het niet meer kunnen, van het niet meer mogen, brengt ons een anekdote in de herinnering waarmee wij willen besluiten.

Daar was een advocaat in het zuiden van Frankrijk wie wegens zeker vergriep het verbod trof zijn beroep verder uit te oefenen. Laten wij hopen voor tijdelijk, want zijn afscheid was te voornam om niet eerherstel te maken tot zedelijke plicht: hij kuste zijn toga, eer hij haar wegborg.